

Tartalom

BENEDEK Miklós: Flóris (Verses montázs)	3
TERÉK Anna: Álom az autópályán (Ciklus, I. rész) Berlinből ■ A repülő ■ Tångagärde ■ Arlanda ■ Papírba csavarva (versek)	7
OLÁH Tamás: Az órák lehetősége (vers)	15
ANTALOVICS Péter: Sokadik súlytalanság ■ Stella maris ■ Három haiku (versek)	17
SOMBART Dávid: Hol vendég voltál ■ Pedig én ■ Generációm ■ Interpelláció ■ Ugye te is (versek)	19
BARLOG Károly: Via Sandgasse (próza)	23
T. KISS Tamás: Márkus doktor életet ad (próza)	28
LOVRA Éva: Szusszanásnyi idegenség és otthonosság a plüssnyulak vörösáfonya-szemű reggeleiben (próza)	34
FEKETE I. Alfonz: Az elsüllyedt világom (próza)	39
KOCSIS Árpád: Szerelem (próza)	43
LÁBADI Dávid: Gömböci utak (próza)	51
KOMÁROMI Dóra: Törés (próza)	55
Milan ĐORĐEVIĆ: Nők (vers) (LENKES László fordítása)	58
David ALBAHARI: Kis történetek (Gép ■ Az erősebb joga ■ Történet a szülőkről ■ Zsebkendők ■ Felismerés) (VÉKÁS Éva fordítása)	59
Marko ČUDIĆ: Kerekasztal-beszélgetés David Albahari munkásságáról	61
Vladislav BAJAC: Gasztronómád történetek (Brecht éttermei ■ Sörbörze a Berlini Köztársaságban ■ A Bertolt Brecht éttermecske) (ÖRDÖG Mónika fordítása)	65
ÖRDÖG Mónika: Fordítói jegyzet	72
Mihajlo PANTIĆ: Egy pillanat a sok közül (elbeszélés) (KECSKÉS Ildikó fordítása)	73
KELEMEN Emese: Vonaltól vonalig (Tóth Krisztina: <i>Vonalkód</i>) (tanulmány)	88
PATÓCS László: Korporealitás és érzelem (A test mint az intimitás tere Tóth Krisztina <i>Pixel</i> című művében) (tanulmány)	95

GYANTÁR Edit: <i>A valóság labirintusában</i> (T. Kiss Tamás: <i>A tükörestevér</i>)	102
MIKUSKA Judit: Saját magunkkal lenni kettesben (T. Kiss Tamás: <i>A tükörestevér</i>)	108
FEHÉR Dorottya: Bizonyos csak a hiány (Szvoren Edina: <i>Nincs és ne is legyen</i>).	113
DANCSÓ Andrea: A kívülállás perspektívája (Háy János: <i>A mélygarázs</i>)	116
SZALMA Judit: Kalüpszó a Király utcában (Cserna-Szabó András: <i>Szived helyén épül már a Halálsillag</i>)	120
RIZSÁNYI Attila: Fény van minden tárgy fölött? (Geröcs Péter: <i>Tárgyak</i>)	125
FEHÉR Viktor: Születés és csecsemőkor (Szokások és hiedelmek Egyházaskéren) (tanulmány)	130
BERÉNYI Emőke–BRENNER János: Desiré Central Station 2012 – Apolitika	151
MAGÓ Attila: Egy kis New York Újvidéken (Újvidéki Színház: <i>West Side Story</i>)	162
BÓZSÓ Izabella: A homok titkai (Zentai Magyar Kamaraszínház: <i>Möbius</i>).	165

*A számot Patócs László szerkesztette
A műmelléleteket és a fedőlapot Tóth Alisa készítette*

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz.
(1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2013. július–augusztus. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2013-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Flóris

Verses montázs

A Ferencváros labdarúgócsapata gól nélküli döntetlent játszott a kolozsvári CFR együttesével az Albert Stadion búcsúmeccsén. Az Üllői úti aréna 1974 májusa óta szolgált a zöld-fehérek otthonául.

Mint Kosztolányi fái, úgy tartoztam az Üllői úthoz.

Az Üllői út!

Mire odaértünk, a Népliget sarkán már hullámszórt a tömeg.
Beálltunk a sorba, az óriási falelátók kátrányillata az orromba csapott.
Valami zúgás volt a levegőben, egyszerre félelmetes és andalító.

Sportlapot lobogtatott a szél,
zöld, kék és sárga cédulák röpködtek a levegőben,
telt söröskancsón csordult a napfény,
újabb és újabb arcok jöttek a bejáró felől.

És akkor belépett ő.

Már azokban az időkben is recsegő-ropogó hangszórók működtek az Üllői úton,

de tisztán értettük,
amikor a bemondó a nevét mondta.

Apával együtt jártunk a meccsre.

Az Üllői úton együtt láttuk a tizenhét éves Albertet először játszani.

Az a kis ijedt csönd a stadionban, amikor a zsenialitás hirtelen testet ölt.

Apám barna papírba csomagolt zsíros kenyeret húzott elő a zsebéből,
lassan majszolgatta.

A két csapat, mint két egymásba kavargó, viaskodó, élő szervezet,
folyamatosan kereste a pillanatnyi legjobb formációt.

A védők rohanva indulnak feléje, ő lövésre lendíti a lábát,
és mielőtt szerelni tudnák, már el is rúgta a labdát,
ami a kapusról a lécz alá vágódik.

Ujjongás! Ujjongás!

A tizenhét éves Albert már az első meccsén gólt szerzett.
Mindenki ezt várta, hisz az újságok már jóval előbb beharangozták a nagy tehetséget.

Azokban az időkben még nagypapa is velünk volt.

Ő tanította meg velem, hogy a csapat mindennél többet ér,
mert a keretben minden, az ember számára fontos dolog szerepel.

És sorolta, nekem pedig utána kellett mondanom:

Kapuban: a Nő

Jobbhátvéd: a Leves

Középhátvéd: a Szeretet

Balhátvéd: a Zene

Beállós: a Tavaszi föld

Jobb középpályás: a Bor

Irányító középpályás: a Mondat

Bal oldali középpályás: a Káv

Jobb oldali csatár: a Férfibarátság

Center: a Gyermek

Bal oldali támadó: az Álom

Cserejátékosok: az Isten, a Szerelmeskedés, a Szabadság, a Séta és a Nevetés.

Sokat sírtam, míg megtanultam,

de mára már csak ez maradt meg nagypapából,

meg egy mondat, amit állandóan ismételtetett:

Futballpályák környékén kényszeresen a fiatalságomra gondolok,
következésképp az öregedéstről beszélek.

És ez így is volt, de senki sem szólt rá, hogy hagyja abba,
mindenki tisztelte, hiszen igazi drukker volt.

Mániája volt a futball,

kint aludt a pályán, a kapu hálójában ringatózva,

a feje alá egy labdát tett,

és használt zöld-fehér mezekkel takaródzott.

A rosszakaróim azt mondhatták,

úgy álldogál Albert a Fradi-pályán, mint az Üllői úti fák,

csak azoknak nincs csípőn a kezük.

Hát igen, ott állt, de gólkirály lett,

és már első évében bajnoki címet ünnepelhetett.

Valóban ott álldigáltam, még néha csípőn is volt a kezem,

de két álldigálás között bemutattam néhány csejt,

rúgtam néhány gólt,

4 *szereztem némi örömet több százezer futballbarátnak.*

Majd bekerült a válogatottba.
A dánok elleni mérkőzésen kint voltunk a stadionban.
A Himnusz és a kötelező „hajrá, magyarok!” után
apa szertartásosan és alig hallhatóan a fülembe mormogta:
Magyar ember eskü közben nem imbolyog!
6:0-ra nyertünk. Albert két gólt rúgott.
Ha a dánoknál tizenegy Holger Danske játszott volna,
akkor sem tehetnek ellene semmit.
Hiába lengett több száz Dannebrog a Népstadionban,
Albert, a magyar Gyermekek
sorra cselezte ki a dán Levest,
majd a Szeretetet,
és végül a Nő lába közé gurított már az első percben.
A dán Gyermekek, Álom meg Férfibarátság
csak bámultak,
és egész meccsen nem mertek a labdához érni.
Minden idők legjobb dán labdarúgója, az örökös csere,
most sem lépett pályára,
hiába tudta, hogy ha eljön az idő, és ő játszani fog,
nemcsak Dánia, de az egész világ beleremeg majd a gyönyörbe;
most azonban valószínűleg ő is tehetetlen lett volna.
Igen, a jóisten ebben a pillanatban ide nézett,
ezt a kis földdarabot figyelte, ezt mindenki érezte.
Az Úr most Magyarországot nézi,
a válogatott meccsét nézi,
és tetszik neki.
Ezután már elmondhattuk, hogy ha valaki számmal összenőtt, az Albert
a kilencessel.
Albert a kilences mint olyan.
Kilences, az Albert. Nyolcas Varga.
A meccs után magam mentem haza,
apa még ott maradt, hogy a barátokkal megbeszéljék a történeteket.
De a legjobb az volt, amikor Fradi-meccsre mentünk.
*Nekem a Fradi-pálya jelentett mindent,
én, a vidéki kissrác, ott lebettem-lettem valaki.*
Mindent úgy csináltunk, ahogy kell, ahogy szokás.
Meccs előtt szotyolát meg tökmagot vettünk.
Általában külön papírzacskóba,
nem úgy mint a vidékiek, a zsebükbe.
Jól emlékszem az ízekre,
a fogak közé ragadt szotyola,

a mustáros, zsíros, paprikás kolbász, a dohányfüst és a sörszag!
Lent meg az a gyönyörűséges zöld négyszög, benne a fehér vonalak, körök.
A lelátón pedig a felejthetetlen hangulat,
ahogy az emberek a zászló körül zúgolódtak, kiabáltak,
és az egy ideig betiltott Fradi-indulót énekelték.
Az egyik Újpest elleni rangadón Réka is kint volt velünk a meccsen.
Szinte semmit sem tudott a játékról,
(ez nem akadályozta meg abban, hogy mindig és mindenhol ne a
hollandoknak szurkoljon,
apa vett is neki egy narancssárga Adidas mezt),
talán csak annyit, hogy gólra játsszák,
így amikor az Újpest gólt rúgott a Fradinak, nekünk,
húgom a dermedt Fradi-tábor közepén, ujjongva fölugrott,
gó-ól!, kajabálta,
fáradt, bánatos férfiszemek nézték,
apám homlokát szégyenében a tenyerébe temette.
Ezt sokszor hallottuk, főként Réka humoros előadásában.
Úgy néztünk rá, futballgyerekek, fradisták,
miként akkor, a stadionban az a sok zöld-fehér szívű, szegény magyar férfi.
Azután a meccsre járásnak is vége szakadt.
Vagyis még jártunk Fradi-meccsre, de már nem együtt.
Egyre többször jutott eszembe, hogy elmúltak az évek.
Apám nem fog már kézen, és nem áll mellettem az Űllői úton.
Egyedül üldögél, valahol messze, vidéken.
Hiába a Fradi, a B közép, valaminek menthetetlenül vége szakadt.
Albert is csak a lelátóról figyelte már a meccseket,
végigjött a folyosón, zakóban, zakó, nyakkendő,
fölment a tribünre, mindenki őt figyelte,
és olykor bátorítóan rákacsintott a Springer szoborra.
Néha leírta, lejegyezte, amit éppen látott, tapasztalt, vagy érzett.
Az aranylabdával a hóna alatt néha még dekázgatott a pálya szélén,
majd a labdát az egyik labdaszedő felé gurította,
aki talán még nem is látott igazi mérkőzést,
futballcipővel, bíróval, közönséggel.
*Jó sorsom ide vezényelt,
mert valahol fenn úgy döntöttek rólam, hogy a Ferencváros legyen az életem.*

A bontás alatt lévő Albert Stadion gyepszőnyegéből mini futballpályát alakítottak ki a IX. kerületi, Nyúldombként ismert területen. A pályát a Ferencváros alapításának 114. évfordulóján, pénteken adták át.

álom az autópályán

Ciklus, I. rész

Berlinből

ahogy hajnalodott
hajlongott
az utak fölött az ég
elhajlott bennem is
minden elképzelés

úgy mentem volna
hátra se nézve
még ha ott is
álltál volna mögöttem
nézve csattogó
lépteimet
ha ki is szakadnak
szívem vitorlás billentyűi
úgy mentem volna

éjjel
az autóba ülve
még éreztem a számban
a fogpaszta ízét
Berlin hánykolódott
a hideg esőben
számláltam
mit felejtettem

el bepakolni
mi maradt ott
a lakásban
sírní sem tudtam
utáltalak
mert hazaviszel

*

utazni annyi
mint elébe menni
a halálnak

a határ után bárhol
meghalhatok
messze anyámtól
(mintha az bármit is
változtatna ha anyám
közelében halnék meg)

*

az autópálya szélére
csipkézett
összes benzinkúton
megállunk
hazafelé
te a kerekekre lépsz
nézed süllyednek-e
én a kirakatban
bámulom magam
a leizzadt szemfestéket
törlöm az ujjammal
a szemhéjamról

minden századik
kilométer után
kávét iszunk
autók zúgnak el
mellettünk kattognak
a betonlapok

forrasztásán
a kerekek
a cseh
autópályán

*

közel hajoltunk a délutánhoz
a lábam közt átfűjt
a szél
ujjaddal szálanként húztad ki
hajszálaimat a számból
ásítottam
az autópálya kávézójában
elfogyott a cukor
hallgattuk
a cseh autók kerekei
hogyan pattognak
nem mertem az arcodat
nézni

*

az autópálya szélén
kiterítve fekszek
mint nyáron az árnyék
próbálom ropogásra
süttetni a bőrömet
Berlinből hazafelé
lebarnulok
egy benzinkúton
a biztonsági öv alatt
hazáig fáj a vállam

*

testemen az erek
turistavonalak
jelzik
hogyan merre menjenek az
idegen kezek

amíg te meg nem
érkezel
és egyetlen lassú
mozdulattal
le nem zárod mindet

A repülő

hogyhogy
nem zuhant le
velem az a repülő
bennem azzal a
súlyos ólommal
kivarrt szívemmel
amit mutogatni
vittem
Stockholmba

*

a levegőben
pont a Balti-tenger felett
ha kinézel az ablakon
felhővakságot kapsz

anyám szerint nem jó az
ha az ember
védtelenül közel
kerül az éghez

*

a szívem
már akkor elkezdett
repedni mikor a cipzárt
húztam be a kofferen
éreztem azt
a lomhán táguló rést:
nyílik
válnak el egymástól
a rostok

reped pukkanva
a szívburok

vékony vonal
egy szárnalmas csík
osztja kettőbe a szívemet
aminek
pont olyan színe van
mint a marhák szívének

*

Stockholmban
szoros sorokban
állnak az autópályánál
a szép
hosszú lábú nyírfák
mint gyufaszálak
a fényben
vagy katonák
kivégzés előtt
tűrik a napfényt
még ha
bele is szúr minden
tarkóba

Tångagärde

csak tettem zsebre
a földről felszedett kavicsokat
nem volt más emlékre
pénzem
csak ezek a
kutyák pisilte
kavicsok
húzták a zsebeimet
belülről egészen
összementem

*

négy napig
folyton mosolyogtam

pedig
fájt mindenem
beakadtak a lélegzetek
a bordáim közé
úgy éreztem
tényleg:
kilyukadt a szívem
míg vigyorogtam
csak úgy
patakzott a vér belőle
öntötte el belül
az egész testemet
nem volt elég hely
kezdett túlcsoordulni a testemen
kipirosodott az arcom
féltem kinyitni a számat
nehogy kibuggyanjon rajta
összepréselt ajkakkal mosolyogtam
egészen fehér lettem
a blúzom tapadni kezdett
a mellkasomra látni véltem
véres flekket
a nadrágom
szárán végigcsordogált
lefelé a cipőm körül
vörös tócsák keletkeztek
szédülni kezdtem

a tornácon pokrócba csavartak
kávét adtak és szíverősítőt
ahogy lenyeltem olyan volt mintha
nem is a gyomromba folyt volna az ital
hanem rögtön a mellkasomba
úgy éreztem a pokrócom is foltos
zsibbadni kezdett a két kezem
a csészébe kapaszkodtam
csak arra tudtam figyelni

hogy a cigarettám elérjen
a számhoz aztán
távolodjon el
hogy lássam
a rúzsoltok helyén
marad-e vérlenymat

mint egy
befejezhetetlen vágás
a végére egészen megszoktam
a fáradást

könnyebb lett a testem
egyre sekélyebb lábnyomokat
hagytam magam után

Arlanda

mire a reptérre értem
kiürültek az ereim
álltam a boltok fényében
vettem három zacskó
sós gumicukrot
amit a svédek úgy szeretnek
amit csak a svédek szeretnek

ahogyan a pénzemért nyúltam
a két kezembe visszajött
az a remegés
amit rejtteni szerettem volna
hogy ne lássa senki
honnan jövök ne
legyen gyanús: én csak úgy
itt vagyok
mintha bárki is figyelt volna
rám

a bolt előtt elővettem
az útleveletem és megnéztem

benne van-e még
a tartózkodási engedélyem
hátha kifakult kiszakadt
kapaszkodtam abba a meggyűrt
bordó útlevelebe
mintha csak az tarthatna meg
egyensúlyomban

Papírba csavarva

csomagolópapírba csavarva
tartom az ágy alatt
a stafíromat
csészéket tálkákat
poharakat
el ne törjenek
majd ha lesz lakásom
legyen mit szétrakni

néha kicsomagolom
és nézem őket
próbálom elfelejteni
mennyi idő kell még
a kicsomagoláshoz

csak a várakozást ismerem
így vagyok otthon
ebben a várakozásban
csomagolópapírba
csavarva

az órák lehetősége

életlen tested belopózott
hozzám és a számba
dugdád idegen nyelvedet
végtelen vagyunk
befejezetlenek mint a
fényújságok rohanása

kérdéseim
akkor még
nem számítottak
hallottad őket később
úgyis eleget

hiábavaló volt
ajkadra tekernem
viseltes rétegeiket

*

válaszok nélkül
megmaradt mondataim
abba a panelszobába
gyűröm ahonnan
rég elköltöztél

gyürkélem
a múlt rám
hullt törmelékét

s visszahajtom
az idő széleit

nyelvemmel nyelvedet

mert hiába szerettelek
én már sokféleképpen
és szeretlek még
most is valahogy
a feltételes módok
az utcazajba vesznek
s ruhám elnyeli
halvány illatod

sokadik súlytalanság

igazad volt, tényleg jobb szó nélkül sétálni.
ez is egyfajta hiány.
az eszköz hiánya, a meg nem nevezett,
színtelen és illat nélküli képesség hiánya.

mellétünk jobbról a megáradt duna.
kérdeszlek, mernél-e úszni
az elárasztott területen, a fatörzsek között.
hallgatsz, aztán azt válaszolod, nem,
biztos hatalmas ragadozó halak vannak a vízben.
nevetsz, nevetek, de csak kényszerből,
mindketten tudjuk, hogy kényszerből.
a víz is, az elárasztott terület
és a ragadozó halak is tudják, ha vannak.

a következő pillanatban már arra gondolok,
legjobb lenne azonnal lelépni.
ez is egyfajta hiány.

az eszköz hiánya. a meg nem nevezett,
színtelen és illat nélküli képesség hiánya,
hogy tovább hallgatunk,
és egymás lépéseiből próbáljuk meg kiolvasni,
vajon melyikünk a víz,
és melyikünk benne a ragadozó.

stella maris

most épp reggel van. szokatlan módon kávéét iszol.
igazából lehetne este is, vagy kora délután, mindegy.
verset akarsz írni, de a vers ennél sokkal cinikusabb.
pedig a fejedben ott vannak a szükséges elemek:
egy nő, egy folyó, egy város. bizonytalanság és metaforák.
rosszul érzed magad a bőrödben, de félsz a friss levegőtől.

aztán mégis ablakot nyitsz, és döbbsen látod, hogy éjszaka van.
ezek a megvilágosodás percei. több szempárt és több szájat hallucinálsz.
majd talpad az égnek ütközik. a föld a fejed súrolja, ahogy elmozdul feletted.
két lehetőség maradt. az elsőbe belegondolni sem mersz,
a másik, hogy elúszol a kékben, amikor az tengerré változik.

három haiku

miközben alszol,
árnyékkod életre kel,
s villanyt gyújt neked.

ahogy a lényeg
elillan arcod előtt,
szemed megrebben.

szót keresel rá,
de mire kimondanád,
senki sem figyel.

Hol vendég voltál

a zsinagógánál történt a régi zsinagógánál
kopott kabátot hordott a rabbi
haszid szőrmekalapot fekete lakkcipőt
rabbinak hittem pedig csak kántor volt
szeged tőle visszhangzott a terek a kapualjak
nagy búgással szöktek a galambok az égbe
a tiszta vize örvényleni kezdett
remegett a növényállomány
százan is lehettek a koncerten
mirjám is így énekelhetett többedmagával
izrael kihozott az úr egyiptomból
hol vendég voltál és szolga
a zsinagógánál történt a régi zsinagógánál
audi taposta el a 6-os ébenfekete
alteste csaknem levált róla
vértől vöröslött a strájmli az apai örökség
tudad-e hogy a zsidók hangosan imádkoznak
mert isten nem hallaná meg őket
rabbinak hittem de csak kántor volt
szeged tőle visszhangzott
a galambok az égbe szöktek
a tiszta vize örvényleni kezdett

a kosszarvak szétgurultak
soha nem dalolt ilyen hangosan
talán csak makón egyszer
de nem is dalolt ordított többedmagával
kántor kijöttél a zsinagógából
hol vendég voltál
és a világból
te sem jutsz el az ígélet földjére

Pedig én

nem nézted meg az üzenetemet
pedig én napról napra követem a lájkjaidat
a soproni huszáregyesület a gangeszi gaviál az ejtőernyőzés
mind tetszettek
és elmentél a szüreti bálba látom a szomszéd fiúval táncoltál
tudom hogy itt vagy most is
ugyan kivel csetelhetsz éjfélkor
nem nézted meg az üzenetemet
pedig pödörni fogom a bajuszom ezüstkardom lesz
tökéletes fogsorom minden étkezés után megmosom
és hidd el nem lesz soha többé tériszonyom
nem nézted meg az üzenetemet
pedig elmentem volna a szüreti bálba veled

Generációm

Klikk, klakk, egy klikk, két klakk meg hét:
nyomatod a lájkot, elsuhan a lét.

Interpelláció

jugoszláv vagyok
mondják az adóügyi hivatalban
Németh Jenőné Rácz Etelka a történelem potyautasa
láttál-e már ekkora szemüvegkeretet
naponta hetvenöt ügyfél a dohányzás tilos déltől egyig ebédszünet
én meg bolondgombát ettem csínytevő természetem belémbújt az ördög
pedig ha szlovén lennék de legalább szerb
(jobb ma egy veréb...)
jugoszlávvá tettek miféle az

a bürokráciának mindig igaza van mindig
nem tudnád mikor születél
nem lenne személyi számod
nem emlékeznél hogy hívták ükapádat
a bürokráciának mindig igaza van mindig
magyarul beszéljen uram
*gospođo roditelji su mi umrli u saobraćajnoj nesreći
da li biste mi dali potvrdu hitno je molim vas*
velem maga ne szórakozzon fiatalember
*dan pre toga je bila svadba mog brata
zaista nismo očekivali da će se tako nešto dogoditi
budite čovek*
kidobatlak a testőrrel utoljára mondom
*jebote zar ne bi ovakva institucija trebalo da služi čoveku
a ne obrnuto*
az idegen mindig üvölt szavai értelmi csendben pattognak el
Németh Jenőné Rác Etelka a történelem potyautasa
naponta hetvenöt ügyfél a dohányzás tilos déltől egyig ebédszünet
egy év sem telik el nyaralás nélkül
hazafelé Csaba csokoládét vásárolt a férjének
érvénybe lépett a chipsadó
előkerült az Erzsébet-utalványa
lassan baktatott rámosolygott a szomszéd kutyára
tárt karokkal fogadta Németh Jenő
naponta kilencven ügyfél a dohányzás tilos ebédszünet nincs
összecsókolta
együtt nyaralnak idén is
a bürokráciának mindig igaza van mindig
a *Polizeiwissenschaft* révén
találkozott
a történelem potyautasa és az utolsó jugoszláv

Ugye te is

ugye te is szurkoltál egy esőcseppnek
amikor a párkány felé gördültek
közben kinéztél a zúzmarás ablakon
bella nénire amint a közértbe megy
a nappaliból az ebédlő sarkából
hokedliről széked magasából
anya késik nem jött még haza
elnyúlt délutánok óraketyegésében
ugye te is szurkoltál egy esőcseppnek
villámlás után mennydörgés múltán
nem kakasviadal nem csontok birkózása
nem ketrecharc nem vadak viadala
elzsibbadt lábadon a csempék hidege
ordító óramutatók tökéletes csendben
ugye te is szurkoltál egy esőcseppnek
mind közül annak az egynek

Sombart Dávid (1990) Szabadkán született, de az általános iskolát és a gimnáziumot már Pécsen végezte. Pillanatnyilag az ELTE BTK francia-esztétika szakos hallgatója. A kortárs avantgárd színház, a francia költészet és a globalizációkritika foglalkoztatja.

Via Sandgasse

3. (Zsanpól)

Zsanpól Bemondó valódi nevét senki sem ismerte a Magdolnában. Sohasem szólították őt Józsinak, Gézának, vagy mondjuk Tamásnak, mintha csak a Zsanpól nevet kapta volna a keresztségben. Ha bárki elrikkantotta magát a Kun utcában, hogy „Itt jön a Zsanpól!”, azonnal összegyűltek a környéken tanyázó hajléktalanok, utcaseprők és sihederek. Zsanpól Bemondó megjelenése attrakciónak számított.

Tehetsége leginkább abban mutatkozott meg, hogy mindig friss kerületi hírekkel tudott szolgálni az egybegyűlteknek. Nem csoda – mondhatnók mi, akik ismerjük Zsanpól élettörténetét. Bemondónak azért nevezték őt, mivel hosszú ideig állt a Magyar Rádió szolgálatában hírolvasóként. A hír tehát jó barátja volt neki. S hogy miért lett Zsanpól? Bizonyára azért, mert kísértetiesen hasonlított a fiatal Jean-Paul Belmondóra – ha a közélébe került az ember, könnyen az az érzése támadhatott, hogy ő maga is Godard filmjének, a *Kifulladásig*-nak vált mellékszereplőjévé.

Zsanpól tehát rajongott a hírekért, és miután az utcára került, igyekezett továbbra is *naprakész* maradni. Reggelente minden újságot elolvasott – ebben segítségére volt egy Blaha Lujza téri újságárus –, példás hírszerkesztői szelekciót végzett, majd rohant a Teleki tér felé, végig a Népszínház utcán, hogy az embereket informálja. Időjárás-jelentései pontosabbak voltak Aigner Szilárdénál, az aktuális pénzügyekről többet tudott, mint a Magyar Nemzeti Bank, belpolitikában tájékozottabb volt bármely hazai politikusnál.

Azt nem mernénk határozottan kijelenteni, hogy ezek az információk hasznára lettek volna a Magdolna-negyedben élő hajléktalanoknak, de nem voltak a kárukra sem. Mindenesetre jó volt, hogy van egy Be-

mondjuk; jó volt érezni néha, hogy ők is részesei a világnak, amely őket kiközösítette.

Jómagam a Keleti pályaudvar környékén találkoztam először Bemondóval; amint a hetes buszról leszállva arra lettem figyelmes, hogy a rendőrség igazoltatja a hajléktalanokat. (Gyakori eset ez a nyolcadik kerületben, nem is kell rajta különösebben meglepődnünk.) S bár teljes képtelenség, hogy láthattam volna Zsanpól személyi igazolványát, lakcímkártyáját, most fogadjuk el, hogy a mi Bemondónk becsületes neve Rézműves István, született 1954. április 11-én, a költészet napján. No lám, máris sikerült hősünknek költői önéletrajzot kölcsönöznünk! De az istenért se hagyjuk, hogy ez bárminő meglepéssel töltsön el bennünket!

Cipó épp a Potyka söröző pultját támasztotta, midőn belépett Zsanpól Bemondó, és tájékoztatta a jelenlevőket arról, hogy szurokkal öntötték le a Kun utca tizenegy lépcsőjét: „Ma hajnalra virradóra, ismeretlen tettesek kétes állagú és színű masszával – a szakemberek szerint szurokkal – öntötték le a Kun utca tizenegyes számú épületének lépcsőjét, ellehetetlenítve ezzel, hogy a környéken tartózkodó tisztas polgárok megpihenve ott, szabadon folytathassák a mindennapi rutinná vált beszélgetést és italozást. Az ügyben a rendőrség nem nyomoz. Mondhatjuk, az egésztest leszarja. Megkeresésünkre eseti verést helyeztek kilátásba” – hadarta Zsanpól, minek hatására a köréje gyűlt emberek harsány nevetésben törtek ki.

Ez az önfeledt nevetés azonban gyorsan elült, hiszen mindnyájukat kellemetlenül érintette a hír, hogy a Kun utca tizenegyet „leszurkozták”, jelezve ezzel, hogy a közelben veszteglő hajléktalanok jelenléte *valaki* számára nemkívánatos.

Amikor Cipó fölfedezte a Kun utcai tűzoltólaktanya tornyát, és örömeiben az első keze ügyébe kerülő papírfecnire elkezdte leskiccelni azt, akkor találkozott először Zsanpólékkal, akik szokásukhoz híven a Kun utca tizenegy előtt italoztak és csevegtek. Istenem, annak van vagy húsz éve már! És mégis úgy fest, a Kun utca megmaradt kikezdhetetlen pontnak ebben a szörnyű világban.

Mindeddig.

A lépcső tulajdonképpen egy üzlethelyiséghez tartozott, amely hosszú-hosszú ideje zárva volt. Egy időben lakásként funkcionált – egy cigány házaspár foglalta el, és rendezte be a tőlük telhető módon, de hamarosan feljelentették őket, mondván, hogy üzlethelyiség nem használható lakhatási célra. Ez nagyjából igaz is, de jogosan merülhet fel az olvasóban a kérdés, hogy az „ezerszer áldott” nyolcadik kerületben ugyan van-e olyan dolog, amit rendeltetészerűen használnak. Amikor

a rendőrség a helyszínre érkezett, a vézna cigány ember épp a plafont festette, egy hatalmas, rozoga létrán egyensúlyozva. Egyenesen a létráról vitték be őt a kapitányságra. Azután egy időre ismét lakat alá került: az üzlethelyiség is és a cigány ember is (akinek előéletét nem áll szándékunkban itt közreadni, hiszen nem képezi elbeszélésünk tárgyát). Nem háborgatta tehát a hajléktalanokat senki. A lépcsőt azonban most valaki leszurkozta – szépen, módszeresen, akár egy csónakot szokás tavasszal, midőn megérik az idő a használatára.

– Őszintén, kurvára sajnállak benneteket, srácok! – szólalt meg a nagy rémültség után elsőként Pisti, a Potyka csaposa. – Nincsen igazság ebben a kurva világban! Mintha ezzel azt üzennék nektek, hogy döglöjtek meg!

Pisti nem volt a szavak embere, nem mondott nagy dolgokat, melyeket azután ismét elgondolhatott volna ez a furcsa társaság; mindazonáltal nagyon szerették őt az ehhez hasonló őszinte megnyilvánulásaiért. Na meg persze azért, mert mindig őrzött a pult alatt valami jóféle kerítésszagot – azzal ünnepezt vagy vigasztalta a társaságot; és ritkán kellett okot keresni arra, hogy előkerüljön az üveg. Most is szükség mutatkozott erre az orvosságra. Így hát poharakat vett elő, és töltött.

Italozás közben a nőkről beszélgettek. Mi másról? Tulajdonképpen Zsanpól érkezése előtt is a nőkről beszélgetett Cipó és Pisti. Pontosabban egy nőről: Mancikáról, valamint húsról és bőrről. Pisti most azt ecsetelte, hogy minden szerelem tragédiáját az ember birtoklási vágyának felerősödése idézi elő. Mert az önzetlen szerelem akaratlanul is átcsap ebbe a szálnalmas emberi érzésbe, hogy tudniillik, amit szeretünk, azt az utolsó porcikájáig a sajátunknak tekintjük. És ami a miénk, azt természetesen senkivel sem szeretnénk megosztani.

– A magam részéről – vette át a szót Zsanpól – soha nem tudnám elviselni a tudatot, hogy a nőm majd valamikor másé is lehet. Ha valaki az enyém, akkor annak is kell maradnia – a halálom után is! Éppen ezért úgy gondolom, az ember akkor cselekszik helyesen, ha nálánál idősebb nővel szűri össze a levét. Ekkor látványosan oldalba bökte Cipót, jelezve ezzel, hogy tud a Mancikával való „kapcsolatáról”. A nő legyen legalább tíz évvel idősebb! – folytatta. – Köztudott ugyanis, hogy a nők átlagéletkora tíz évvel magasabb, mint a férfiaké – tehát, ha kedvesünk tíz esztendővel idősebb nálunk, akkor nagyjából egy időben hal meg velünk... Ilyen egyszerű az egész!

Pisti ezzel nem igazán tudott egyetérteni. Úgy gondolta, hogy az embernek élvezni kell az életet; amíg csak lehetséges, meg kell őriznie a maga fiatalságát. Ennek pedig a leghatásosabb módja az – mondta –, hogy fiatalabb barátnőt keresünk magunknak. A fiatal nőhöz a férfi hozzáfiatalo-

dik. Mindenesetre a birtoklási vágytól tartózkodni kell! – tért vissza előbbi gondolatához, mintha ezzel azt szeretne volna jelezni, hogy beszélgetésük kilépett az általa előirányzott mederből.

– És neked mi a véleményed minderről, Cipókám? – kérdezte végül.

Cipónak nehezeére esett összeszedni a gondolatait. Úgy botorkált az alkoholgőzös gondolatok között, mint egy nagy, túlsúlyolt szertárban. Végül mégis sikerült megerőltetnie magát, és a következőket mondta:

– Az emberélet útjának felén, kivétel nélkül, mindenkit megtalál a maga setét erdeje. Ez egyfajta univerzális metafora minden frusztrációra, félelemre. Mindenki számára eljön az a pillanat, amikor úgy érzi, élete zenitjére hágott, érzi továbbá azt is, hogy az evégből tapasztalt öröm elkeveredik az elmúlás fájdalmával. A múltkor az Erdélyi utca sarkán betértem a henteshez, és ott találkoztam a közeli iskola egyik angoltanárával – elegáns ember, kitűnő lényeglátással, nem mellesleg ő is élete delelőjén jár, így kompetens a kérdésben. Ő az emberéletet dombként azonosította, és úgy gondolta, az ember addig szép, amíg ezen a dombon fölfelé halad. Amíg látszik az izmain a munka, az erőfeszítés. Amint pedig a domb csúcsára ért, a cselekvést felváltja a passzív szemlélődés. Az már alkat, bátorság kérdése, hogy az ember innen előre tekint-e vagy a múltba vissza. Mindezen dolgokkal együtt jár a birtoklási vágy felerősödése is. Az ember olyankor kapaszkodni próbál mindenbe, amibe csak lehetséges, de legfőképp a nőbe, aki elhiteti vele, hogy még mindig az emelkedőn fölfelé halad.

– Nem értem, mit akarsz ebből kihozni, Cipó! – vágott közbe Zsanpól Bemondó. – Mi lett a te angoltanároddal?

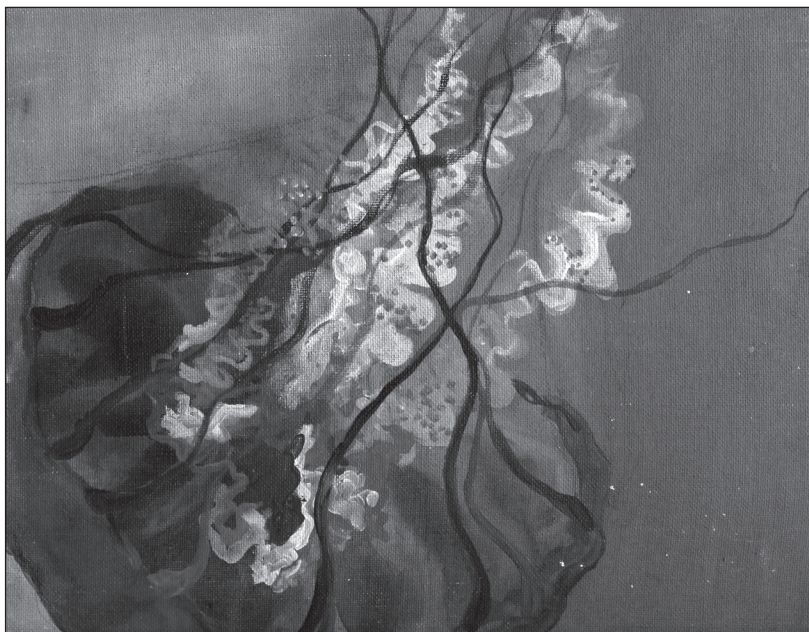
– Elkezdett visszafelé nézni, miközben azt hitte, előre halad – válaszolta Cipó.

– És? – értetlenkedett tovább Zsanpól.

– Legyen ennyi elég, Zsanpól. Az angoltanár most birtokolni akar valami olyat, ami régen kipergett a kezei közül, mint a homok – próbálta lezárni a beszélgetést Cipó, ám tisztán látta, hogy túl sok ajtót hagyott nyitva maga mögött. Túl sok mindenre kerestetik immáron a válasz – az angoltanár történetét jobb lett volna a Potyka sörözőn kívül hagynia. – Ami pedig a nőket és a birtoklást illeti, Pistikém, már Platon is talált megoldást arra, hogy megszüntesse a férfi birtoklási vágyát. Platon ugyanis egyfajta nőközösségben gondolkodott, ami, lássuk be, még ma is aktuális problémákra jelentene gyógyírt – egyrészt, ha nőközösség van, nincs szükség a házasság intézményére. Ha nincs házasságkötés, nincs házasságtörés sem, ergo nincsenek morális vétségek sem. És ami a legfőbb: nincs birtoklás! Mert valójában mi a házasság? Intézményesí-

tett birtoklás. A nőközösségek legnagyobb érdeme ez lenne, a birtoklási vágy totális kiiktatása. Ezáltal tényleg elejét vehetnénk minden szerelmi gyötremnek...

S ahogy így haladtak előre a beszélgetésben, az este minden súlyával a Magdolna-negyedre ereszkedett. A nagy hasú felhők alig engedtek valamit láttatni az égbolt fénylő égszereiből, mégis időről időre, pár pillanat erejéig megvillant egy-egy csillag fénye a Kun utca tizenegy lépcsőjének selymes feketéjén.

Márkus doktor életet ad

Márkus doktor 2013. május 30-án, csütörtökön, Janka és Zsanett napján, a megszokottnál kissé később és valamelyest fásultabban tért haza a munkából. A kertvárosi házat néhány évvel ezelőtt építtette „amerikai stílusúra”, kimondottan a felesége igényei szerint *lilaakácközörsre*. „Az alaprajzot Lynették háza alapján rajzoltattam az építésszel, hogy pontosan ugyanúgy nézzen ki, ahogyan még az első évadban volt” – magyarázta akkor a feleség az édes pezsgőtől becsípetten a csókai rokonoknak a házavató kerti partin egy kerámia Cupidónak dőlve. Barackszínű földszintes ház volt tetőtéri ablakokkal, jókora hátsó udvarral, gránittal kikövezett dupla kocsifeljáróval, kaputelefonnal, sziklakerttel, fűtött kutyaházzal, időzítővel ellátott öntözőberendezéssel, műanyag keretű ablakokkal, műpázsittal, műmárvánnyal, egy műfeleséggel és egy műférjjel, műélettel és egy jókora adag műmosollyal. Csendes utca, puccos környék, behúzott függönyök, hangszigetelt hálósobák, hipózott lelkek, hangtalan szagelszívóval felszerelt ugyancsak amerikai stílusú konyhák, IKEA bútorok, laminált parketta, mozgásérzékelővel ellátott reflektorok és felsőhegyi cigányok által kikövezett virágmintás járdarész az utcavonalon – a Márkus házaspár otthona.

A jókora fekete Chevrolet hangtalanul gördült fel a kocsifeljárón. A doktor egy éles csippanással aktiválta a kocsí központi zárát és a riasztórendszert, majd belépett a kiskapun. A család házőrzője, Néró, virgoncan ugrándozta körül, ám ezúttal a szokásos fejpaskolás és fültővakargatás elmaradt, helyette egy kurta „helyedre” tőmondattal intette le a doktor a labradort. Az előszobában a cipősszekrényre dobta a kulcsait, kabátját a fogasra akasztotta, majd a falnak támaszkodva lerúgta a cipőit, és lassú léptekkel belépett a nappaliba.

28 A felesége, Márkusné Görgey Gizella, mint igazi mintafeleség... akarom mondani mintafeleség (vagyis hát munka nélküli, eltartott háziasszony

és hadirokkant anya) terített asztallal várta haza urát, ám férje késéséből kifolyólag a krumplipüréágyra fektetett bécsi szelet és a köretként tálalt gombaszósz már jó negyed órája nem gőzölgött. Egyedül az uborkasaláta volt változatlanul hideg.

– Szia! – köszönt a feleség a maga elé üveges szemekkel meredő férjre.

– Szia! – bökte ki a doktor öt másodperccel később.

– Hát te hol voltál idáig?

– Schol...

– Hát akkor?

A doktor leült az asztalhoz, megragadott egy villát, és a tányérjára helyezett vele egy szelet húst.

– Kezet nem mosol? – kérdezte az asszony, ám mivel látta, hogy ez a kérdés teljesen felesleges, újabbakkal próbálkozott:

– Csak nem volt valami a kórházban? Ugye minden oké?

A férj szedett a hús mellé pár kanál krumplipürét, majd az egészet nyakon öntötte gombaszósszal, és megkérdezte a feleségét, hogy kaphatna-e egy kis kenyeret.

Az asszony kiment a konyhában felejtett kenyereskosárért, a férje elé tette, majd újra megkérdezte:

– Csak nem volt valami komplikáció a mai szülésnél? Ugye nem született halva a gyerek?

– Nem, nem halt meg senki – mondta a férj csámcsogva, majd letette a villát és a kést a tányérja mellé, kezeit összekulcsolta a tányér fölött, és komótosan rágva a falatot szemmel láthatóan elgondolkodott valamin. A felesége érezte, ahogy az ura gondolatai elkalandoznak messzire, túl az ebédlő krémszínű falain, túl a hungarocell szigeteléseken, túl a frissen nyírt sövényen, túl a kertváros kutyaugatásos, filmbe illő miliójén, messze túl a város élesztőszagú csütörtök délutánján.

– Hát akkor meg mi van? – kérdezte még mindig az asztal mellett állva.

A doki még egy ideig rágta, majd lenyelte a falatot, ivott rá egy pohár vizet, és annyit mondott:

– Valami nem stimmel. Valami nagyon nem stimmel ezzel a világgal...

Közben a feleség is leült az asztalhoz, szedett magának egy szerényebb adagot, az asztalra könyökölt, és folytatta a faggatózást:

– Még egy gyerekanyuka? Egy zabigyerek? Vagy valami genetikai rendellenesség?

– Rosszabb.

– Egy újabb gyerek valami szokatlan, agyament, új keletű névvel?

– Á!

– Mondjad már! – kezdte elveszíteni az asszony a türelmét.

Márkus doktor fújt egy nagyot, behunyta a szemét, majd mutató- és hüvelykujjával körkörösén masszírozni kezdte az ornyergét.

– Ugyan mi lehet rosszabb egy deformációnál, vagy hogy valaki Kloénak, Dzenifernek vagy Fahéjkának nevezi el a gyereket? – kérdezte az asszony.

– Hidd el, vannak ennél sokkal furcsább dolgok is manapság!

– Ne csigázz már!

– Nem is tudom, hol kezdjem – sóhajtott a férj.

– Kezdd az elején – biztatta az asszony, és átnyúlt az asztal másik felére a kenyereskosárért.

Márkus doktor egy ideig csak hallgatott, majd eltolta magától a tányért, hátradőlt a széken, és elkezdte:

– Ma is minden úgy indult, mint máskor. Két szülés volt beütemezve, két teljesen egészséges anyuka, mindkettő fiatal és életerős. Az első baba meg is jött négy óra felé, szép és egészséges gyerek, tiszta apja. Aztán behozták a másik anyukát. Az ultrahangfelvételeken minden rendben volt. Legalábbis akkor még azt hittem. A képen ugyan a szokásosnál kicsit hosszabbnak tűnt a köldökszinór, de ez önmagában még semmi okot nem adott az aggodalomra. Az anyuka huszonhat éves, széles csípővel és erős csontozattal megáldott lány. Tudtam, hogy gyorsan túlleszünk rajta. Háromnegyed óra vajúdás után már meg is pillantottam a gyerek fejét... aztán a vállait... aztán... – itt elcsuklott a doki hangja.

– Aztán mi? – kérdezte az asszony, aki nem tudta, hogy bevegye-e a következő falatot a szájába, vagy ezután valami gyomorforgatót fog hallani.

– Aztán megláttam a kis kezecskéit...

– És? Ne csináld már ezt velem, Lajos!

– Volt a gyerek kezében valami... valami, ami nagyon nem illett a képbe. Valami, amitől mind megrémültünk. Először azt hittem, valamilyen féreg, vagy... vagy nem is tudom, mit gondoltam. Nem tudtam mire gondolni. Sosem láttam még ilyet azelőtt. Elsőre nagyon ijesztő volt. Egy hosszú... hosszú fekete zsinór. Érted?! Kijött a gyerek, de a zsinór vége még mindig az anyában volt, aki el sem tudta képzelni, hogy a nővérek mért kapják a kezüket az arcuk elé.

– Mit mondasz? Hogy egy zsinór? – nézett az asszony elkerekedett szemekkel az urára. Az előtte heverő bécsi szelet nem szerepelt többé az elfogyasztandó dolgok listáján.

– Pontosabban egy kábel. Egy kábel fekete gumiszigeteléssel.

– Egy kábelzsinór?

– Igen – mondta a doki maga elé meredten. – És elkezdtem húzni. Csak húztam és húztam, de közben azt se tudtam, mit csinálok. El sem tudtam képzelni, hogy mi lehet a kábel végén. Tudod, mint amikor a másodperc töredéke alatt gondolatok tucatjai lepik el a fejedet. Eszembe jutott, hogy talán egy előzetes orvosi műhiba folytán maradt ott valami, aztán, hogy valamilyen perverz szexuális játék tartozéka lehet, meg még ki tudja, mire gondoltam...

– És mi volt a végén? – szaporázta a feleség.

– Nem fogod elhinni!

– Na!

– Egy telefon.

– Egy telefon?

– Egy mobiltelefon.

– Hogyhogy egy mobiltelefon? Ezt nem értem.

– Mondom! Egy fekete, érintőképernyős mobiltelefon. A fekete zsinór meg a töltőkábelje volt.

Márkus doktor enervált szemében nem is az értetlenség, vagy a tanácstalanság szürke fénye pislákkolt, hanem a hitét veszített, világból kiábrándult és meggyötört lelkű vén doktor gyámoltalansága. A férfi tudta jól, hogyan került oda a telefon. Most már tudta, hogy nem orvosi műhiba, sem aberrált szexuális perverzió volt az oka az anyaméhből megszülető okostelefonnak. Tudta, hogy erről sem ő, sem pedig a gyerek szülei nem tehetnek. Már mindennél világosabban tudta, hogy mindezért a világ a felelős. A huszonegyedik század. A magzatvíztől csöpögő alumíniumvázú csúcsmobil pedig nem más, mint az információs társadalom szülte digitális bennszülöttek posztmodern lándzsája. Egy újabb fok evolúciós fejlődésünk girbegörbe csigalépcsőjén.

Hosszú csend következett. A férj és a feleség úgy hallgattak, akár a bécsi szelet a porcelántányéron.

Végül a nő törte meg a csendet.

– És milyen márkájú volt a telefon?

– Hogyhogy milyen márkájú? Hogy kérdezhetsz ilyet?

– Én csak beszélgetni próbálok, ha nem vetted volna észre.

– Samsung – sóhajtott a férj, és ismét a tenyerébe temette az arcát.

– Galaxy?

– Honnét a fenéből tudjam?! Szülészorvos vagyok, az isten szerelmére, nem egy kibaszott buvljaki telefonárus! – nézett fel a férfi.

– Jól van, nem akarsz beszélgetni, megértettem, de attól még nem kellene így beszélned velem! – dőlt hátra az asszony összekulcsolt kezekkel, sértődötten.

– Hogy beszéllek? Hogy kellene beszélnem? – kérdezte a férj. – Nem gondolod, hogy ha egy gyerek telefontal a kezében születik, nem az az első kérdés, hogy milyen márkájú az a rohadt telefon?!

– Jó, akkor azt mondd meg, hogy került oda az a telefon! – csattant fel a feleség is.

– Elképzelni se tudom, fogalmam sincs, talán isten tette oda.

– Isten?!

– Jó, akkor a gólya!

– Lajos, ennek nincs semmi értelme. Te orvos vagy, neked tudnod kellene, miért van az, hogy egy nő vaginájából egy mobiltelefon bújik elő!

– Ma még csak egy telefon, de holnap? Holnap mi jön majd? Egy iPad? Egy digitális fényképezőgép? Vagy netán egy e-book olvasó? Legközelebb talán már rendeljek be egy csapat elektrotechnikust is, hogy miután kicsászároztunk egy laptopot a kismamából, rögtön kössék rá a töltőre, mielőtt elveszítjük?

– Azt akarod mondani, hogy szerinted ezek után ez így fog menni? – nézett rá az asszony baljós tekintettel.

– Hát nem veszed észre, hogy saját magunknak csináltuk ezt? Beszélő frizsiderek, bőr alá ültethető mikrochipek meg a többi kütyü! Hová tartunk? Hová tart ez a világ?

– Én nem tudom, de étvágyam az már nincs. Elpakolok. Te eszel még? – állt fel az asztaltól a feleség.

– Az én apám még a kútról hozta a vizet, és még áram is csak a módosabb családoknál volt. Nemhogy rádió vagy tévé! – mondta maga elé a férfi.

Az asszony lassan szedegetni kezdte az edényeket, az evőeszközöket és a tányérokat. Nem törődött többé a férje monológjával, akinek már erősen gyöngyözött a homloka az idegességtől. Ki-be ingázott az ebédlő és a konyha között, és csak félmondatokat kapott el, amikor épp elvitt valamit az asztalról.

– Meg a meleg víz! Gyerekkoromban egy dézsában fürdött az egész család, mert nem volt bojler a házban! – mondta maga elé még mindig bosszús hangon. – Hol volt még akkor az autó, az internet meg a többi. Tudod te, mikor érkezett az első Fityó Zentára? Te még lány voltál akkor! Régen más volt minden. Azok voltak a szép idők...

Az asszony nem szólt semmit. Érezte, hogy ebbe a beszélgetésbe már kár belemennie. Az asztalról szépen lassan mindent elhordott, és a váza is visszakerült az illatozó, frissen szedett sárga rózsával. Már csak a doki előtt lévő tányér maradt, benne a szinte érintetlen étellel, a villával és a késsel. Amikor az asszony elvette, a férje még mindig kábán bámult maga elé, és a fejét csóválta.

- Ez már jéghideg – szólta a feleség.
– Majd később megeszem, most egy kicsit egyedül lennék – mondta a doki valamelyest nyugodtabb hangon.
– Mindjárt kezdődik a *Mindennapi életünk* is a kettesen. Talán azt se akarsz nézni? – fordult felé a nő, kezében a tányérral.
– Csak állítsd be a tévét a felvevő funkciót, most szükségem van egy forró fürdőre a jacuzziban – válaszolta a férj csendesen. – Csak hagyd az ételt az asztalon, majd megmikrózom és megeszem a tévé előtt.

Szusszanásnyi idegenség és otthonosság a plüssnyulak vörösáfonya-szemű reggeleiben

Valahol lennie kellene egy álvalóságnak, egy tükörnek, amibe belépve éppen az órák folynak szét, és Alice Csodaországában az órák visszafelé ütik az éjfélt. A sarokba kuporodva a szétfolyó órákat figyelem, míg a gyomromat mardossa a kívánás... csak még egy falatot, csak még egy falat hazát, vastag paplant, aminek súlya alatt mozdulatlaná válsz, nehéz még lélegzetet is venni. A fojtogató ölelésben mégis benne van a tisztaság és gondoskodás éberen tartó illata, a valahova tartozás és a céltalanság megtalálása. Idegenség és otthonosság a plüssnyulak vörösáfonya-szemű reggeleiben.

Nem értettem én sem, hogy miért keserédes a nevetés, amikor kacagynom kellett volna, hogy egy szokatlan hanglejtés miatt már idegen vagyok. Elhagyva a Skadarliját a Kalemegdan felé ballagtunk, lépteinket visszhangozó utcákon, kicsit turistát játszva, az ismerős Belgrádban ismeretlenként, térképpel. Elveszítve a megszokott útvonalat egy dzsámit kerestünk, közben a vasárnapi templomba járás forgatagában kéregető gyerekeket kerülgetve törtünk utat magunknak a keskeny járdán. Az egyik pravoszláv templom kapujában lassítottunk megfeszített iramunkon. Tovább beszélgetve a tömeg hömpölygő morajlásában láttam a kéregető sötét kis kezeket, a gyerekek igyekezetét, hogy áldást osztogatva szert tegyenek néhány dinárra. Talán van a zsebemben apró, a táskám feneketlen mélyén úgysem találnám a pénztárcám, hogy annak a kedvesen mosolygó maszatosarcúnak adjak valamit. Míg kesztyűs kezemmel próbáltam zsebemből kihálászni a kifli vásárlásakor visszakapott fémpénzt, addig is tovább beszéltem, hangoosan, balkáni temperamentummal és makacssággal. A néhány pillanatos mozdulatsor alatt, míg lefejtettem a kesztyűt a kezemről, így adva szabadságot a kutató ujjaimnak, s a fél mozdulatomig, míg majdnem nyújtottam

a pénzt, addig a lánykát már bátyja visszahúzta a kapu oltalmába, és az idősebbek komolykodó, oktató hangján jegyezte meg: „Hagyjad már! Oni nisu naši!”

A pillanatban benne van a gyomrot összeszorító görcs, a torkot marcolászó akarat, hogy ennél még egy almát, mikor már öklendezel a gondolatok és tétlenség nyelőcső-torlaszában, hát itt van. Csak még egy meg még kettő és három, de ott marad minden, ül a mellkasodon, mint a nehéz tolladonna. Pedig olyan jó tisztaság- és otthonillata van, átölel, s nem vagy egyedül a semmiben. Valakié vagy, de mégis senkié a Kalemegdan macskakövein.

Ők nem a mieink! Elnevettem magam, s az idegenség érzésével, azzal a pimasz, bizsergető érzéssel eltelve folytattam utam, amit csak akkor élvezek, ha abban az országban vagyok ál-idegen, más nyelven beszélő, néha térképet lobogtató turista, ahol születtem. Azzal az érzéssel, ami nyomaszt, mikor leplezni próbálok ál-magabiztossággal, határozott léptekkel és előreszegett fejjel a határainkon túl, hogy nem vagyok a hely szülőtte, hogy talán a nyelv az enyém, de akkor is kitaszít az innen és túl megléte. Idegenként lépkedtem tovább, míg az előző nap még kedélyesen csevegtem a pincérrel, hazai bor után kutatva, azzal foglalatoskodva, hogy átadjak valamit a mi Balkán–Közép–Európa kavardásunkból, amit még fűszerez az orientalizmus tömény cukorszirupja, annak, aki először jár az országban. S most idegen lettem, a másé, nem a miénk, nem az övé, akiről hirtelen nem is tudom, hogy minek tartja magát, de megvan a valakihez tartozás élménye a szigorú szemeiben. S én? Akkor, én kié vagyok? Egyáltalán tartozom-e valahova, vagy csak egy olyan kozmopolita vagyok, aki hirdeti, hogy született valahol, élt máshol, de a hazája mindenhol van, de valójában sehol nincs. A választott haza.

Kicsit keserűen kacagtam fel, ekkor tudatosítva magamban, hogy hiába bújok a szavak, a beszélt nyelvek mögé, hirdetve az eszmét, hogy nem a hely határozza meg az otthont, ahova születéssel, hanem az, ahol éppen jól érzed magad, ahol a lelked úgy tudod az ablakba tenni, hogy annak ne hiányozzon a világ, amiben felnőtél.

Othonnak, hazának neveztem minden helyet, ahol jártam, és boldog voltam, ahol nem érdekelt az, hogy nem értem a beszélt nyelvet, ahol az első szó, amit megtanultam, az volt, hogy köszönöm. Gyorsan ál-asszimilálódtam, majd el is feledtem a felvett pózokat, miután elhagytam az országot és hazajöttem. Haza-idegennek érezni magam ott, ahol születtem, felnőttem s élek, abban az országban, amelynek nyelvét bírom, használom a nap minden pillanatában a reggeli kávémtól kezdve a bolti

cukorig. Mikor nem bújnék a napszemüvegem mögé, magyarul, szerbül vagy angolul beszélve, hogy otthon érezzem magam valahol.

Otthon, szoba és a négy fal fehér káoszának tisztasága. Piszkos kezeimet friss fürdőköpenyembe törölöm, meggylévéres ujjmozdulatai a fehér plüssön. Hófehérke tízparancsolata, meggy, fehér és a kávé sötétfeketéje. Tíz perce sem tettem le Bret Easton Ellis *Less Than Zero* című regényét. Kávé. Talán az rendezi a gondolataimat. Hova is mehetnék, oldalak lapozgatása, bennszakadt lélegzetek és várakozások. Még mindig Olaszországban járnék, csak futnék messze, nem is törődve azzal, hogy hol állok meg. A frissen főzött kávé még kotyog és sistereg a kávéfőzőben, alatta vörösen izzik a kerámialap, s a kiömlő kávé gömbölyű labdacsockként gurul szerteszét.

Az első kortyok előtt azonban, még majdnem félálomban, a felfedezés öröme és a meg nem valósuló félmosoly, mikor rábukkantam Oliviero Toscani egy újabb fotósorozatára. Kampány-, illetve reklámfotók, de egyben valamilyen bizarr művészetnek a hírnökei, hisz céljuk, hogy előbb felrázzanak, majd gondolkodásra készítsenek. Gondolatok, amik megzavartak, a meggylevés félálomból visszahoztak a fekete valóságba, tisztaság helyett zavar és csönd. Megint megcsinálta – mondtam ki félhangosan, amikor a hirtelen felébredés/ráébredés pillanatában egy lemeztelenített női muffal találok. Különböző színekben és formákban pompázó szeméremdombok sorakoztak, talán egy olasz cipőmárkát népszerűsítve. Sokkoló. Talán nem is annyira a témaválasztás, mint az, hogy nem érzem a tartalmat a képek mögött. De kell, s akarom... semmi ítélet, csak kikekerekedő halszemek.

Mindig is kedveltem Oliviero Toscani munkáját, a Benettonnak készített kampányfotókat, amelyek általában a dilemmákra, önös félelmekre, elfelejtett kérdésekre és elhallgatott válaszokra, néha botrányokat kavarró tényekre fektették a hangsúlyt, így adva hangot, publicitást az eseményeknek, és mellesleg népszerűsítve a termék védjegyét. Három emberi szív egymás mellett s az aláírás: „fehér, fekete, sárga”. A fehér csecsemőt szoptató fekete nő, fekete bárány a fehér farkassal, vagy csak egy-egy megbilincselte kéz. Fehér-sárga-fekete. Óriásplakáton egy újszülött, akit még vérezen, nyálkával borítva, köldökzsinórjának elvágása előtt mutatnak fel, vagy az apja ölében fekvő haldokló viaszfehér arca, vagy az a csont-bőr lány, aki az anorexia ellen pózol. Egyenes üzenetek, akárcsak néhány éve a farkasszemet néző tibeti szerzetes és kínai katona, a Szabad Tibet dőbenetes jelképe.

Lemeztelenítem tudatom, kilépek fehér köntösömből, a meggylével mocskolt valóságból és kávécsészémbe s magamba nézek: meddig mehet el a művész, a művészet, hogy ne lépjen a haszonelvőség vissza-visszatérő kliséjébe? A mezítelenség, álmatlanság és tizenkét kitárulkozás, ahogy eladják névtelen másságuk. Klisé? S most Toscani, aki korábban a halál olyan arcát mutatta, amit csak egy halálraítélt szemében láthatsz, a rettetet, amely szájalmat ébreszt és gondolkodásra készítet, hogy vajon jogos-e bárkit is ilyen módon kiszolgáltatni. Vagy az előbb olvasott Bret Easton Ellis, akit kész voltam önkényességgel vádolni, mert a tizenévesek önpusztító, néha értelmetlenül kegyetlen világról ír, amit jobb lenne elhallgatni. Csöndben várok, hátha történik valami, hátha becsukom a magazint, s elfeledem ezt is, mint azokat a rossz történeteket, amelyeket kitöröl az emlékezet, hogy ne fájjon annyira. Akkor még mindig B. E. Ellis, Toscani és a köntös nélküli mezítelenségem. Tizenhárom női öl. Tizenkettő meg még egy.

Vajon tényleg jobb lenne hallgatni és elhallgatni... s még mindig a kérdés ismétlése: De valóban jobb lenne-e? Maradjunk-e inkább az önkifejezés azon eszközeinél, amelyek a retusált ál-valóságot mutatják csupán, a véraláfutások festékekkel elfedett nyomait, az idillit és az ügyesen eltakart tényeket? A reklámnál, amely provokál s elad?

Eladom magam, a lelkem egy részét papírra majzolom, pénzzé teszem, majd zsemlemorzsába forgatom, és égetett meggyekváros csirizzel fogom össze, hogy ne hulljon darabjaira. Villa-halál. Egy mozdulattal torkát vágom, a gombócok zsemlemorzsás-cukros kabátkája alatt a burgonyás tészta és gyomrocskájukból bugyog a feketeség... édes vallomás a valóságról, cukorral és anélkül. Érdektelen művészet, ösztönös vágjak.

Meddig mehet el egy művész? Tompított valóságot kell-e kreálnia, adni egy háttértörténetet, amibe beleilleszthető a mezítelenség, a vállalt önzés? Esetleg nyersen tálalja fel a lelket, csak néhány utalással: fekete-fehér-sárga? Netán a valóság torzított képét adja, mint néha B. E. Ellis? Léptek, lépek, s csak a fejet látom, ahogy az arcomba mered, érzem leheletét, tele az édes-keserű érzéssel, hogy már csak a meleg víz hiányzik, kicsi ke kanállal magamévá teszem az édes pillanatot, figyelek magamba, már nincs erőm, most tükör, mozaikokból rakom össze magam, keresem két szemem, a tegnap ráncait a mai valóságban, hallgatva a zümmögő hangfoszlányokat mögöttem.

Vagy tényleg elég az is, ha csak úgy egymás mellé teszünk tizenkét muffot?

Újra csak a tükörben sem vállalt mezítelenségem s identitásom elvesztése a tükörképem nélkül, a nem vállalt hús és haj gyűrődése a derekamon,

combjaim teltsége s a félelem a torzítatlan valóságtól. Az egyetlen biztonság a mellkasomra nehezedő tollal töltött dunna.

Identitásunk és nemzetiségtudatunk transzformációja és elvesztése nélkül el lehet-e hagyni otthonunk, majd a választottból újra visszatérni a születésünktől elrendeltetett hazába. Talán még az első generáció megtehetné, hogy torzulások nélkül legyen az, aki volt. De hol van már a második, harmadik generáció tiszta vére? Kozmopolititásunk egyenes leképezése, hogy Kanadában olasznak érezheted magad, de Olaszországban már kanadai vagy. Európában ázsiai, amerikai, afrikai, de hazatérve fájdalmasan európai.

Elhagytam otthonom, kiléptem testemből, és kívülről szemlélem tökéletlenségem. Nincs tovább, elmaradtak a döntések, sietségem az érvényesülés felé csak megvalósíthatlan törekvés maradt, értelmetlen valóság. A reggelek magenta-türkize már csak emlék, nem terem több meggy a letört ágakon, s értelmetlen lenne a várakozás. Tükörvalóságom csodaországi Alice-gyermeke a gombócok gyomrában növekszik, s a villa egyetlen suhintással nyakát szegi. Elzárva a lélegzet útját, eszméletvesztésig...

Dönteni kellene, vagy csak sodródni?

Önzésünk választotta utak – teret sem hagyva annak, hogy kikristályosodjon bennünk az, ami valójában a tudat és eszmélet egy adott szintjén már csak külső meghatározó. Besorolás, hogy a repülőtéren melyik oszlopba kell állni, hogy a határon elveszik-e és lepecsételik-e az útlevelet vagy sem. Megerősítés, ha kimondatik, hogy az vagy hivatalosan is, aminek érzed és vallod magad.

A bizonytalanság növelése, hogy papír nincs az „éppen most” állapotról, amikor idegennek érzem magam. Olyannak, aki nem a miénk, de az övék sem, aki minden idegszálával arra hangolódott, hogy tartozzon valahova: a hazához, ahol született, a hazához, amit választott, vagy csak ahhoz a világhoz, ahol otthon érzi magát.

Köntösöm otthon-melege, választott világ...

Az elsüllyedt világom

Árkádia városa

Első emlékem Apámról őrzöm. Nagytatáék konyhájában ültem, az ablakon betűzött a nap. Nagymama épp a viaszosvászon terítővel letakart ebédlőasztalnál terített. Fehér színű mélytányéért tett elém, abból kanalaztam valamit. Nem az ebédlőben ettünk, valószínűleg nem hétvége volt. Nem emlékszem, hogy csengettek volna, egyszerűen elsötétedett minden, eltakarva előlem a napfényt. Kinyílt a szúnyogháló, Apám bejött, a fején kockás micisapka volt, és nagyon örült nekem, mert hazavihet.

Az élő kristály

Anyámról az első emlékem az, ahogy Szabadkán Naniék nagyszobájában áll szemben a szekrénnel. Áll a mogyorószínű bútor előtt, haja göndör, a nyolcvanas évek végének fazonja. Vörös körmével egy Juice Fruitot pattintott a szájába. Tudta, apám nem szereti, ha rágózom, de megkínált eggyel.

A démon cölöpfalui

Nagyapának volt egy piros kocsija. Csak így hívtam, a piros kocsi. Azzal mentünk ki Pacsérra vagy éppen Svájcba. Anyám a mai napig szereti mesélni, hogy a több mint ezer kilométeres úton hányszor meséltettem el Nanival a *Félig nyűzött bakkecskét*. Nani a mesemondás során figyelmeztetett, hogy „ne viripeljek sokat, mert béka nő a hasamba”.

Thot

Nani szeretett velem sétálni. Ilyenkor mindig úgy köszöntem el Nagyapától: „Szia, majd jövünk, ne sírjál!” Egy ilyen alkalommal végigkerekedtem a Sugárúton, Nani a kiserdőig jött mellettem. Mesélte,

hogy egy időben itt éltek. De soha nem mutatta meg a házat. A lombok árnyékában gyerekfoglalkozás volt, egy apró favonatba ültem be. Később luftballont vett nekem. Hazafelé elkapott bennünket az eső, Naninál nem volt esernyő, így egy kapualjba húzódtunk. A beugróban egy férfi ácsorgott, Jelent ivott. Váltottak néhány szót Nanival. Miután csendesedett az ézzenés, és már csak szemerkélt az eső, hazaindultunk. Az úton annyit mondott, hogy „a pamacs (így hívtuk a szakállas férfiakat) ugyancsak iszogatót”.

Nyaráló kalózkod

Apámnak volt egy citromsárga Stojadinja. Szerzett bele egy kazetás magnót, így amikor Bovecra mentünk, a *Mennyből az angyal* hallgattuk. Sokáig kísértettek azok a szerpentines utak, az engem ellepő hó, Monsignornak, a Duplo cirkuszom igazgatójának az elvesztése. Egyszer azt álmodtam, hogy homokdűnék közt autózunk Apámmal. Elöl ül, mezítláb hajtja a kocsit – amit a mai napig irigylek tőle – én a hátsó ülésen fekszem, az árnyékokat figyelem, ahogy megjelennek a vajszerű, lyukacsos tetőkárpit bal oldalán, és elsuhannak jobbra.

A mogokhok törvénye

„A Dédót agyonütötte egy csillag.” Ezt mesélte nekem Nagymama évekkel később. Amikor a Dédó meghalt, felmentél hozzá, aztán azt mondtad, hogy „A Dédót agyonütötte egy csillag”. Mindehhez hozzátette, hogy a *Magyar Szó* egyik helyi újságírójának annyira megtetszett ez a mondat, hogy cikket is írt belőle. Másik korai élményem a halálról, hogy Nanival fényképeket nézegettünk, amelyeket egy fadobozban tartott. Kivette, s amelyikre rámutattam, arról elmondta, hogy az a Juliska mama vagy Takács nagypapa vagy a Baba. Így került a kezem ügyébe egy kép, amin férfiak és nők egy koporsó köré seregltek. Kocsikerék méretű koszorúkkal rakták körbe a koporsó elejét. Mindannyian a lencsébe néztek. Nani azt mondta: „Ez a Fébel bácsi temetésén készült.” Még aznap délelőtt Nagymama felhívta Nanit. „Halló? Szeerbusz, Juli!” Fejből tudtam, hogyan zajlik majd a beszélgetés. Nani a kezembe adta a kagylót: „Beszélj egy kicsit a Nagymamával!” „Képzeld, a Fébel bácsi meghalt!” – kezdtem örömhír gyanánt a beszélgetést. Nagymama nem tudta, mitévő legyen, mit feleljen, így Nanit kérte a telefonhoz. „Juli, ki az a Fébel bácsi?” „Fényképeket nézegettünk reggel, akkor jegyezte meg az én Andrásom.”

Démoszthenész

Nem tudok másképpen beszélni Vajdaságról. Csak így, részletekben, ilyen szövegekben. Ha követném őket visszafelé, visszavezethetnének. Nem mehetek vissza a boszorkány mézeskalács házához. Számba veszem őket, mint Démoszthenész. Beszélnem kell az emlékeimről a számban a szövegkavicsokkal. Nem fontos, hogy megértsék, nem, most még nem. Ha kiveszem őket, eljutok a megértettséghez, összeáll a legő-émlépalota.

Tada és a szent jelvények

Nagymama jött értem biciklin. Elvitt hozzájuk. A kerékpárt maga mellett tolt, szorította a kezemet. „Jedan, dva, tri, četiri”, számolta a lépéseinket. Megnyomta a kezemet, elszavaltam a számokat. Egy ismerős asszonnal találkoztunk, Nagymama azt mondta, „Jó nagyot köszönjél” neki. A tekintetem a villanykaróra tévedt, míg ballagtunk. A dróton egy madár üldögélt. „Ptica”, mutat fel rá. „Ptica”, ismétlem, a megszólított elszállt.

Jégvilág

Azt képzeltem, sodrásban fekszem, áthatol rajtam a víz, a buborék és a fény. Tanyát vernek bennem a halak, a békák és a vidrák. Én hozzájuk tartoztam, ők nem törődtek velem. Elmosolyodtam. Csigákkal araszoltam, füvek suttogásánál hallgatóztam. Én voltam a Nap, körülöttem fordult el minden. Láttam, ahogy keringtek körülöttem a bolygók, rám néztek és továbbsiettek másfelé. Kelepeltek fölöttem. Barna táj. Zsibog, bong. Útnak indultam, fejem felett tekergett a Hold. Kinyújtottam a kezemet, csevegtem vele. Feküdtem a dunya alatt, mélyeket lélegeztem belőle. Jó volt. Odakintről a kalimpálós óra mechanikus szívdobbanásai kúsztak be.

A kalózegezmény

Volt egy apró, négyszögletű foteltakarónk. Apával ezzel játszottunk. Úgy tettünk, mintha a *Csipet Csapat* egyik részéből, *A bikák leggonoszabbikából* adnánk elő a jó viadalát a gonosszal. Apa volt a bika, El Bömbölöm, én játszottam a torreadort, amit hat részből hegesztett össze Sziporka, az ezmester. Lengettem a sokszínű posztót, Apa pedig felöklelni igyekezett. A tettek mezejére ugráltam, meglebegtettem a kék, sárga, fehér, vörös színű foteltakarót. Apa felemelte a két mutatóujját, hátrarúgott kettőt, majd úgy irányítva a rúgást, hogy ne üsse meg magamat, ellökött. Hat darabra hullottam szét.

Shag Shag megbolondul

„Hogy azt se kék mondani!” – sopánkodott Nagytata, amikor reggel kijött a fürdőszobából, miután felsértette a bőrét borotválkozás közben. Amint megpillantott, megkérdezte: „Mi az, Gazsi, éhes a pucor?” Lemos-ta arcáról a maradék borotvahabot, felöltözött. Bement a kamrába, kihozta a kenyeret, a Buco sajtot és a pástétomot. Nagymama kitöltötte a reggeli teáinkat. Reggeli után Nagytata elment kadarogni a faluba, ahogy Nagymama nevezte Nagytata délelőtti jövés-menését. Délután benézett hozzánk a Pali, Nagytata öccse. Ha erre járt, mindig hozott nekem Galebet.

Gyerekek és egerek

Szerettem a diófa alatt hintázni. Nagytata málnát és ribizlit ültetett szemben a hintámmal. Egész délelőttöket áthintáztam, közben azon törtem a fejemet, hogy ha ázni kezdek, biztosan találok dinoszauruszcsontot. Az akartam lenni, ha nagy leszek, nem futballista vagy traktorista. Édesapám barátja szokta tőlem kérdezgetni, hogy mi leszek, de nem feleltem semmit egyik alkalommal sem.

Bárkár játékosai

Ősz volt, Nagymamáéknál szippantottak. Kinyitották a nagy, szürke kaput, a koci betolatott a borostyánnal futtatott fal mellett. A kert és a beton találkozásánál volt az akna fedele, amit eddig észre sem vettem. Férfiak lecsévéltek a jármű hátljáról a csövet, lefelé eresztették a gödörbe. Rázott rajta egyet az egyik kesztyűs kezű, elbillentették a kapcsolót, megkezdődött a munka. A végén olyan ügyetlenül húzták ki a csövet, amely még folyt, csöpögött, hogy Nagytata papucsá és a lábfeje szaros lett. Apám öltönye mélyéből röhögve szolt: „Cále, szaros lett a papucsod!”

Szerelem

„(Mítosz és utópia: az eredet azoké volt, és a jövő is azoké lesz, akikben női jelleg van.) Evelyne Bachellier”

(Roland Barthes: Beszédtöredékek...)

„Nem ő van itt, bassza meg, ez nem ő, elkéztünk” – fordult nyomban az ajtó felé Anti csalódottan, pedig jóformán még be sem léptünk a pékségbe. Aztán mást gondolhatott, mert mégis a pultnál álló huszonéves nőhöz lépett: „Cao, imaš nešto slano?” Az ablak mellett futó zsírfoltos asztalra könyököltem. Odakinn még mindig szemerkélt. Csupán egyetlen alak tűnt fel egy pillanatra az utcán. A szomszédos épületből léphetett elő, mert hirtelen jelent meg előttem, ahogy elhaladt a pékség előtt, miközben fellobbantotta és a feje fölé emelte az esernyőjét, s már ott sem volt, csupán vörös esernyője táncolt még sokáig a szemem előtt.

A pékség ablaküvegére kövér esőcseppek ültek ki, amelyekben visszatükröződött az alakom, ahogy fejjel lefelé a könyöklőbe kapaszkodom, a pékség a maga lefelé szálló páráival, a pult, ahogyan Anti fősorakoztatja az aprót, mellette állványról a semmibe lógó perecek, s rajtuk túl, azaz a pékség tükörképének a mélyén a frissen sült kenyerek, amelyek csonkolt testrészekre emlékeztettek. A kiszolgálónó kényelmesen beütögeti a kiflik árát a pénztárgépbe, csörög az apróval, majd Anti csörög velük, majd a szatyorral csörög, míg a baljával belenyúl egy kifliért, a szájába tömi, közben közeledik felém, a kirakat felé, és egy pillanatig összeolvad a képmásunk az utcán elhaladó nő káprázatával. Mintha a saját testemből nyúlna ki a kéz, amely a magasból a vállamra üt: „No, nem gondolod meg magad, nem kérsz egy sajtos burekot?”

Az álom

Nem tudom, láttad-e a legújabb Almadóvar-filmet, *A bőr, amelyben éleket?* Mert abban feltűnik egy tigrisnek öltözött alak, aki tulajdonképpen a plasztikai sebész (Antonio Banderas játssza a szerepét) házvezetőnőjének

a fia, aki megpróbálja megerőszkolni a sebész fogva tartott páciensét. A film több szempontból is érdekes, különösen az, ahogyan Almadóvar bosszút áll a heteroszexuális férfiakon, amikor az igazán csinos Veráról – akiért férfiként nem tudsz nem sóvárogni – (Elena Anaya bújik a bőrébe, akinek a bájai nem egy erotikus filmből lehetnek ismerősek neked, mit röhögsz?), tehát Elenát leleplezi, hogy valójában... De nem lövöm le a poént! Én most különben is csak a tigrisről szerettem volna beszélni neked. Mert a film történéseit nem mozdítja elő a megjelenése. Mért visel maszkot? Honnan vetődött oda? Nem feltételezném Almadóvarról, hogy céltalanul helyezte volna bele a filmbe, de akkor mégis mi a szerepe? Annyiban merülne ki, hogy felfedezi a rejtőző Verát, majd láthatjuk, amint a kamerák rögzítette képet nyalogatni kezdi (ismerős jelenet ez Almadóvar filmjeiből!), később pedig azt, ahogyan leteperi a nőt, mert másként nem élheti ki a vágyát? A rosszat szeretné megjeleníteni, hogy általa árnyaltabban lássuk Banderas szerepét? A sebészét, aki szerelmes lesz a volt felesége vonásaira átoperált páciensébe, akiről azt hiszi, hogy megerőszkolta a lányát? Az a legérdekesebb, hogy ebben az esetben csak Vera az ártatlan – mindaddig, míg a sebészt meg nem öli, hogy elszabadulhasson. Érdekesekek a metamorfózisok Almadóvarnál: mint valami ókori drámában vagy Kafkánál, a szerelem, a szexuális beteljesülés és a túlélés nála valakinek a halála árán teljesül. *A bőr, amelyben élekben* viszont a gyilkosság nemváltással is jár: mert a libidó a férfiakat viszi bűnbe, a megtisztuláshoz viszont nővé kell válniuk.

*

„Kár, hogy lekéstük, biztos délelőtt volt itt, olyan kis aranyos, tuc-tuc nő. Kis barátom, ha egy ilyen elkapna, másnap a klozetra is nyögve mennél ki.”

Különösebben nem lelkesedtem Anti története miatt. Hogy őszinte legyek, azt hiszem, untam is már őket. Számos hasonló története volt „Svájcbban táncoló” nőkről, pincérnőkről, „ekonomszkás” csajokról, akik nemcsak ki voltak plasztikázva, de minden vizsgájukat tízesre tették le. Így hát egykedvűen falatoztam a kiflit az autó ajtajának dőlve, míg el nem nyomott az álom.

„Pedig amikor először találkoztam vele, valami borzalmasan be voltam baszva – folytatta Anti töretlen mesélőkedvvel. – Tudod, amikor reggel úgy remeg a kezed, hogy kiesik belőle a kés... A burekkal se bírtam azon a reggelen, amikor hat óra tájt, hazafelé menet beültem a pékségbe megreggelizni. Híre van a városban annak a pékségnek. Állítólag a volt tulajdonos ott darabolta föl egy éjjel a feleségét, aztán megsütötte a kenyerekkel együtt. Hosszú időre lakat került a pékségre, ősszel nyílt ki újra. Lehet,

hogy csak pletyka, de ez csábítja oda az embereket. Persze, hogy oda tértem be én is azon a reggelen.

Mivel az égvilágon senki sem nyitott be hozzám, még a nyugdíjas nénikék se, hogy a tegnapi reggel megmaradt zsákos kenyeret megvegyék, oda telepedett mellém az asztalhoz. Nincs az a ketchupmennyiség, ami a whisky-guarantát feledtetné! Pedig igyekeztem, kis barátom, hogy végül a burek csúszkált a ketchupban. A lány a műanyag flakon fedelével kezdett el játszani: megpöccintette az ujjával, hogy a kupak pár centire előregrott az asztalon, aztán szépen visszapörgött a kezébe. Később aztán, elunva a játékot, a tenyerével feltámasztotta a fejét. Majd' megveszek az olyan nőért, akik ha összekuporodnak ültükben, a lapockájuk mentén, a hónaljuk alatt egy kis dombocska képződik. Ennek a lánynak pedig a fehér rövid ujjú alatt kis halmocska emelkedett.

– Hogyhogy nem loptak el még téged erről a környékről? – kérdeztem tőle.

– Ki lopna el? Láthatod, még a nyugdíjasok se ébredtek föl, hogy elviigyék a zsákosat.

– Kinek? Maguknak?, a kutyájuknak?, áh, még kutyára se telik nekik, inkább kicsapják őket, a mi utcánkban már falkába verődtek a kóbor kutyák, s mint valami tigrisek, vetik rá magukat a szemetes konténerekre.

– Még nem láttad azt a ramazúrit, amit az udvarban csinálnak éjjelente! A múltkor megtámadták a tulajdonost.

Annyira azonban a tulaj se lepődhetett meg a vicsorgó kutyák láttán, mint a lány, amikor a szavaira az ölében landolt a burekom. De a meglepődöttsége csak pár másodpercig tarthatott, mert olyan természetességgel nyúlt utána, s tette vissza a tányéromba, hogy rögtön elhatároztam, ez a nő meglesz nekem.

– Igazán részeg lehetsz, ha már a reggelid is tengeribeteg – mosolydott el.

– A legjobb helyen kötött ki – válaszoltam.

A számlát viszont, amelynek a hátoldalára ráírta a mobilszámát és a nevét, hasztalan keresgéltem a következő napokban. Mígnem egy este újra a kezem ügyébe nem került a hálószobám padlóján. Anyám tehetette oda, ahogy kimosta a gönceimet. A név ugyan elmaszatólódott a cetlin, de a telefonszámot ki lehetett olvasni.

– És minek öltözöl? Pelikánnak? – kérdezte a telefonban.

– Talán. Elmenjek érted kocsival?

– Azt sem tudod, hol lakok – nevetett.

– Ha megmondod, megtudom – évődtem tovább.

– Nem illik majd a jelmezemhez a BMW-d, miszter pelikán.

– Mért, te minek öltözöl? Suttyó klosárnak?

– Talán – kacarászott –, talán.

Kis barátom, hallgass rám, két dolog kell a csajozáshoz: sötét színű selyeming és az, hogy a pult mellett állva, miután fizettél nekik egy-két italt, megforgasd őket. Óvatosan, de határozott mozdulattal megfogod a kezüket, a fejük fölé emeled, s a tenyereddel egy kört rajzolva egyszer megforgatod őket. Így csináltam azon az estén is a Sax jelmezes buliján. Pörögj csak, forduljon veled a világ...”

A tigris megjelenik

Rögtön tudtam, édes, hogy csak te kellesz nekem, amikor a jelmezemben beléptél az üvegajtón. Valami fülledt párát hoztál magaddal, amire azonnal felfigyeltem, s rögvést tudtam, hogy ez a nyugtalanságot hozó illat csakis az enyém ezen az éjszakán. Gondosan válogattad össze a ruhádat, s már akkor elképzelted, hogyan készülőtél otthon a fürdőszobában. Hogyan húztad föl először a sárga-fekete csíkos pamutzoknidat a vécékagylóra feltett lábadra, a gumipántot igazgatva a fehér combjaidon, majd láttam, amint a rózsaszín bugyidat csúsztattad fel lassan a lábszáradon, miközben kényesen nyújtóztál a tükör előtt, kidomborítva a melleidet. Tigrismintás szoknyával és vörös derékkendővel fedted el csipődet. Édes halmaidat, középtűt a halvány rózsaszín mellbimbókkal s az érdes bim-bóudvarral csipkés melltartód kelyheibe rejtetted, amelyre végül a fekete selymingedet öltötted. Minden ruhaszövet olyan vékony és finom szövésű, hogy a hidegben megduzzadt mellbimbóid átütöttek rajtuk. Legkésőbb a fülbevalódat, az elefántcsontszínű V betűket csatoltad fel, majd hajadat fekete háló alá rejtetted. Pusztán egy kis tincs szabadult el a horgolt kendő alól. Tekintetünk már a beléptedkor összeakadt, de te kacéran elkaptad. Sohasem láttalak még azelőtt.

Feküdj csak kényelmesen az ágyra, vond magad alá a lábaidat, s igen, kortyolj még egy pohár vodka-juice-t. Csillog a szemed. Nézz csak körbe, itt senki sem zavarhat, az egész emelet a miénk. Nincs, ami elvonhatná a figyelmünket. Minden kényelem az önfeledt vágyat szolgálja: a hatalmas tükör a franciaágy fejénél, a kis szekrény, melyben nyugtalanul várnak az óvszerek, a padlóra helyezett serlegben a jégbe hűtött pezsgő, a bőrszék támlájára helyezett törülközők és selyem hálóing. Narancsfű illatát érezheted a levegőben, melyet a plafonra szerelt légtelelő szárnyai megfelelő időközönként hintenek a testünkre, s a Sve još miriše na nju szólamai dübörögnek a lemezjátszóból. Érzed a jégkocka hidegét, amikor az altes-ted fölött elvonom, majd a hasadhoz érintem, végigcsúsztatom a bordáid mentén, eljátszadozom vele a melled körül, hozzádörzsölöm a mellbim-

bódhoz, majd az ajkaid közé helyezem, hogy lassan megolvadjon, s a víz a szájszegleted vonalát követve a párnára hulljon? Úgy piheg lassúdad a mellkasod a kezeim közt, mint riadt madárka a kalickában. Emeld feljebb alsót tested, hogy a pinád eddig bejáratlan tájaihoz is hozzáférhessek. Nézd, hogy csillan meg az altest magasságába állított rőt fényű lámpák fénye az acélon. Lásd, hogyan válik el hús a hústól a szeméremdombod alatt és az acél mentén a szeméremdombod fölött: a sebet elfutja a vér.

Először az ujjammal tágítom ki a vágást. Szép lassan végigvonom a bőröd a kifordult zsírszövet alatt, majd lassan becsúsztatom az egész tenyereimet, a csuklómat, majd az alkaromat. Érzem szerveid ijedt lüktetését, a forró belek áramlásait az izmok alatt. S csúszom befele tovább, lábammal nekirugaszkodva az ágyról, hogy kagylóformává gyűrődik az ágy huzata. Tolom befelé magam a sebeden keresztül, hogy teljesen egygyé váljunk. Jobb karomat a jobb karod szövetei alá fúrom, bal tenyerem kifeszíti bal tenyered, arcom felveszi a te arcod vonásait, combjaink és lábszáraink egygyé válnak. Méhedben rejtem el férfiaságom. A teremtés befejeződött.

*

Anti a külvárosi házuk emeletét alakíttatta át kéjlakká. A földszinten lakók nyugalmát egy dupla tölgyfa ajtó védte az emelet hangoskodásai ellen. Valaha egy kisebb bordélyház működött a két nagy szobában. A padlótól a plafonig érő tükör mögött, ahol most illatosítópárnák közt két sorban Anti fekete és fehér csikos, sűrű ingei lógnak vállfákon, valamint a nyolc pár cipője sorakozik, azaz a gardróbban öltöztek és vetköztek a Szegedről aznap este áthozott lányok, hogy a tágasabb s a közeli kis erdőre néző szobában vetközzenek Szabadka nemrég felkapaszkodott tehetős politikusaiknak, bizniszmeneknek, s mindenki másnak, aki a belépőt meg tudta fizetni. A kisebb szoba már abban az időben is a röpké szeretkezések színhelye volt. Nem egy neves demokrata, VMSZ-es és szocialista városi vezető testének vonalát őrizte meg a hatalmas franciaágy. Az emelet még mindig tartogatott valamit az ondók fanyar illatából, a szegedi lányok pihegéséből, s amikor működésbe lépett a légkeverő, lapátjai a sztriptíztáncok sodrását idézték.

A házi italospult bárszékére ültem le, magam alá vonva a lábaimat.

– Kis barátom, amikor ez a hely elindult, tizenkilenc éves voltam, még azt sem tudtam, hogy a pinát előlről vagy hátulról dugják. De aztán azt is megtanultam, hogy nincs az a bugyi, amit egy ötszázas le nem csábít.

A kéjestről felvételek is készültek, amelyet ajándékként adtak a távozó vendégeknek. Egy mellet formázó bögre („Negyedikes osztálytárs-

nőidtől”) és egy „Legfaszább ember a világon” feliratú ezüstserleg mellett, a fél polcot eltakaró síkképernyős házimozsi fölött most is ott sorakoztak a gazdátlan DVD-k. El tudom képzelni Antiról, hogy az elajándékozott videókról is készített másolatot, hogy a nemrég alapított kereskedelmi vállalatához csak előre bejelentett inspektorok érkezzenek. Antiban lehetett már pár whisky, mert ma is bő lére eresztette történeteit.

– Akkor lett elegendő az egészből, amikor egy reggel egy bebaszott szoci nyalogatni kezdte a házimozsi képernyőjén a sztriptízelő nőket. Olyan kéjesen nyalogatta, hogy egyszerre szóhoz sem jutottam. S ez az idióta most bent ül a városi képviselő-testületben... Tudod, kis barátom, sok ocsmány-ságot láttam, de ez mindent fölözött. Az egyik haverom apja medikakorában csak a szűz lányokat hajtotta, s a valamikori sikereiről szívesen dicsekedett társaságban. De sokáig nem értettük, hogy a belső szoba lepedőjén mért marad a kurvák után vérfolt. Egyszer azonban az egyikük elszólta magát, hogy egy százasért hajlandó volt belemenni, hogy szex közben az apa egy borotvával vagy valami szikével apró vágást tegyen a nuniján. Erre azonban még azt mondtam, hogy ha hagyják, akkor csinálja csak. Talán még élvezték is... Viszont én nem hagytam, hogy az a szoci még egyszer összeszopja a házimozimat.

A későbbi vállalkozásai során azonban mégis nagy hasznát vette Anti a szocialista képviselőnek és a haverja apjának. A városi tanács tag elintézte, hogy a vámon ne akadékoskodjanak azoknak az autóknak a papírjaival, amelyeket az a munka nélküli orvos hajtott be az országba, aki a nőket másodszer is megfosztotta ártatlanságuktól.

*

– Láttam valami ártatlanságot a tekintetében. Már akkor felfigyeltem rá, amikor megláttalak a pékség kirakatában állni. Talán észre sem vettél, ahogyan kiléptem az épület hátsó kapuján röviddel a megérkezésed után.

– De igen, észrevettem. Az esernyőddel bajlódtál, majd elsiettél a pékség előtt.

– Hát te meg kit láttál? – tette a vállamra a kezét. – Valami jó csajt? Ilyen időben a jó csajok még alszanak, kis barátom. De majd este... Megmutatok neked egy olyan nőt, ekonomszka, de olyan jó segge van – a kiflit tartó kezével egy félkört írt le a levegőben.

– Áh, senkit – haboztam. – Csak egy fekete esernyő sétált el a kirakat előtt – feleltem neki.

– Piros az esernyőm – nyújtózott el mellettem az ágyban –, piros, mint a vér, háámm – ásitott. Sejtettem, hogy este a Saxba mentek, a fanszer

barátod haverjának aznap születésnapja volt. Csábított az az ártatlan tekinteted.

– Hé, te vadásztál rám? – csúsztattam be a karomat a dereka alá, majd egy hirtelen mozdulattal magam felé vontam.

Rosszul éreztem magam, melegem volt, és a két pohár vörösbor gyorsan a fejembe szállt. Kicsit már szédültem is, a szerb turbófolk pedig a dobhártyámat sértette. Egyik cigarettáról a másikra gyújtottam a sötétnek támaszkodva, s azt figyeltem, ahogyan a két pincérnő a kisujjával kevergette a koktélok. A születésnapos is igen hamar elázott, s egyre fényesebb szemekkel fizette az újabb és újabb köröket nekünk, s az egyre csak hömpölygő tömegben ismét felhangzott a szentenciája: „Rossz nő nincs, csak kevés alkohol.” Úgy éreztem magam, mint valami forró, olvadozó spagettiszószban, s amikor a ködgépek is működésbe léptek, Jelena Karleuša zenéje elől a szabad levegőre menekültem.

– Ha már menekülőre fogtad, határozatlankám, legalább bevallanád! – nyújt kezével ismét a petyhüdt farkam után, hogy újabb vonzalmakat támasszon benne. – Ha az ajtóban nem lépsz a lábamra, sosem történik meg ez velünk.

– Hé, de mohó vagy – igazítottam el a lábait a csípőm körül. Combjait finoman befutotta a lúdbőr. Magunkra igazgattam a takaródzót.

– Bocsánat! Attól tartok, hogy egy lépésnyivel merészebb voltam, mint ahogy azt az ismerkedés szabályai megengedik.

– Félreléptél... Másokkal is megesik – mosolyodott el a lány.

– Esetleg kárpótolhatlak egy szangriával? Mindjárt visszajövök, csak lemenjen ez a Karleuša-szám.

– Akkor már tudtam, hogy nem csak félszeg és ártatlan vagy, de hallhattam azt is, milyen hülyén fejezed ki magad zavarodban. Egészen elpirultál...

– Mondom, hogy a fejembe szállt a vörösbor. A „fanszer” barátom keresésére indultam. De azért, látom, sikerült kiengesztelnem téged a szangriával...

Nem tudtam pontosan, hogy mikor tűnt el a Saxból azzal a platina-szőke közgazdász lánnyal, akit annyira be akart nekem mutatni. Végül mégiscsak sor került a bemutatásra, de a zajban nem értettem a nevét, csak vékony, csontos ujjai maradtak az emlékezetemben. A nő aztán eltűnt a tömegben, majd újra előbukkant, Anti fekete ingének gallérjához hajolt, suttogtak valamit, s ismét eltűnt. Aztán Anti is eltűnt.

Odakinn csillagos volt az ég, és hűvös a levegő. Egy újabb cigarettára gyújtottam, s a szemközti pizzéria falához álló férfiakat figyeltem, akik a

szórakozóhelyről jöttek ki könnyíteni magukon, és sötét foltokat hagytak maguk után. Ammóniákszag terjengett a levegőben.

– Ha egy péklánynak a lábára lépsz, ne gondold, hogy könnyen megbocsát, legalább a péklapáttal jól kupán vág, vagy...

– Vagy...? – szorítottam magamhoz.

– Te meg hol a fenében császkáltál? – szólítottam meg, amikor az utcai lámpa fénykörébe ért. Láttam, hogy önfeledten mosolyog.

– Jaj, kis barátom, a szerelem, a szerelem – vihogott.

– Mondod mások tapasztalatára alapozva – vágtam vissza élesen. – Hová tűnt a legújabb barátnőd?

– ...vagy előveszi a matrac alól az éles szeletelő kését...

– Gondolom, megigazgatja valahol a sminkjét.

– Összeborzoltad a haját? – kérdeztem már csillapuló kíváncsisággal.

– ...és a fejedre szorítja az összesodort takarót...

– Csstt, kis barátom – hajolt a fülemhez. Whiskyszag és parfümének illata csapott az orromba. – Csstt! Az előbb térdelt le nekem – domborította ki büszkén a mellkasát. – Igazi...

De a szavába vágtam hirtelen támadt dühvel.

– Anti, ez a szerelem? – kérdeztem elfúló hangon. Láttam, amint arcáról hirtelen leolvad a mosoly.

– ...majd amikor már nem rángat a görcs, először a mellkasodat vágja fel szép lassan, hogy amikor már elég széles a seb, a kés pengéjét óvatosan a húsd és a bőröd közé csúsztassa. Semmi sem sérülhet meg! Így lesz csak az izmaidból szép cipó, a karjaidból francia kifli, a combjaid elég vastagok, hogy egy félkilós barna kisüljön belőle, a rüsztdöböl lepény készül... De mit kezdjünk ezzel a még mindig ágaskodó jószággal?

Egy újabb férfi állt oda a pizzéria falához. Erős sugárban tört ki belőle a vizelet, amely pár percre elnyomta a Tihi ubica szólamait.

Gömböci utak

A bácskai nagy pusztaságból Gömböc falva csak egyetlen dologgal magaslott ki: a templomával. Az alig százötven éves település száznegyven évig zsákfalú volt, tavaly átjáróházzá reformálták.

A falucska az alig ötszáz lakossal (sosem volt több vagy kevesebb, plusz-mínusz tíz fő) olyannyira ki volt zárva a világból (hála annak, hogy a nyolcvanas évek közepéig csak másfél sávos kavicsos út vezetett ki a forgalmas aszfaltig), hogy az elmúlt másfél évszázad világégései, krízisei és háborúi alig vagy késve, de előfordult, hogy egyáltalán nem érintették. A kilencvenes évek végéig még a térképek sem jelezték. A rendszerváltások és kormányintézkedések is akkor értek ide, amikor már elavultak, és újak léptek hatályba. Szó ami szó, Gömböc félféher folt volt a közép-bácskai vidéken. A bekötőút, a falu köldökzsinórja, négy kilométeres volt, finom kővel leszórva – nem is igen kellett ide rendes, nem járt erre senki sem. Ez az út egyenesen nekifutott a kerek falu közepén álló templom főbejáratának.

A falu kerekége a falualapítónak, Kerekes Benőnek köszönhető. Az utópista alaprajz nem az egyenlőséget, hanem épp a megkülönböztetést szolgálta: a központhoz közel voltak a tehetősebbek, a kulákok, kinn pedig a szegényebb földművesek, illetve a putri. Ugyanis itt voltak kulákok, még később, a titói időkben is. A jelentéktelen kis porfészekről azt sem tudták, hogy ott van, ezért a partizánok sem szállták meg. Utóbbi a helyiek sem értették, hisz az aszfaltról (vagy ahogy ők hívták, Aszfalt) gond nélkül látni lehetett a templomtornyot. Na, nem mintha annyira igényelték volna a megszállást.

Tíz évvel ezelőtt szűnt meg a település zsákfalunak lenni, úgymond kilyukadt a kisgömböc. Két forgalmas autópályát közt fektet, pont félúton, az egyikhez vitt ki a bekötő. Pont Gömböc táján volt a két út a legközelebb egymáshoz, nem is volt kérdéses, hogy ide egy összekötő épül, ha kell, ha nem. Természetesen megvolt a színjáték is: a pályázat. Persze, mindenki tudta, hogy már előre eldöntötték, hogy ki csinálhatja meg a Nagy Tervet. Az sem volt véletlen, hogy Gömböcnél futott az út, hisz ott már az út fele (a négy kilométerről kiderült, hogy öt) megvolt. Erről persze nem állítottak ki semmilyen írást, így gond nélkül felvehették a pénzt a tíz kilométernyi aszfaltút megépítésére, és megépítettek ötöt. A többi „tisztá haszonként” könyvelték el. Nagylelkűségi rohamukban építettek egy kerülőutat a kamionosoknak (két kamionnak kellett pórus járnia a falu központjában, mire használni kezdték), ezzel elkorcsosult lelkiismeretüket maradéktalanul megnyugtatták.

Ahogy várható volt, a forgalom egykettőre megnőtt, Gömböc csendes, változatlan és mindentől távol eső életét autó- és kamionzúgás kavarta fel, az út menti házak fala repedezni kezdett a rezonanciától, és egyre több idegen jelent meg a faluban, de erről később.

Gömböcre minden késve érkezett. Már mindenhol volt villanyáram, náluk még gyertya sercegett. Mire rákötötték a falut a hálózatra, addigra már mindenütt javában szóltak a rádiók. Az első Iskra Gömböcre kerülésével egy időben szálltak le a Holdra. Ők még fekete-fehér tévét néztek, mindenki más színeset. Mikor a színes hazudós doboz beköszöntött hozzájuk, az internet már bekebelezte a világot, csak őket hagyta ki. Végül tavaly a Web 2.0 őket is elérte. Gömböc felkerült a térképre.

A változásokkal együtt alakult a falu. Kezdetben a papon, a tanítón és a polgármesteren kívül nemigen volt más a faluban, aki ne földműveléssel kereste volna meg a kenyerét. Ennek a három embernek egy negyedik, a postás hozta a fizetést, aki minden hónapban csak egyszer jött. Őket nem számítva még csak két ember nem a földből, hanem a többi emberből élt: a boltos és a borbély. Aztán ez szép lassan megváltozott, korról korra: az árammal villanyszerelő, a rádióval rádiószerelő, a tévével tévészerelő jött a faluba, egy-egy, mert több nem is kellett. Ahogy jöttek, úgy fogytak a földművesek, no meg az idősek. A falu állandó homeosztázisra törekedett lakosainak számát illetően, mint egy nagy organizmus.

Az idegenek, akik először jöttek a faluba, találkozhattak Csorba Laci-val, az önjelölt „útrendszabályozóval”. Ruhája rendezett volt, csak itt-ott lószaros, tányérsapkájáról hiányzott a vörös csillag, kezében kerek tábla volt. A táblát stop-táblának szánta, de mivel nem tudott írni és olvasni, gyere-

kekkel akarta felírni rá, hogy STOP. Ehelyett azt írták fel, hogy PINA. Tíz éven át minden reggel kiment a régi bekötőútra, nem messze a falu bejáratától, és amint látott egy idegen autót (mivel tíz kocsi volt a faluban, nem volt túl nehéz dolga), kézzel-lábbal, illetve a táblájával állította meg őket, csak azért, hogy aztán közölhesse velük, hogy itt nem állhatnak meg.

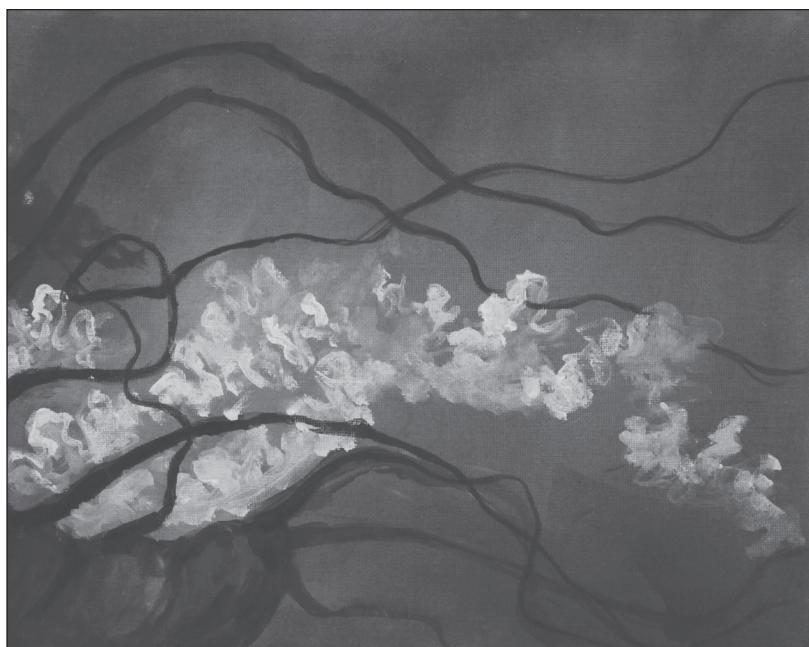
Az idegenek reakciója általában az volt, hogy felszólították, folytasson vérfertőző viszonyt az anyjával, a nővérével, a nénikéjével. Voltak, akik ezt maguk akarták megtenni. Azzal fenyegették, hogy „megbaszomajóédesőreganyádat!”, és hasonló durvaságokat kiabáltak, amik talán túl durvák voltak ahhoz képes, hogy Csorba Laci tényleg csorba volt. A gömböci gyermekévek alatt jó párszor sikeresen fejbe verték, amelynek következményei elég hamar jelentkeztek. Csorba Lacit könnyen kútba lehetett ugratni, bármit mondtak neki, megcsinálta. Rendszabályozói karrierje is ennek köszönhető: Kenetes Ferkó, vagy ahogy a gömböciek hívták, Baszós Ferkó (ő volt a falu vaskos humorú bikája, egy igazi humor herold) adta neki a kiszuperált egyenruhát, ő magyarázta be neki, hogy milyen fontos munka lesz majd az övé. A szerencsétlen Csorba Laci pedig elhitte.

Bármennyire is feldühítette az idegeneket, tettelegesséig egyszer sem fajult a szóváltás, még leköpésig sem. Csorba Laci jó ember volt, igaz, hogy nincstelen és éhenkórász, aki mindennap más házból könyörgött ki egy kis ennivalót, és a telet a paplakban töltötte, párszor már megkergették tyúklopás gyanújával, de mindent egybevetve jó ember volt. Talán valamivel jobb, mint a falu többi lakója, mint például Solmai Ferenc pap, aki öregkorára szeretőt tartott, vagy Kenetes Ferkó, akinek több gyereke is volt a faluban, persze nem ugyanattól a nőtől, vagy Labanc Imre polgármester, aki befestette a házát annak árán, hogy nem lett rendes fűtés az iskolában.

A gömböciek az új évezred hajnalán eszméltek rá, hogy mi volt az, ami nem hiányzott nekik: az idegenek. Túl sok, eddig ismeretlen dolog rontott rá a falura, válságok, új, néha ijesztő dolgok, az elvándorlás és még sorolhatnám. Mindenki tudta, hogy ez annak a következménye, hogy megépítették a második utat, és boldog-boldogtalan az ő falujukon hajtott keresztül. Falusiak lévén, minden rossz forrásának az idegeneket tekintették (és nem is jártak túl messze az igazságtól). Ezt általában a kocsmában, az Ivó nevű ivóban tárgyalták meg, ahol Csorba Laci is sokat tartózkodott. Hallgatta a falusiak beszélgetéseit, és körvonalazódni kezdett benne valami. A végső lökést Kános Ferkó adta meg neki, amikor fennhangon elszólta magát:

– Valakinek tennie kéne valamit az idegenekkel – majd huncutul összekacsintott az ivócimboráival. Tudta, hogy Csorba Laci komolyan veszi a szavait, és megint csinál valami hülyeséget. Ő sem gondolta, hogy ez lesz a vége.

Csorba Laci tíz éven át rendszabályozott, s amikor egy kamionos nem volt hajlandó lassítani, ő ellenvetést nem tűrően az utolsó pillanatban kiállt a kamion elé a magasba tartott táblával. A szerencsétlen kamionos nem számított erre, a PINA feliratú tábla a szélvédőnek csapódott, Csorba Laci pedig az alváznak. Azóta nincs, aki megállítsa az idegeneket.

Törés

Hangtalanul fekszem az ágyban, és a mennyezetet nézem. Éjfél után egy óra. Próbálok elaludni, de nem megy. Ádám horkol. Ez nem olyan szolid kis horkolás, hanem eget rengető. Csodálkozom, hogy a szomszéd kutyák még nem kezdtek el ugatni.

Nem akarom felébreszteni. Gondolom, majd abbahagyja egyszer, de az is lehet, hogy én alszom el előbb. Felé fordulok. Csak félig van betakarózva. Tisztán látom mellkasa hullámozását. Fel-le, fel-le... Barna haja a párnán, szeme csukva, a szája résnyire nyitva. Ritkán szokott horkolni. Csak ha iszik, vagy ha gyógyszert vesz be. Most ez utóbbi történt, iszonyatosan fáj a lába, be kellett vennie egy fájdalomcsillapítót, amit az orvos írt fel ma délután, miután ellátta a lábtörését.

Ádámnak ugyanis eltört a bokája. Öt óra körül, amikor félrelépett a kertben, az almafa permetezése közben. Nem az ő hibája volt. A magas fűben nem láthatta a letört faágat, ám szerencséjére a sérülés a „könnyebb” törések kategóriájába tartozott, két helyen vált el a csont a csonttól. A nevemet kiáltotta, kirohantam. Úgy gondolom, ez a normális reakció, ha az embert a nevéen szólítják. Persze hallgathatnék másik névre is, de a sajátomat már úgy megszoktam. Hozzám nőtt a huszonhat év során.

A permetező a földön hevert. Ádám egy helyben ült, mindkét kezével a bokáját szorította. Amikor a kérésemre elengedte, felszisszent. A sérült testrész piros volt és enyhén duzzadt. Felsegítettem, rám támaszkodott, és az ép lábán elugrált a kocsig. Közben fennhangon megjegyezte, hogy ha visszaérünk, fogpiszkálóvá aprítja azt a rohadt fát. A hátsó ülésre ült, lábát kinyújtotta. Én még beszaladtam a betegkönyvéért és a kulcsért, csak azután indultunk el a kórházba.

A kocsiban még morgott valami olyasmit, hogy fáj, de őszintén szólva nem figyeltem rá, az utat néztem. A járműveket, a járókelőket, a lámpákat s a táblákat... a kórház tábláját. Intettem a portásnak, hogy emelje fel a so-

rompót. A bajszos vénember megnyomott egy gombot, majd belekortyolt a bögréjébe. Kávét lehetett benne, három cukorral, mert úgy szereti. Ha csak kettő van benne, már nem issza meg. Behajtottam. Szerencsére sikerült a bejárathoz közel parkolnom. Mondtam neki, hogy várjon a kocsiban, míg kérek egy mankót vagy egy tolokocsit. Nem lehettem túl határozott, mert a következő pillanatban, amikor kissé eltávolodtam az autótól, már ki is szállt, és utánam kiáltott, hogy segítsék neki beugrálni. Kénytelen voltam visszamenni hozzá, ellenkező esetben egyedül indult volna el. Az imént jól bevált módszert alkalmaztuk. A bal karjával átkarolta a vállam, és ugrálni kezdett. Röhejesen nézett ki. Mint egy féllábú veréb.

A váróterem furcsán üres volt. A körülbelül hatvan férőhelyes váróban alig voltak húszan, pedig nem szoktak ilyen kevesen lenni. Ádám leült, én egy nővért kerestem, és elmondtam neki a történeteket. Azt mondta, várjunk türelemmel, és elvitte a betegkönyvet. Aranyos nő volt. Fiatal, nemrég még valamelyik nővérképző padjait koptathatta. Magasabb volt nálam, fekete haját lófarokba kötötte, arcára pedig egy kiló púdert rakott, a valódi bőrszínétől két árnyalattal sötétebbet. Fehér köpeny, kínai ortopéd papucs és fehér szoknya volt rajta, ami a térdét már nem takarta.

Leültem Ádám mellé a narancssárga székre. Már abbahagyta az almafa és a vakondok szidását. A bal lábát a jobbra emelte, a kezével tartotta, csak bámult maga elé. Még most is vöröslött a papucsban a lába.

– Fáj? – próbáltam beszélgetést kezdeményezni.

– Igen – válaszolta. – De semmi gond. Adsz rá gyógypuszit? – mosolyodott el.

– Hülye! – csak ennyit tudtam mondani.

Nem volt már gyerek, még csak tinédzser sem, hogy ilyet mondjon. Ez valami furcsa beütés lehet nála, talán egy nevesincs gyerekkori trauma. Nem arról van szó, hogy az apja vagy az anyja ne szerette volna, csupán ő nem volt az a puszkódós gyerek, és most, hogy már idősebb, ezt a hiányt pótolja. Legalábbis ezt mesélte a drága anyósjelöltem két évvel ezelőtt. Ádám közben a fejét fogta, hogy nem lehet igaz, hogy az anyja égeti előttem.

A fekete hajú nővér megérkezett tolokocsistul, és elvitte Ádámot a traumatológiára. Nem kell, hogy vele menjek, mondta, majd az orvos meg a nővér ellátja. Én addig vegyek egy doboz Marlborót. Utáltam a dohánybűzét, Ádám tudta jól: s noha naponta már csak két-három szálát szívott, mindig éreztem rajta a dohányfüstöt. Hiába mosott fogat, kapott be Tic Tacot vagy egy rágót, pontosan tudtam, mikor gyújtott rá. Nemegetszer beszélünk már róla, hogy szokjon le, mert egészségtelen és nem szeretném, ha valami baja lenne. Ha esetleg szakítanánk, biztosan rászoknék a

dohányzásra, mert hiányozna az illat, amit Ádám árasztott minden egyes elszívott szál után. Annyiszor ismételttem meg az érveim, hogy már teljesen ráállt erre a leszokás-témára.

Mindenesetre most vettem neki cigit, hosszút. Ideges volt, nem szerettem volna még én is bosszantani, megtettem, amire kért. A dohányért egy saroknyit gyalogoltam, mert a kórház kisboltjában nem árulhattak cigarettát. Mire visszaértem, Ádámot a tolókcocsiban találtam a gipszelőszoba előtt.

– Na? Mit mondtak?

– Sima külbokatörés – mondta egykedvűen. – Nem kell műteni. Két hét rendes gipsz, öt hét járó. Elvileg gyönyörűen összeforr.

– Az jó. Itt a cigid – nyújtottam oda neki a dobozt, de nem kérte. Azt mondta, tegyem a táskámba, majd a gipszelés után elszív egyet.

A gipszelő egy nagydarab kopasz volt. Mint megtudtam, másodállásban kidobó az egyik szórakozóhelyen: azok a szerencsés rendbontók, akik másnap a kórházban töréssel ébrednek, többek között az ő mosolygós képét pillanthatják meg.

Ádám lábán a gipsz gyorsan száradt. Azt mesélte, hogy eleinte egész kellemes érzés volt, ahogy a nedves massa szilárdult a lábán. Kitaláltam az autóhoz, ő beszállt, kinyitotta az ablakot, és rágyújtott. Én addig viszatoltam a kocsit a kórházba. Csak másnap vehettem ki két mankót a betegsegélyzőből, mert aznap már nem volt nyitva.

Este kilencre értünk haza. Vacsoráztunk. Melegszendvicset ettünk uborkával. A zuhanyzófülkébe egy széket tettem, arra ült és úgy fürdött, majd mielőtt lefeküdt, erős fájdalomcsillapítót vett be. Én még egy kicsit dolgoztam, majd melléfeküdtem.

Éjjel egy óra egy perc. Nem akartam felébreszteni. Felé fordultam. Rátettem a jobb kezem a mellkasára. Kis idő múlva abbahagyta a horkolást. Kinyitotta a szemét, és felém fordult.

– Nem bírsz elaludni? – kérdezte.

– De – válaszoltam, és becsuktam a szemem. Hallottam, ahogy elmosolyodik.

Nők

Lenkes László fordítása

A következőt írja Giovanni Boccaccio a DEKAMERONBAN

...látod, mikor megöregszünk, nem néz ránk
férj, de egy férfi sem, inkább a konyhába zavarnak bennünket,
hogy a macskákkal társalogjunk, hogy az edényeket és a tálakat
számolgassuk,

majd, ami még ennél is rosszabb, dalba foglalnak bennünket:

„A leányzónak nyalánkság, a szülének kívánság!”

Én pedig, íme, azért ékeltem be a fönti idézetet a versembe,
hogy rámutassak az idősödő nők elleni igazságtalanságra.

Nem, nem arról van szó, hogy szükségem volna az effajta udvarlásra és
hogy hangoztassam, hogy a női méltóság és a női egyenjogúság híve vagyok,
áh, az isten szerelmére! ez legtöbbször csak politika; üres szólam,
amiből vajmi kevés valósul meg a kézzelfogható, látható valóság szintjén.

És ezzel zárom is e száraz versem, és nézem a napfény
visszaverődését a téglakerítésen, majd nézem, hogy a szél miként ringatja
a faleveleket.

És mindezt idős feleségem számítógépe előtt ülve jegyzem le,
igen, itt írok, ennél az asztalnál, mert nekem saját számítógépem még
mindig nincsen.

Kis történetek

Gép

A barátnőm nem hisz a gépekben. Bármikor elmegy valakihez látogatába, először körbejárja a lakást, és megszámlálja a gépeket. Leghosszabb ideig a konyhában tartózkodik mindig. Különböző vágóeszközök, mixerek, kenyérpíró, kávégép, elektromos konzervnyitó, húsdaráló gép – ő mindezeket figyelmesen jegyzi. Ahol túl sok gép van, oda többé nem tér vissza. Napok kérdése, véli a barátnőm, és a gépek uralni fogják a világot. Egyetlen esélyünk, állítja, hogy visszatérjünk az egyszerű dolgokhoz: a mozsárhoz, a nyújtófához, a fakanalakhoz és késekhez, a szivacsokhoz és a porrongyokhoz. Éjszaka, amikor mindenki alszik, ő ébren van és hallgatózik. Időnként felkel, hogy leellenőrizze a mosógépet, hogy meggyőződjön róla, nem indult el a kijárat felé. Nyugodtan tér vissza az ágyba, ám amikor végre elalszik, az égről álmodik, amely egy óriási felhőgyártó gép.

Vékás Éva fordítása

Az erősebb joga

A kisfiú egy szelet kenyérral a kezében megy le az udvarra. A kenyéren erdeiszamóca-dzsem, és a fiú már előre örül az ízének. Ám az udvaron odamegy hozzá egy fiú a harmadikról, idősebb és erősebb is nála, és szó nélkül kiveszi a kenyérszeletet a kezéből. Beleharap, elfintorodik és kiköpi. Pfuj, zamóca! – mondja, és ledobja a kenyeret a földre, a porba.

Történet a szülőkről

Az író napok óta próbál megírni egy történetet, amit a szüleinek szentelne, pontosabban: a szülei szellemének, ugyanis ők régen meghaltak, de valami zavarja, nem hagyja, hogy elkezdje, és amikor végre megsejti az első mondatot, az szétesik, mielőtt még a feléig elérne. Arra gondol, hogy mindezért az erkély korlátján lökdélődző verebek és galambok a bűnösök,

felkel és hessegeti őket, hasztalan, mert amint hátat fordít nekik, visszatérnek. Nincs más választása, szögezi le az író, mint készíteni egy madárijesztőt. Elmegy a szobába, és apja régi kalapjával meg anyja tarka ruhájával és magas sarkú cipőjével tér vissza. Amíg a söprűre próbálja aggatni ezeket a tárgyakat, úgy tűnik neki, mintha anyja hangját hallaná. – Ez egy történet, fiam – mondja a hang, ám amikor az író megfordul, már csak önmaga árnyékát látja a falon.

Zsebkendők

Sohasem szeretted, mondja a fiú idősödő anyjának, mindig volt szép szavad a nővéremhez és az öcsémhez, de hozzám nem, mintha nem is léteztem volna, mintha kevesebbet értem volna náluk, mintha el akartál volna felejteni. Az anya nem válaszol. És most miért hallgatsz, kérdezi a fia, miért nem mondasz valamit, miért nem győzől meg az ellenkezőjéről? Az anya hallgat. Vagy talán, folytatja a fia, minden valóban úgy van, ahogy mondom? Az anya zsebkendőt vesz elő, megtörli a szeme sarkát. Á, nem, mondja a fia, ezeket a krokodilkönnyeket őrizd másnak. Elveszi anyjától a zsebkendőt, ledobja a földre és rátapos. Az anya ingujjából előhúzza egy másik zsebkendőt, és ismét megtörli szeme sarkát. A fia elkapja a zsebkendőt, de az kicsúszik a kezéből, és a fotel alá szökik. A fia csodálkozik, ingatja a fejét. Ez nem lehetséges, mondja. De igen, mondja az anya, persze, hogy igen. És elővesz egy harmadik zsebkendőt, amely kényeskedik az ujjá körül, mint egy kis fehér kutya.

Felismerés

Amikor nem megyünk iskolába, a parkban ücsörgünk. Idehúztunk egy padot a bokrok és a fenyők közé, így senki nem lát bennünket, aki a fő sétányon halad. Cigizünk, néha iszunk, olykor lenyelünk valamilyen tablettákat, földimogyorót eszünk és cukorkát szopogatunk. Délben mindannyian idegesek és nyugtalanok leszünk, egyesek már akkor hazamennek, bár az a legjobb rész, amikor befejeződnek az órák, és minden diák kijön. Mi oldalt állunk, mozdulatlanul, senkihez sem megyünk oda. Ha valakinek szüksége van ránk, az majd idejön hozzánk. Ekkor megjelennek a tanárok, és a zsvaj megszűnik. A tanárok szó nélkül haladnak el mellettünk, úgy tesznek, mintha nem látnának bennünket. Ez rendben van, mondjuk, jobb is, ha nem látnak, mert ha meglátnak, már késő lesz.

Kerekasztal-beszélgetés David Albahari munkásságáról

Június 12-én, a Belgrádi Városi Könyvtár szervezésében kerekasztal-beszélgetést rendeztek David Albahari munkásságáról neves irodalmárok, kritikusok és szerkesztők részvételével. A beszélgetést, amelyen mind-egyik meghívott Albahari eddigi gazdag életművének más-más aspektusát emelte ki, Mihajlo Pantić, a Belgrádi Filológiai Kar professzora vezette. Mint elmondta, a Belgrádi Városi Könyvtár immár negyedik alkalommal rendez ilyen kerekasztal-beszélgetést a szerb irodalom kimagasló, élő vagy már elhunyt szerzőiről. Az előző beszélgetéseket Dragoslav Mihailović (az író nyolcvanadik születésnapja alkalmából), Svetlana Velmar-Janković, valamint Branko Miljković munkásságának szentelték, és mindhármukról egy-egy szöveggyűjtemény jelent meg, és a tervek szerint Albahariról is születik majd egy. Pantić bevezetőjében sajnálatát fejezte ki, hogy Svetislav Basara objektív okok miatt nem tudott eljönni.

Elsőként Radivoje Mikić professzor szólalt meg, aki Albahari 1988-ban megjelent, immáron kultikussá vált *Cink* című regényéről értekezett. Mikić ezt a regényt fontos stációnak tartja a szerb kisregény fejlődéstörténetében, és olyan hagyomány folytatását látja benne, melynek legelején Miloš Crnjanski *Napló Čarnojevićről (Dnevnik o Čarnojeviću)* című műve áll. Elmondása szerint a könyv azzal gazdagította a hazai regénypoétikát, hogy rengeteg olyan elemet sikerült magába építenie, amelyeknek a regényműfajhoz semmi közük sincsen, mindazonáltal azonban sikerült regénynek maradnia. Mikić többféle poétikai „vetélytársi viszonyt” vél felfedezni ebben a regényben, a fantázia és a reális emlékek egybejátszását, az élet és a történet viszonyának narratív problematizálását emelte ki, a dokumentarizmus és az életrajziség irodalommá alakításának lejeune-i posztulátumaira hivatkozva.

Vasa Pavković kritikus Albahariban a rövidtörténet legnagyobb kortárs szerb íróját látja. Szerinte Albahari, „a tömörség és szikárság eme ideológusa”, az immár negyven éve megjelent első könyvétől (*Családi idő – Porodično vreme*) mind a mai napig (legújabb könyve épp a *Kis történetek (Male priče)* címet viseli, mesterien megírt, izgalmas rövidtörténeteiben voltaképpen úgy beszél az élet misztériumairól, az emberi lét végső kérdéseiről, hogy azokat nemegyszer szinte a banálisan egyszerű mindennapiság álcájába rejti, és jellemző humorral fűszerezi. Pavković ugyanakkor kiemelte Albahari rendkívül gazdag szerkesztői (a *Pismo*, illetve a *Književna reč* folyóiratok szerkesztője is volt), valamint műfordítói munkásságát is, melynek csúcsein Thomas Pynchon, V. S. Naipaul, David Grossman, John Barth, John Updike és még sok más világirodalmi kiválóság művei állnak. A kritikus hangsúlyozta, hogy rendkívüli irodalmi ízlésről is tanúskodnak Albahari fordításai, hiszen olyan szerzők műveivel ajándékozta meg a szerb irodalmi kultúrát, akik csak évekkkel vagy évtizedekkel később tettek szert nemzetközi elismertségre.

Gojko Božović, a neves belgrádi kiadó, az *Arhipelag* (Albahari műveinek, illetve műfordításainak egyik kiadója) igazgatója rendkívül fontosnak tartja Albahari *A háború előtt (Pre rata)* című elbeszélését. Véleménye szerint ez az elbeszélés nagy fordulatot jelez a szerző életművében, hiszen a (kvázi)idillikus „családi időbe” itt tör be első alkalommal a „történelmi idő” brutalitása. Az emberi tapasztalatot, állítja Božović, most már a háború előttire, illetve háború utánira lehet és kell osztani. Albahari *Csalétek (Mamac)* című regényében, az anya életrajzának rekonstruálási kísérletében az intim és a történelmi idő összecsapása drámai méreteket ölt, mondta Božović.

Albahari mostani kiadója, a *Čarobna knjiga* igazgatója, Ivan Radosavljević pedig a szerző újabb, 2011-ben megjelent *Ellenőrzőpont (Kontrolni punkt)* című regényét elemezte. Szerinte Albahari arra a kérdésre, hogy kell-e az irodalomnak erkölcsi elkötelezettség olyan időkben, amikor a társadalom erkölcsi válságban van, ezzel a könyvvel egyértelműen pozitív választ adott. Csakhogy ebben a háborús regényben nincs konkrét (délsláv) lokalizáció, hanem a hősök egy archetipikus és groteszk háborús helyzetben találják magukat, ahol teljesen értelmetlenül egyenként elhullanak. Albahari regényének egyértelmű háborúellenességét, állítja Radosavljević, a szerzőre jellemző finom humor csak még jobban kihangsúlyozza.

Goran Korunović fiatal költő és irodalmár Albahari életművének esszéisztikus-autopoétikai dimenziójával foglalkozott, különös tekintettel a *Téher (Teret)* című esszékötetben szereplő *Interjú önmagammal (Intervjua sa samim sobom)* című írásra. Ezt a szöveget Korunović véleménye szerint

párhuzamba lehet állítani Ivo Andrić *Beszélgetés Goyával (Razgovor sa Gojom)* című művével: ő úgy látja, hogy itt Albahari egyfajta intertextuális dialógust folytat nagy elődjével, amely során többek között az író társadalmi elkötelezettségének szükségessége, illetve szükségtelensége között tépelődik.

Milica Lazović fiatal irodalmár szintén Albahari esszéírói munkásságát elemezte, leginkább azokra az esszékre összpontosítva, amelyekben a szerző saját tanulóéveiről ír, vagyis amelyekben a legnagyobb olvasói, képzőművészeti, filmművészeti, illetve zenei élményeiről számol be. Elmondása szerint Albahari volt az első, aki beépítette a szerb (jugoszláv) prózába a modern (művész)filmeket, valamint a rockköltészetet mint fontos szövegformáló tényezőt. Szerinte Albahari épp a rockzene világából meríti azt a poétikai kényszert, hogy minden művében új formákkal kísérletezzon. Lazović figyelmét nem kerülték el azok az esszék sem, amelyekben a szerző életre szóló irodalmi barátságairól beszél (Aleksandar Tišma, Danilo Kiš, Raša Livada).

Albahari fiatalabb írókollégája, Vule Žurić szellemes felszólalásában arról beszélt, mikor és milyen körülmények között találkozott először Albahari prózai világaival: valójában egyetlen Albahari-mondat keltette fel a figyelmét még valamikor kamaszkorában: „Čovek koji je ubio Libertija Valansa stoji pred našim vratima”, hangzik ez a mondat. Akkoriban ő még, mint mondta, nem ismerte John Ford *The Man Who Shot Liberty Valance* című filmjét, és később, amikor (Albahari elbeszélését elolvasva) megnézte a filmet, sehogy sem tudott elvonatkoztatni attól az ijesztő „ténytől”, hogy az az ember, Liberty Valance gyilkosa, ott áll Albahari ajtaja előtt valahol Zimonyban. Žurić Szarajevóból költözött át Belgrádba a kilencvenes években, és mint mondta, Belgrádot, de legfőképp Zimonyt mint Albahari fontos toposzát még a mai napig is kizárólag Albahari könyvein keresztül tudja csak igazán megélni. Az irodalom tehát, főleg épp Albahari, a nagy példakép révén, saját bevallása szerint, nagyon is „beleavatkozott” Žurić életébe.

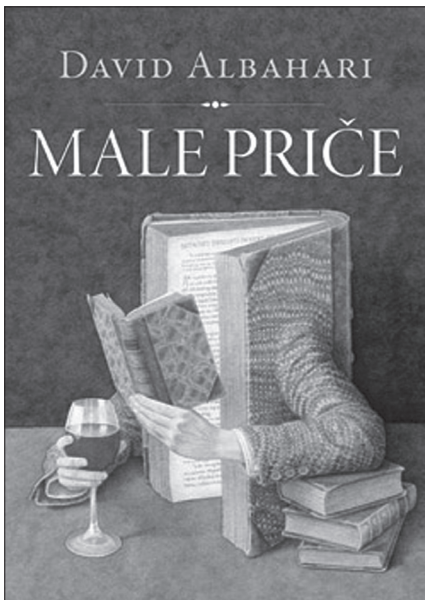
Mladen Vesković kritikus szerint Albahari a szerb irodalomnak immáron emblematikussá vált szerzője, amit az a tény is alátámaszt, hogy Ivo Andrić után ő a legtöbbit fordított hazai író. Vesković előadásában a *Piőćák (Pijavice)* című regényre helyezte a hangsúlyt, Albahari legkomplexebb művének nevezve azt. Ebben a műben Vesković elmondása szerint a reális idő és az apokaliptikus idő csapnak össze.

A már egy ideje külföldön élő fiatal irodalmár, Aleksandar Pavlović Albahari külföldi tudományos recepciójára helyezte a hangsúlyt. Ő arról értesítette a jelenlevőket, hogy nem múlik el egy olyan szlavista konferencia

vagy kongresszus, amelyen ne lenne legalább két-három előadás valamely Albahari-műről. Még érdekesebb azonban az a tény, állítja Pavlović, miszerint Albahari művei iránt leginkább a fiatal kutatók, a doktoranduszok vonzódnak, akik leggyakrabban a *Csalétek*, a *Piócák* és a *Götz és Meyer (Gec i Majer)* regényeket elemzik, különös hangsúlyt fektetve a holokauszt-téma második generációs feldolgozására, az ún. *posztmemória* működési mechanizmusainak feltárására összpontosítva.

Végül a kerekasztal szervezője, Mihajlo Pantić vette át a szót. Elmondta, hogy a hosszú évekig Kanadában élő Albaharit abban az országban egészen máshogyan olvassák, mint nálunk. Ennek a különbségnek a fontosságára Pantić nemrég, egy Calgaryban rendezett szlavista konferencia után döbbsen igazán rá, amikor egy kanadai kollégájával, John Melnickkel kezdett levelezni: a kanadai irodalomtudós Pantićhoz intézett leveleiből az derült ki ugyanis, hogy a különböző kulturális horizont teljesen más szempontokat emel ki Albahari műveiben, mint az itthoni kritikusok. Azt azonban, hogy pontosan miben is rejlik ez a különbség, Pantić nem árulta el a közönségnek.

Legvégül maga David Albahari is megszólalt. Megköszönte az elemzőknek, hogy ilyen behatóan foglalkoznak a műveivel, ugyanakkor a maga visszafogott szellemességével kijelentette, hogy számára is rengeteg új dologra derült fény ezekből az előadásokból, és hogy hazatérően mindenképpen megpróbálja összefoglalni majd a hallottakat az „író Albaharinak”. Végül pedig nemrégiben megjelent, élete első verseskötetével búcsúzott ugyancsak jellemző humorával a közönségtől, mondván, hogy „soha nem késő költővé válni az embernek”.

Gasztronomád történetek

Brecht éttermei¹

Mi az az éttermi autonómia?
A tulajdonos hiánya?
Az italozás szabadsága?
Az önuralom elvesztése?
A free menu? Kettős jelentésben: a) ingyenes ételek, vagy b) szabad ételválasztás?

Ördög Mónika fordítása

Ez mind együttvéve és még sok minden más, vágódott az eszembe, amikor a Friedrich utcában lévő szállodámból át kellett kelnem a Spree folyón és a Bertolt Brecht térre jutnom. Még hozzá két este egymás után!

Azért, hogy megnézzem az előadást a Berliner Ensemble-ban, amelynek a legjobb időszakában nem más volt az igazgatója és pártfogója, mint maga Brecht? Hát, igazából nem.

Azért, hogy megjegyezzem a helyet, mert nem tudtam emlékezetben tartani? Nem, ezért sem.

Azért, hogy mindkét alkalommal egy újabb ételt és italt kínáló állomáshoz érkezzek. És még valamiért. Igen, evégett.

Az első találkozót a Berliner Zeitung újságírója szervezte meg nekem. Szerette volna, ha elbeszélgetünk, mivel a lapban már közzétett egy kritikát az utolsó könyvemről. Én is szerettem volna. A szöveg egyébként a regény meglepően rövid és sűrített „definíciójával” zárult (ha ilyesvalami létezik egyáltalán): „A könyvben roppant sok a történelmi tényanyag, ugyanakkor rendkívül modern.” Ez nagyon tetszett nekem. Nem azért, mert dicsérte a regényt, hanem azért, mert ámulatba ejtett az a képessége, hogy valamit, ami olyan terjedelmes és olyan széles elbeszélésű, mint az

¹ Vladislav Bajac: Brehtovi restorani = *Gastronomadske priče*. Arhipelag, Beograd, 2012

én könyvem, zárás képpen ilyen kevés szóval és ilyen szemléletesen értelmez. Valószínű, hogy prózai bőbeszédűségemben már jól elteltem, és így a könyv efféle lényegre törő/zenes megközelítése egyszerűen ínyemre volt. Egy ilyen embertől elvárhattam még néhány bölcs mondást. És igazam lett: keveset beszélt, de amit mondott, az bölcsőbbnek mutatta a koránál. De hallgatni is tudott. Úgy hatott, mint egy megvénült hippi – nem a kora, hanem az öltözködésmódja miatt. Ahhoz képest, hogy 2011-et írtunk, nagyon hosszú haja volt, és zöld viharkabátot viselt – ha épp nem is vietnami, de mégis elég régimódit ahhoz, hogy teljes összeütközésbe kerüljön viselője gondolataival.

Egy étteremben, kávézóban, klubban találkoztunk – nem tudom, minek nevezem Brecht színházának azt a helyiségét. De, mégis tudom: a kávézó a megfelelő szó rá. Bár a színpad mögött állt mint elkülönített épületrész, úgy hatott, mintha kijárat lenne a színpadról – egyenesen az életbe. Egyszerű asztalok, nyomatékos csönd (éppen előadás zajlott), a(z) eljátszott előadások plakátjai és a róluk készült bekeretezett fényképek, a kötelező sank a bejáratnál, pislákoló fény és egy szűk folyosó, ami egy kis részlegbe vezetett, ahol két-három ételt lehetett rendelni; a kötelezően káposztával tálalt hamburgi kolbásztól a krumplipürével szervírozott wurstig. A kínálatban e között a kettő között a mustáros virsli szerepelt. A gazdag menü sör zárta.

A kávézó szemközti oldaláról Klaus Maria Brandauer nézett rám, átható tekintettel és felvont szemöldökkel. Épp amikor elkezdtem aggódni a tekintet komolysága miatt, nem tudva, mit kezdjek vele, a szerepjárástól felhevülve – szinte felforrva – betoppant az ajtón egy erőteljesen kisminkelt frakkos színész, erősen megrázott valamit, ami a sankon állt, és gyorsan visszatért a színpadra. Vele a smink nélküli nagy színész is eltűnt.

Ez a furios félbohóc annyira áthevült a deszkákon való szerepléstől, hogy szó szerint gőzölgött az előadás kipárolgásától, amelyről kilibbent a pluszban szükséges adrenalinadagért. A közönség valószínűleg nem volt neki elég.

Beszélgőtársam, a fiatal hippi, elárulta, hogy barátnője ebben a színházban dolgozik díszletesként, illetve hogy szellemi környezetük és egyben anyagi körülményeik szempontjából Brecht kávézója alkalmas arra, hogy a találkozásai és létezésük színhelye legyen. Ebből a szemszögből nézve más színben tűnt fel ez a hely: egészen biztos, hogy az erőteljesen kondenzált alkotói energia gyűjtőpontja volt, különösen az előadások *után*. Tudnivaló, hogy a világ minden színházának, amely ad magára, van saját büféje, amely az előadás előtti bemelegítés mellett leginkább annak a nehézségnek az enyhítésére szolgál, hogy a színész gyorsan és valamelyest nyilvánvalóan

visszatérjen a valóságba. Akármilyen idillien romantikusnak képzelik el, ez az átlépés a realitásba valójában durva és szinte elviselhetetlen. A beavattottak azt mondják, hogy a múltban sem igen létezett színész, aki a deszkákról való lelépés után rögtön vissza tudott volna vonulni a magányába, illetve önmaga vagy más esti unalmába. Mindegyik az éppen befejeződött előadás folytatását, az életbe való „visszahullás” megkönnyítését kereste. Ezenkívül a metafizikából a fizikába való alázuhanáson kívül a színésznek problémája volt a szerepéből való kilépéssel is. Az eljátszott figura nem engedte, hogy felvegye a saját jellemét; ebben a jelmez levetése sem segített. Ezért keresték azok, akiknek nagyobb volt az egójuk, a további tapsot és csodálatot. Azok, akiknek visszafogottabb volt az önképük, éljenzés nélkül kibírták, az emberek közelsége nélkül viszont nem.

Ezért váltak ezek a színházi büfék idővel híressé. A hatásuk a színészekre is kiterjedt, és – mint valami élőlények – elkezdtek zavaróan fontos szerepeket betölteni: az emberek először eltúlozták fontosságukat, aztán pedig addig misztifikálták, míg olyan jelentőségteljesnek nem érezték őket, mint az oltárokat, sőt, néha igazi színházi gyóntatóhellyé alakultak. És végül többé nem *kerültek ki belőlük* történetek, hanem *róluk alkottak* történeteket.

Ami a találkozói gazdasági oldaláról nézve a pénzemet illeti, az árak eléggé kedvezőek voltak. Itt nagyon olcsón ehetett az ember. Nehezen lehetett volna valahol olyan közkonyhát találni, ami drágább lett volna. Kivéve talán a képviselők éttermét a nemzeti parlamentekben, bármelyik országról is legyen szó.

Viszont – bár definíció szerint az avantgárd szimbóluma volt – magán viselt ez a hely valami régimódit, konzervatív, sőt ósdit. Mélabúval töltötte el az ember lelkét. Lehet, hogy azért, mert önmagában a reflektor árnyékává vált, mihelyt azt felkapcsolták, és azért, mert azt a szürke feladatot látta el, hogy amennyire lehetséges, enyhítse a színpadról az utcára lépés durvaságát. Jelképesen és szó szerint is. S már néhány évszázada.

Sörbörze a Berlieni Köztársaságban

A második találkozó másnap este zajlott le, mint valami félpreíz.

Kisétáltam a szállodából, majd a Berlieni Köztársaság étterem megadott címét, a Schiffbauerdamm 6–7-et keresve újra átkeltem azon a folyón, amelyen előző este is, még hozzá ugyanazon a helyen, ugyanazon a Friedrich hídon. Akkor jöttem rá, hogy a Berliner Ensemble címe, amelynek kantinjában tegnap este voltam, csak hivatalosan Bertolt Brecht Platz 1, s hogy mellék- vagy útbaigazító elnevezése: Schiffbauerdamm-i Színház.

Azt akarom mondani ezzel, hogy a két hely szinte egymáshoz volt tapadva. De hogy is ne lettek volna, amikor az étterem történelmi büszkeségét a bécsi monarchia receptjei alapján készített ételeken kívül az az adat is növelte, hogy Bertolt Brecht sok időt töltött el benne. Ami nem is csoda, tekintve, hogy a munkahelye abban az időben teljes ötven méterre volt innen. Úgymond és szó szerint a sarok mögött.

Brecht 1948-tól rendszeres vendég volt itt. Akkor tért vissza kétszeres száműzetéséből; az első a hitleri őrület előtt, 1933-ban volt, amikor az egyesült Németországból az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, majd ugyanebből az Amerikából visszaköltözött az akkor felosztott Németországba egy hasonló őrület, a McCarthy-féle paranoia miatt, ami a kommunisták ellen irányult (bár ez összehasonlíthatatlanul kevesebb fizikai áldozatot követelt). Abban az időben Trichter volt az étterem neve. A nem szándékolt következetességben van valami furcsa szimbolikus kapcsolat a között, hogy Brechtet Amerikában megvádolták azzal, hogy kommunista, és a között, hogy visszatért erre a címre, ami épp kelet- (és nem nyugat-) berlini volt.

A Trichter, amelyet idővel átneveztek Berliini Köztársasággá, a mai napig megőrizte a monarchista konyha hagyományait, ügyelve a földrajzi változatosságra. Így a menü a bécsiek mellett továbbra is megtalálhatók a salzburgi, a tiroli, az alpesi stb. ételek. De az új kor néhány újítást is hozott. Ez a hely a dohányzási tilalom törvényerőre emelése óta megpróbálta enyhíteni a cigarettától való kényszerű tartózkodás kínjait azoknak, akik makacsul kitartottak a dohányzás mellett: az étterembe behelyeztek egy telefonfülkét, még hozzá egy régi típusút, amelyet manapság is használhatnak az emberek London vagy más brit városok utcáin, és amiből a brit fővárosban a turistáknak ugyanolyan populista attrakciót csináltak, mint egyébként mindenből, ami pénzt hozhat: az ilyen formájú karácsonyi csomagoktól kezdve a kulcstartókig és a hűtőszekrény ajtajára tapasztható díszmágnesekig. Az efféle giccses holmik száza közül az egyedüli, ami valaha is érdekesnek és hasznosnak tűnt a számomra, az a sikerült elképzelés volt, hogy ebből a híres telephone booth-ból malacperselyt készítsenek. A jellegzetes piros színt meghagyták, akárcsak az üveget, amelyen keresztül látható a belső rész és a tetjén vágott rés is, amelyen a pénzerméket be lehet dobni. A legfontosabb ennek a résznek a mérete volt: olyannak kellett lennie, hogy bármilyen nagyságú és vastagságú érme átférjen rajta, hogy a kisgyerekek számára biztosítsa a nemzetközi egyenjogúságot. A globális takarékoskodás terén nem lehetett sem nemzeti, sem monetáris diszkrimináció. Hogy a gyerekek (takarékoskodásra való) jogairól ne is beszéljünk.

Ebben a telefonfülkében tehát a dohányos lehet, úgy érezte, szabadon dohányozhat, viszont aligha érezhette magát felszabadultnak is: a fülke e célból történő használata klausztrófóbiát okozott. Bár rákapcsolták egy nagy teljesítményű szellőztetőrendszerre, nem voltam meggyőződve arról, hogy ezt a lyukat egészséges környezetnek lehetne nevezni. Ellenkezőleg, úgy hatott, mintha ideális hely lenne a rák közvetlen előidézésére. De a függőség az függőség: egy-egy dohányos időről időre behúzódott a fülkébe, és közös sorsot vállalt a cigarettával. Valószínűleg élvezetet lelt ebben. Ha még barátkozni is lehetett volna benne legalább egy személylyel, vége-hossza nem lett volna a telefonfülkében való tartózkodásnak! De mégiscsak egyes zárka volt. Igaz ugyan, hogy szerepelt rajta a Raucher Zelle – dohányzócella felirat, és hogy nem piros, hanem sárga volt, de ez nem változtatott a lényegen. Az ember csak saját magával beszélgethetett benne.

Ezzel azonban még nem ért véget a Berliini Köztársaság eredetisége. Ellenkezőleg: fő vonzereje abban a demokratikus gazdasági lehetőségben állt, hogy a tizennyolc sörfajta közül, amely a kínálatban szerepelt, egyért sem fizethetett az ember ugyanannyit! Hogy juthatott erre a megállapításra? Hát, ha egyedül volt, akkor úgy, hogy mondjuk megivott néhány *ugyanolyan* sört egymás után; ha társaságban volt, akkor úgy, hogy szintén ugyanazokat a fajtákat itták, de különbözőeket is ihattak, mindegy, egy számla sem mutatta ugyanazt az összeget! Miért? A nyomtatott itallapon nem volt feltüntetve a sör ára, csak a fajtája és az úrtartalom, akár palackozotról vagy dobozosról, akár csapoltról volt szó. Éppen ezért kezdett el viszont működni az étterem falára felszerelt nagy kijelző mindennap délután hatkor: ez volt a sörbörze megnyitásának ideje. A képernyő jelezte a sörrészvények árának folytonos ingadozását, és ezen változások alapján érkezett meg a vendégek asztalára a számla. Komikus helyzetek is voltak. Mivel ragaszkodtak ahhoz a szabályhoz, hogy minden egyes sörre külön számlát kell kiállítani, szokatlan fordulatokat kísérhetett figyelemmel az ember: ha egyszerre két (vagy több) ugyanolyan márkájú, kiszerezésű és mennyiségű sörre kért számlát, és ha a számla nyomtatása folyamán, ebben a kis időközben, a börzén megváltozott az adott sörfajta részvényének értéke, két különböző összegű számlát is kaphatott ugyanabban a pillanatban.

Ez az ötlet mindenekelőtt bájos volt természetesen. Nem fosztott ki, még csak nem is károsított meg senkit, de hamis sem volt: a megalkotói létrehozta egy belső (számítógépes) rendszert, ami teljes egészében az igazi árübörzét szimulálta. És az árak 1,20 és 3,60 euró között ingadoztak. Ezek az összegek voltak a végső értékek; az árak közti kölcsönös különb-

ségek leggyakrabban sokkal kisebbek és teljesen elviselhetők voltak. De mindenekelőtt – érdekesek.

Ha a vendég távozván azt gondolta volna, hogy ez a börze, lehet, hogy mégis csak egy jó vicc és absztrakt ötlet, a számla, majd a pénztárcája megcáfolta volna. És hát éppen ebben volt minden varázslat. Nem lenni, és mégis lenni.

A Bertolt Brecht éttermecske

És ott, ahol a sín elkanyarodik² (ez, mint minden más, közel volt a Friedrich Strassén lévő szállodámhoz), a harmadik estén bizarr helyzetben találtam magam: előttem állt a harmadik (!) Brechthez fűződő étterem. A legkisebb, legelrejtettebb, és lehet, hogy a legérdekesebb. Egy ház pincéjében helyezkedett el, közvetlenül a kis helyi temető mellett. Egy kisebbfajta épület volt ez, és az egyik teljes oldalsó fala a temetőnek támaszkodott. Jobban mondvá, az épület fala egyben a temető kerítése volt.

Erre a helyre szó szerint ráfutottam. Tudtam, hogy itt valahol relatíve közel, a Mittén található a Brecht Múzeum, de azt nem, hogy pontosan hol. Nem emlékszem, mit láttam meg először – a múzeum vagy az étterem névtábláját. Egyik sem volt szembeötölő. Sőt, az éttermecske egyenesen jelentéktelennek tűnt a számomra. Utoljára a temető került be a látókörömbé.

B. B. többszörös jelenlétének módszeres nyugtázása már önmagában is drámai feszültséget eredményezett. Minden logikus volt, és ugyanakkor mégsem volt az: az épületnek, a homlokzatnak, a lakásnak, a lakás nagyságának nem volt semmiféle a priori jelentősége. De az egész együttvéve mégis óhatatlanul történelmi jelentőségűvé vált. Az étterem félig a földbe volt mélyítve, majdhogynem pince volt – s nem tudom, hogy legalább kocsmának lehetett-e mondani Brecht idejében (később átnevezték az ő tiszteletére). Az egészet valahogy alig vettem észre.

Azonban tudjuk, hogy az idő múlásával mindez jelentőssé és láthatóvá válik, akkor is, ha nem az. Ez a szempont ellentétes irányba terelte a gondolataimat: milyen lehetett Brechtnek úgymond az ablakból, a saját házából mindennap a sírokat nézni; mindennap kimenni az utcára, és szinte a vállán érezni a sok halott érintését, lemenni a kocsmába, és tisztában lenni azzal, hogy ugyanabban a földmélységben issza a sört az emberekkel, amelyben más emberek eltemetve pihennek, méghozzá meglehetősen intim közelségben (igaz ugyan, hogy a sört állva itták, miközben szomszédjaik fekvé élvezték az örök nyugalmat)... Ez vajon arra indította-e, hogy

² Momčilo Bajagić Bajaga pop-rocker szintagmája, aki ezzel a sorral írta be magát a dzsessztörténelembe.

egyszer azt mondja magának: velük megbarátkoztam, ők a szomszédaim, s ha eljön az idő, a szomszédságban is kellene maradnom?

Hiszem, hogy így volt. Másképp valahogy túlságosan morbid lenne: ki az, aki életében mindennap szívesen gondolkodik a jövőbeli sírhelyéről? Az ilyen elhatározást inkább és legvalószínűbben egy adott pillanatban hozza meg az ember, egyszer s mindenkorra. És többet nem gondolkodik róla.

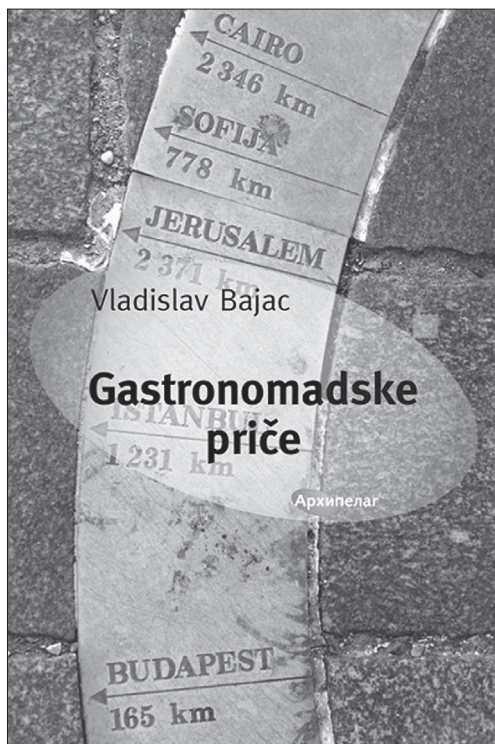
Úgy számítom, hogy Brecht ezt az elhatározást feleségével, Helene Weigellal együtt hozta meg. Ha nem így lett volna – függetlenül attól, hogy különböző időben távoztak ebből a világból –, vajon együtt pihennének a temetőben a közös sírboltban, a sírkövek örökszép ölelésében? Téves kifejezés? Nem, ha ott jár az ember, láthatja, hogy nem emlékművekről, hanem kőszívekről van szó.

A vendéglőcskébe nem mentem be.

A múzeum zárva volt.

A Dorotheenstadti temető kapuján bementem, egy darabig csodáltam mintaszerű rendezettségét, arra gondoltam, hogy az ember, legyen élő vagy halott, a szabadban is érezheti úgy, hogy valami beborítja, és lemondtam Brecht sírjának bilaterális és baráti meglátogatásáról.

A Chausseestrasse sétára ingerelt.

Fordítói jegyzet

Vladislav Bajac 1954-ben született, Belgrádban él. Költő, elbeszélő, regényíró, műfordító, a Geopoetika könyvkiadó alapítója és igazgatója. Számos irodalmi díj kitüntetettje. Különösen a regényeiért, és közülük is főként a *Druid iz Sindiduna* és a *Hamam Balkanija* címűekért részesítettek elismerésben.

A *Gasztronomád történetek* (Gastronomadske priče) című könyve 2012-ben jelent meg a belgrádi Arhipelag kiadónál. Tizenkét szöveget tartalmaz, amelyek az első, a kötetet bevezető írás szerint olyan útleírások, amelyekben a gasztronomiai aspektusok kerülnek előtérbe. (Az utóbbiakról a magyar olvasónak Cserna-Szabó András Levin körútja, a hasnovellák és gasztroesszék juthatnak eszébe.) Az első szöveg keltette elvárások azonban nem vagy nem egészen teljesülnek be, ugyanis az ételek, az ételkészítés és -fogyasztás nem kapnak akkora szerepet ezekben az írásokban, mint az olvasó elsőre gondolná. Néhány szövegben ugyan szóba kerül egy-egy jó vagy kevésbé jó ebéd, vagy az evés rituáléjának jelentősége, vannak viszont olyanok is, amelyekben egyáltalán szó sincs az ebbe a témába vágó dolgokról. A többi írásban sem az ételekre és az evésre helyeződik hangsúly, hanem inkább az étel- (és ital)fogyasztás lehetőségét nyújtó helyszínekre: az éttermekre, büfékre, kávéházakra. Viszont ezek sem a bennük kapható menü és a különféle fogások nyújtotta élvezet miatt, tehát nem mint egy adott helység, város felfedezése során útba ejtett kulináris állomások lényegesek. Az utazó figyelme inkább a felszolgálás virtuozitására, a berendezésre irányul, vagy pl. az adott ételt és italt kínáló hely funkciójáról elmélkedik. Jól érzékelhető mindez a *Brecht éttermei* (Brehtovi restorani) című szövegben, amely a többitől eltérően három részre tagolódik, és amelyre – akárcsak a többire – a filozofikusság, a finom humor és a történelmi vonatkozások beemelése jellemző.

Ö. M.

Egy pillanat a sok közül

„Az időskor küszöbén állok, és szégyellem, hogy még mindig nem tanultam meg kimondani, mit érzek irántad.”

(Gordana Đilas)

Aztán mégis megérkezett a nyár.

Az idén igazán megvárattatott. Valamikor június végén a röpke tavaszt felváltotta a trópusi hőség (bizonyára észrevették már, hogy ez a mindössze két-három hetes, a szibériaihoz hasonló évszak milyen gyorsan tud tanzániai kánikulává válni Újbelgrádban). A parkok füves részei eltikkadtak, a fák megroskadtak, az utcák kihaltak. Kísérteties színfallá kezdett válni a város, amely csak a kora reggeli és a késő esti órákban éledt fel. Álmatlanságom ilyenkor kibírhatatlan lidércnyomássá válik, se nem alszom, se ébren nem vagyok. Álmodozom. Nyugtalan és erőtlen vagyok a felkeléshez, és ha fel is kelnék, mit csinálnék – talán hallgatnám az éjszakai rádióműsort, vagy keresgelnék a tévéműsorok között anélkül, hogy bármire is oda tudnék figyelni.

Álmatlanságomban mássá válok, valahol a senki földjén lebegek, az álom és valóság között, ábrándozom, és ez az éjjeli valóság nem is valóság már, hiszen benne minden ferde homályosság. Tudat alatt megbirkózni azzal, amiről addig nem is hittem, hogy bennem van – talán ez a legrosszabb, a leggyötrelmesebb élményem. Valahonnan előjön, és várja a megfelelő pillanatot, hogy a felszínre törjön. Ezt nem lehet kezelni, ő uralkodik rajtam.

Éjfél után, mikor a csönd elborítja a harmincas blokkot, minden hallhatóvá válik: amikor a lakók kikapcsolják a légkondicionálót és kinyitják az ablakot, remélve, hogy a folyótól majd felfrissülnek. A Dunának azonban okosabb dolga van, az ő feladata, hogy folyjék, nem érdekli, mi történik a parton. Ilyenkor nincs ember a városban, aki ne érezné ezt a kozmikus ma-

Elbeszélés a *Starost* (szerk. David Albahari és Srđan V. Tešin. Arhipelag, Belgrad, 2012) című gyűjteményes kötetből.

gányt és a tátongó ürességet a szívében, melyet még a szerelem se tölthet be, annyira mély ez az üresség.

Két napja, mikor elérkezettnek láttam az időt, hogy rendeződjenek bennem a gondolatok, és papírra vessek egy történetet (megjegyzem, ritkán szoktam ilyesmit leírni, inkább csak magamban hordom, akár valamiféle megfoghatatlan terhet), hallottam egy beszélgetést – vagy talán inkább egy monológot. A lakásom és a szemközti épület ablakai közötti távolság alig három méter, innen jött a hang, a harmadik emeletről. Régen, ifjúkoromban, egy idős hölgy, Petrovićné lakott ott, az elkövetkező harminc évben már gyakrabban váltogatta a tulajdonosokat a lakás.

Két hónappal ezelőtt megint új szomszédom lett, a nagy munkálatokból és a hangos zajból következtethetően. Épp az egyik délutánon, mikor az ablakon át bámultam a sugárutat, azon tűnődve, vajon mikor szűnik meg a forgalmi dugó, hirtelen megpillantottam a szemben lévő erkélyen egy idősebb nőt és egy férfit, majd üdvözlésként biccentettem nekik. A nő jó néhány másodpercig nézett, tovább, mint amennyire én számítottam – mintha valamire emlékeztetnem volna –, majd rám mosolygott, a férfi pedig csak felemelte a kezét és visszaintett.

Tegnapelőtt, ahogy már említettem, nyitott ablakok mellett, álmatlanságomban hallottam azt a beszélgetést. Vitával és vádaskodással, félreértéssel kezdődött. Ez minden olyan emberrel megtörténik, aki hozzászokott a közös élethez. Úgy tűnt, ez új kezdet volt számukra. Az utolsó híradó már elhangzott, a közelben lévő lakásokban kialudtak a lámpák és a televíziók, a távolban hangos horkolás, egy kutya is ugatott, ezzel fejezve ki tiltakozását, amiért kicsukták az erkélyre. Ezután minden elhallgatott. Izzadtan és álmatlanul feküdtem, hallgatva a beszélgetésüket. Egyik pillanatban már azt hittem, hogy a veszekedésük elérte a csúcspontját, azt hittem, hogy végre abbahagyják és sikerül elaludnom.

– Csönd! – mondta a nő fennhangon. – Nem akarok többet hallani.

Becsapódott az ajtó, feltételeztem, hogy átment a másik szobába. Aztán újra kinyílt, s a nő sokkal nyugodtabb hangon kezdett el beszélni:

– Nem tudok zárt ajtónál aludni.

– Fogalmam sincs, hogy miért haragszol rám, semmi sértőt nem mondtam és nem is akartam mondani. Csak hangosan megismételtem azt, amit te úgyis jobban tudsz nálam. Nem fejezted be a mesét. És ez bánt téged, annak ellenére, hogy pontot tettél az ügy végére. Látom a mozdulataidban, a viselkedésedben, a beszédedben...

– És mi van akkor, ha látod? Annyi évet leéltem azzal az emberrel, s te azt hiszed, hogy ez a daganat eltávolítható egy műtéttel? Ha sokáig élsz valakivel, akkor már mindegy, mit érzel iránta, a részeddé válik, s te az ő

részévé válsz... ne kényszeríts arra, hogy okosabb legyek, mint amilyen vagyok.

– Senki se kényszerít, te magad akarsz beszélni róla. Amióta együtt vagyunk, állandóan megemlíted, és nem hagyod abba az elemzését.

– És ez téged láthatóan zavar...

– Becsületszavamra mondom, nem. Csak azt hiszem, hogy önmagadat kellene boncolgatnod.

– Gondolod?

– Pontosan. Nem vagyunk már gyerekek, sőt öregjelöltek vagyunk már. Itt vagyok én, tegnap még fiúnak és fiatalembernek szólítottak, ma meg az áruházban az egyik pénztárosnő megkérdezte, hogy nyugdíjas vagyok-e, mert árengedmény volt a részükre. Viccesnek találtam, de azért meg is bántódtam. Azt feleltem, hogy nem vagyok nyugdíjas, bár örülnék neki. Az embernek addig kell nyugdíjba vonulnia, amíg marad annyi ideje, hogy még ezt-azt kezdhessen az életével. Például hogy hatvan felé közeledve újra szerelmes legyen.

– Tudsz bánni a szavakkal, ez való igaz.

– Hát még te! Amúgy amióta elhatároztuk, hogy összeköltözünk, tartozunk egymásnak néhány magyarázattal. Nálam minden egyszerű. Gordana öt éve halt meg, a gyerekek szétszóródtak a nagyvilágban, én pedig nem akartam belenyugodni abba, hogy egyedül töltssem életem hátralevő részét. Vártam valakire, és amikor megismertelek, tudtam, hogy ez a várakozás nem volt hiábavaló. De neked túl sok idő kellett ahhoz, hogy eldöntsd, el akarsz-e válni vagy nem...

– Talán nem vártad, hogy hét nap után megtegyem? Nekem férjem volt, nem holmi megfázásom. Jól át kellett gondolnom mindent. Az a néhány hónap, amit veled töltöttem, egyre elviselhetetlenebbé vált számára és az én számomra is. És ami a legnehezebb, hogy se vele, se nélküle nem tudtam élni. Túl sokáig tartott, már-már szokássá vált ez az életmód...

– Ezt nehéz tagadni.

– Úgy van. És, hogy a történet még bonyolultabbá váljon: hozzám ment feleségül, amit a mai napig sem értek. Nincs rá egyetlen magyarázat se, és még ha találnék is, mi változna meg? Volt előtte is néhány férfi az életemben, az egyiket – Mihailót – még talán szerettem is, de végül nem adtam be a derekam. Elhittem magammal, hogy még előttem az élet, és túl korai megállapodni, aztán öt percbe se telt, és máris férjhez mentem, meggondolatlanul.

– Igazán ennyi volt?

– Elhiheted! Ha azon az estén az utca bal oldalán maradok, ahol általában sétálok, akkor ez nem történt volna meg, és az életem másképp alakul.

De amint látod, másképp tettem. Átmentem az utca jobb oldalára, a jó ég tudja, miért, és most, anyai év után is ezen gyötrődöm, próbálok ésszerű magyarázatot találni. Azt mondják, hogy a balos ember mindig az utca bal oldalán megy, a jobbos pedig a jobbon. Így van ez, mióta az ember él, és nincs rá jobb magyarázat.

– Ezt hívjuk sorsnak...

– Ha azt akarod, hogy meséljek még, akkor ne szakíts félbe.

– Jól van na, nem kell rögtön megharagudni.

– Nem, csak nem akarom elveszíteni a fonalat, számomra fontos az, amiről most beszélek. Azon az estén, azon a különleges tavaszi estén – melyre nem is tudnék máshogy emlékezni, habár elég sok lényeges dolgot felejtettem már el életem során, és nélkülük is élek, de ez más, ez nem merült el a feledés homályába –, átmentem a jobb oldalra. Igen, a jobb oldalra, ahova mindig csak muszájból megyek át, és ezzel az egész életem más irányt vett. Egy kávézó előtt mentem el, ahol ő ült az utcát pászta, mintha csak arra várt volna, hogy összetalálkozzunk... később be is vallotta, hogy rám gondolt, állandóan én jártam a fejében. Bementem, majd a következő héten már férjhez is mentem hozzá, egy olyan emberhez, akit alig ismertem. Ha most megkérdeznéd, hogy miért, nem tudnék rá pontos választ adni. Férjhez menni egy olyan emberhez, akit nem is ismersz, ráadásul nem is tetszik, sőt, az első alkalomkor visszataszítónak találsz, hát nem egy filmbe illő jelenet.

– Azért a való életben megtörténhet. És mi történt ezzel a Mihailóval?

– Nem tudom, hirtelen eltűnt, azóta semmit sem hallottam felőle. Felhívtam telefonon, közöltem vele, hogy köztünk mindennek vége, majd letettem a kagylót. Tudom, hogy megbántottam, de ő is továbblépett, feledésbe merültem. Túlérzékeny, tehetetlen ember volt, és könnyen elveszítette a fejét – na, de ez egy másik történet. Mindenkinek van egy ilyen története, amit sose fejez be, és talán soha nem is fog befejeződni. Valami más megelőzi, vagy betölti a helyét, habár ő maga a legfontosabb. Bennünk lakozik, de nem valósul meg.

– Közbe kell vágnom.

– Mondd.

– Állandóan a beteljesületlen szerelemre gondolok, melyet felemészített a várakozás, a magány, a fájdalom... Nincs rosszabb az elhagyatottság érzésénél, mindegy, hogy kapunk-e magyarázatot vagy sem. Ez minden szeretetet illetően így van, a szülő és gyerek között, a barátok, a szeretők között. A szerelem ekkor, ebben az óriási pusztaságban egy kis szikrává válik, melyet nem olthat ki egy másik szerelem, még annak a látszata sem.

– Ehhez nincs megjegyzésem.

– Tudom, hogy fejeződött be, de azt nem, hogyan is kezdődött...

– Egyszerűen. Diplomáztam, Mihailóval pedig az a dolog ment is meg nem is... A nyaralásról visszatérve megmondta, hogy megcsalt, amíg távol voltam. Akkor még nem tudtam, hogy a csalás a millió túlélési lehetőség egyike csak, hamis kiút, bármi. Ez akkor szörnyen rosszul esett, és egy időre eltávolított tőle. Még azon az őszön elkezdtem dolgozni, a munkát az apám találta. Egyébként apám mindenben határozott volt, és most, amikor már nincs, még érzem a tekintélyét, ha valamiben döntenem kell, önkéntelenül is felteszem a kérdést, hogy mit mondana nekem. Az ő akaratával soha nem szálltam szembe. Igen, van itt még valami, de arról majd később. Hol is hagytam abba? Igen, munkába álltam az iskolában, az volt az első munkahelyem. Apám ismerte az igazgatót, a diploma átvétele után egy hónapot sem kellett várnom. A véletlen úgy hozta, hogy egyetemi kolléganőmet helyettesítettem, aki építészmérnök férjével két évre Oroszországba ment. Így gondolták el, de két év elteltével még két évet kint maradtak. Aztán megszülettek a gyerekeik, majd iskolába indultak, aztán szétesett az egyik és a másik nagy ország is, s akkor ez már mindörökre így maradt. Unokáik most kis oroszok, tudom, kapcsolatunk nem szakadt meg, bár több mint huszonöt éve nem láttuk egymást. Gyönyörű leveleket írt a kolléganőm, őrzöm őket, bár nem olvasgatom újra. Ki térne most vissza gondolatban abba az időbe, amikor olyan zenét hallgattunk, amelynek volt dallama, és amikor nem hordtunk melltartót, én csak akkor kezdtem, amikor osztályfőnökként az osztály elé álltam. Addig nem, érdekes volt, ahogy a férfiak – aggasztánok és taknyosok egyaránt – bámulják a mellbimbóimat. Kolléganőm az első évben minden héten írt Oroszországból, én válaszolgattam neki, majd áttértünk a havi egyszerűre, aztán még ritkábban váltottunk levelet. A régi világ összeomlott, és a háború jelentette az új időszámítás kezdetét, ami igen rendhagyó eljárás. A háború előtti események gyorsabban merülnek feledésbe, míg mindennapjainkban az évek észrevétlenül érik be egymást. Később áttértünk a drótpostára, mostanában pedig újévkor vagy karácsonykor jutunk eszébe egymásnak, üdvözlőlapokat váltunk, s érdeklődünk, hogy minden rendben van-e. Hála istennek, igen, az élet megy a maga útján, öregsünk lassan. Elhallgattam előle a válaszomat. Rohan az idő. Ahogy egy másik barátnőm mondja, legjobb lenne, ha egyáltalán nem bontanánk szét a műanyag karácsonyfát, hanem díszestül kellene belöknünk a szekrénybe vagy a kamrába. Elvből nem vásárolok élő fenyőt. A vágottak a kukába kerülnek, a gyökeresek pedig nem fogják meg az újbélgrádi homokban. Tudod magad is, amint megkaparod egy

kicsit a földet – ott a homok. Csak örökzöld műanyag karácsonyfa jöhet számításba. S ahogy közeledik a következő december, ami nagyon gyorsan ideér, előkotorjuk a tárolóból, kicsit leporoljuk, megnézzük, hogy a lámpácskák világítanak-e, ennyi.

– Ez jó, nem kell mindig mindent előlről kezdeni.

– Persze, természetesen nem kell. Amikor fiatalabb vagy, még valahogy jólesik, ünnepnapok, születésnapok, védszentünnepek... Aztán minden elkopik, alig várod, hogy elmúljanak ezek a napok, semmi haszon belőlük azonkívül, hogy arra emlékeztetnek, egy újabb évvel idősebb lettél.

– Mi történt azután, hogy munkába álltál?

– Hja, mégis kíváncsi vagy. Mihailótól eltávolodtam, és ösztönszerűen – mint mindenki – kerestem valakit. Ellentétben veled, én sohasem szerettem várni. Az iskolatitkárunk valami Boban volt, együtt nőttünk fel, ugyanabban a háztömbben, és mindig jóban voltunk. Havonta egyszer, rendszerint pénteken, tantestületi ülésünk volt, utána ott maradtunk egy kis társalgásra... ismerheted a sztorit, hétvége, beszélgetések, a víkendet várva. És egyszer, csak úgy, inkább viccből, megkérdeztem Bobant, hogy ismer-e valakit a számomra. Számodra?, csodálkozott el, hát ki mer hozzád lépni? Minek az neked, hisz okos és magabiztos, másrészt szép vagy, a férfiak rögtön megijednek az ilyenektől. De jó, van kettő is, igazán rendes fiúk, csak nem tudom, hogy elég bátrak-e hozzád, egyik Vojkan, a másik pedig Uroš. Eltelt egy hét, és Boban meghívott bennünket vacsorára, néhány kolléganő, ő, Uroš, Vojkan és még valakik, akik most nem fontosak. Vojkan átlagos volt mindenben, kifejezéstelen, egyetlen jellemvonás nélkül, amikor pedig Urošt megismertem, az első gondolatom az volt: istenem, milyen csúnya ember. Ő viszont kimutatta érdeklődését, ami számomra valami miatt fontos volt, talán mert jobban szerettem magam, mint a többiek együttvéve.

– Ebben az emberek nem különböznek.

– Úgy látszik, egyedül ebben nem. Uroš szemsz volt, nekem pedig problémám volt a szememmel, rövidlátó vagyok, mint a csuka, jobban boldogulok a tapintásommal, mint a látásommal. Elmegyek Urošhoz vizsgálatra, ő pedig új dioptriát ír ki, aztán napokig semmi sem történt. Addig az estéig, amikor a bal helyett az utca jobb oldalán indultam haza a munkából. Uroš egy intéssel magához hívott, bementem a kávézóba, ittunk valamit, nem volt sem kellemetlen, sem tolakodó, ellenkezőleg, és így elkezdtünk találkozgatni. Egyszer telefonált Mihailo, de amikor meghallottam a hangját, letettem a kagylót. A következő héten eljött hozzánk Uroš, csöngetett, és az apám nyitott neki ajtót. Engem keresett. Az apám megrökönyödve engedte be. Sohasem vezettem haza a fiúmat, hogy szüleimnek

bemutassam őket. Egy alkalommal anyám meglátott az utcán Mihailóval, és utána mellékesen, egy kis kíváncsisággal a hangjában, azt mondta, hogy szép az a fiatal ember, akivel a buszmegállóban álltam, de én elengedtem a fülem mellett ezt a csevegési kísérletét. Uroš volt az első, aki eljött bemutatkozni, egy csöpp aggály vagy szégyenlősség nélkül, ami fontos az apa és a lány közötti kapcsolat megváltoztatásához. Elüldögélt a szüleimmel néhány percig, elmondta nekik, hogy kicsoda és mivel foglalkozik. Bementünk a szobámba. Nem maradt sokáig. Eléggé szórakozott volt, mindenről és mindenkiről beszélt, értelem nélkül, a vadvízi evezésről, a halászatról, a kommunizmus végéről, arról, hogy nem szeret dolgozni, a patkányokról, a hegymászásról és a teniszről, a korábbi szerelmeiről... A következő héten, mert mindennap megvárt munka után, nem a szerelem érzését kellett bennem, hanem a megmentő archetípusát, a Pygmalion-effektust, és amikor röviddel később megkérdezte, hogy hozzámennék-e, beleegyeztem, csak hogy tegyek valamit magammal, hogy változtassak valamit az életemben. Apám haragudott, anyám pedig szomorú maradt, amilyenek született is. Elköltöztem, aztán jöttek a gyerekek, az első szeretői... és a szeretőim... az első halálesetek... karrierek... a lakás vásárlása... aztán az eladása és a házépítés, majd a háború... Besorozták, de orvosi kapcsolatainak hála, sikerült itthon maradnia. Aztán jött az összeomlás, amikor egyedül a túlélés volt fontos, meg az, hogy a gyerekeknek ne hiányozzon semmi... Fél év leforgása alatt előbb az ő, majd az én apám hunyt el, anyáink egyedül maradtak, az övé rosszindulatú volt, az enyém pedig, mint mondtam, elveszett és meghatódott, őket vettük a nyakunkra... Évtizedek múltak el így, a gyerekek elmentek, aztán mi is, egyikünk a másiktól. Egy ideig úgy-ahogy tartottuk az egyensúlyt a hosszan tartó kapcsolatunk peremén, amelyben volt minden, még szenvedély is, amit úgyszintén nem tudok megmagyarázni. A szerelem hiánya nem jelenti minden esetben a szenvedély hiányát is, e két dolog kapcsolata homályos, bár egyszerűnek tűnik. Egy ideig rémültek és zavarodottak voltunk, reménykedtünk, hogy visszatérünk egymáshoz, aztán ő, ki tudja hányadszor, megint talált valakit, de megjelentél te is, s akkor rájöttem, hogy végérvényesen meg kell szakítanom azt a kilátástalan fáradozást.

– Érdekelne ez a mese a szenvedélyről.

– Engem is. Nem negatív tapasztalatként maradt meg, sokkal inkább egyfajta tisztázatlan helyként él bennem. Nem, semmiképp sem állítom, hogy nem volt köztünk szenvedély. Jól emlékszem a pillanatra, amikor megjelent... már szeretkeztünk, de az nem szenvedély volt, hanem valóssággá változó kíváncsiság, aztán hirtelen kialakult valamiféle vonzódás, talán kitört, ahogy azt kissé elcsépelten mondani szokták. Felhúzta

a szoknyámat, és úgy nézett rám, hogy attól én is szépnek éreztem a testemet. Egymást néztük, és lassan moztunk egymás felé, ő, mint jövőbeli aggastyán és én, mint jövőbeli öregasszony, de abban a pillanatban megkövülve az örök fiatalságban. Emlékszem rá, hogy akkor szabadultam meg végre apám meztelen képétől. Az első meztelen férfi, akit megláttam, az apám volt... kilenc-tíz éves lehettem, amikor meztelenül kijött a fürdőszobából, a szobám ajtaja pedig nyitva volt... Ez a kép később is kísért, amikor Mihailóval, életem első férjével szeretkeztem, akkor saját apám férfiaságára gondoltam. Aztán mint derült égből a villámcsapás jelent meg a szenvedély köztem és Uroš, vagyis egy antipatikus ember között, akit valójában sohasem szerettem. Forrott köröttünk a levegő, telítetté vált az illatainktól. Ebből a szenvedélyből születtek a fiaink. Ekkortól, vagyis a saját és a másik test felfedezésének a pillanatától többé nem hátrafelé, az elmúlt életem, apám vagy Mihailo felé fordultam, hanem rá összpontosítottam. Ez a szenvedély órája volt, mikor elkezdted a másikat pásztázni, azt, akit magadként, magadnál is jobban érzel, az ego ekkor valahogy eloszlik, elveszti határát, eltűnik. Megszállottan vonzódott a térdemhez. Meg a talpamhoz is. Mámorosan nézte mindkettőt, nem gondolva semmire, mint Buddha. Megszűnt a tér, majd az idő is, csak mi ketten léteztünk a szenvedélyben, amely eltüntette az öregség gondolatát. Az arckifejezése pedig... az ellenszenv egyszerre vonzóvá tette, és akkor a gyomromban egy addig ismeretlen érzés jelentkezett. Fel- és lemerültem... erre mindig emlékezni fogok, még nyolcvanévesen is, már ha valaha megélem a nyolcvanadik évem. A szenvedély nem más, mint a fájdalom, a beteljesülés, a sötét vágyak, önmagunk és testünk mások jelenlétében való legyőzésének a keveréke... ehhez a szerelemnek nincs semmi köze. Az életben ennél nagyobb igazsággal nem találkoztam, ehhez kellett a testünk tiszta szépsége és a szavak ereje, melyeknek köszönhetően mindig eljutottunk a csúcra, s onnantól megnyugodva, összeölelkezve másképp láttuk a világot. És ez állandó visszhangként bennem maradt. Tudod, mi itt a furcsa?

– Micsoda?

– Az a szenvedély nem szűnt meg akkor sem, amikor idővel egyre távolodtunk egymástól. A hallucinációval volt határos. Mennyire buták azok a mesék, amelyek azt állítják, hogy a szenvedély szervi elváltozás, amely akkor jelentkezik, amikor szerelmesek leszünk. Az ilyen magyarázatok számomra sértők. A szenvedély megmagyarázhatatlan, mert szenvedély. Jön és elmegy, úgy, hogy nem kérdez senkit. A szerelem pedig, amint látod, állandó és oszthatatlan. Nem tűnik el, csak néha visszavonul, elsüllyed bennünk, aztán váratlanul a felszínre tör. Senki sem tudja megjósolni fel-törésének vagy közhírré tételének óráját, ez a kifejezés tűnik a legjobbnak.

Megengedtem magamnak, hogy az élet megtörténjen, ahogy azt ő maga akarta, s nem pedig úgy, ahogyan én gondoltam, hogy kinéznie kellene. Nem terveztem, az út magától nyílt meg előttem, és a szenvedély volt a legfontosabb, amivel ezen az úton találkoztam, amivel szembenéztem, amit átéltem lényem utolsó porcikájáig. Igen, a szenvedély önmagunk felülmúlása, ezt most tudom, amikor az úton szembejön velem az öregség... Néha úgy tűnik, akár egy múltó pillanatban, mintha látnám, hogy a távolból egy asszony nevet rám, aki majd én leszek tíz, húsz vagy harminc év múlva, ha megadatik, hogy éljek még annyit. És te, félsz-e az öregségtől?

– Nem tudom. Néha igen, néha nem. Mindenesetre világos, hogy közeledik és már nincs messze. Még néhány év, és fiatal vénember leszek. S hogy őszinte legyek, nem is tudom, vajon te meg én csak a szerelem miatt vagyunk együtt, vagy azért is, mert ketten könnyebben és fájdalommentesebben fogunk megöregedni. Talán mindkettő. És te mikor érezted meg az eltávolodást?

– Viszonylag hamar, a fiúk megszületése után. Az új lényekkel a közelmében a világ számomra teljesen megváltozott a házasságomban, a valóság pedig kimerítővé vált. Többé nem volt időm magamra, dolgoztam, arrogánsan azt képzeltem, hogy a körülöttem lévő férfiak valamilyen új erőt adnak nekem. Elkezdtem ábrándozni, de az elképzelések egyike sem bírt azonosulni a valós világgal, amelyben éltem. Szükségem volt arra a párhuzamos világra, a határmentesített gondolatok terére... Napközben a saját családom rabja voltam, éjszaka pedig az elképzelt, ijesztő szabadság terében tartózkodtam. Így könnyebb volt elviselnem az emberek többségével való találkozásokat, akik egy másik világ kibékíthetetlen tagjai maradtak. Ezt az öregség első jeleként éltem meg. Aztán meghalt az apám, s akkor az első természetes gondolat, hogy én vagyok a következő a sorban.

– Ebben sem különböznek az emberek.

– Úgy látszik. A hozzánk közel állókkal, mondjuk a szüleinkkel való kapcsolatokat sokszor csak haláluk után értjük meg. Mintha csak akkor jutna eszünkbe, hogy kik és milyenek is voltak valójában az emberek, akik világra hoztak és jórészt megformáltak bennünket. Éppen ez történt velem. Csak apám halála után értettem meg, hogy mennyire is szerettem, hogy milyen közel álltunk egymáshoz. És még valami. Apám távozásával és a fiaim növekedésével a világ valahogy felgyorsult, én pedig egyre lassúbb lettem. Többé nem bírtam követni azt a ritmust. Köröttem minden úgy haladt, mint egy sebes vízfolyás, úgy éreztem, ha beleugranék, akkor belefutnék. Munkahelyet cseréltem, tanügyi tanácsosnak hívtak, s ha hívnak, akkor számítanak a tapasztalatodra, ami az öregségnek az enyhébb, fájdalommentesebb megjelölése. Amíg fiatal vagy, addig futsz az ér-

vényesülés és a siker után, az öregség küszöbén pedig közömbössé válsz, a siker már nem jelent semmit. Az a halál megérintett, Uroš viszont rá sem hederített. Ő és az apám soha nem szerették, s nem is értették egymást. Ezenkívül Uroš nehezen viselte el, ha a társaságában másvalakiről beszéltek, egyedüli kivétel, ha rosszat mondok. Tudom, hogy ennek nincs semmi köze egymáshoz, vagy talán mégis, ki tudja ezt, de valahogy abban az időben alábbhagyott a szenvedély, amely összetartott bennünket. A fiúkkal nem viselkedett apaként. Véletlen, járulékos jelenségnek tartotta őket, amely terhére volt, útjában volt és zavarta abban, hogy teljesen birtokoljon. Furcsa, hogy az emberek engem mindig birtokolni akartak.

– Teljesen világos. Erős vagy, biztonságot sugáرزol feléjük. Azt gondolják melletted, hogy maguk is erősek.

– Nem tudom. Ezekben az években túl sok nekem minden ember. Senki sem elégedett, mindenki mindenkinek tartozik és vétkes valamiért. Nekem pedig, mint látod, végre jó. De nem a minden iránti dacból, hanem egyszerűen úgy, mindentől szabadon, tudom, hogy az élet már nagyrészt mögöttem van. És még valami. Megtanultam, hogy az ember köteles vidám és jó hangulatú lenni. Egy kis igyekezettel ezt el is érheti.

– Nem vagyok messze tőled. Csak számomra minden ember – mint minden bolondnak – önmagáért jó. Odaadnám magam nekik, együgyűen, teljesen, maradéktalanul, az utolsó részemig elolvadnék bennük.

– Lehet, hogy ilyennek születél, de az is lehet, hogy még nem perzselt meg a tapasztalat. Uroš általában úgy gondolta, hogy joga van a birtoklásomra, de úgy, hogy azt semmivel se viszonzozza. Ez már akkor tudatosult bennem, amikor még a fiúk kicsik voltak, alighogy iskolába indultak. Készítgettem őket kora reggelente, álmosan, ő pedig tévét nézett, mindegy, hogy mit, valóban semmi sem érdekelt, még a saját munkáját is hanyagolta, robotnak érezte. Ezt finoman a szemére is vettem. Mondtam, gyere már, segíts egy kicsit, legalább a tornacipőt hozd ide. Kiabálni kezdtem rá. A fiúk megijedtek, a szavai élesek voltak, és rozsdás tűként a tarkómba szúródtak. Odahozta a tornacipőt és a padlóhoz vágta, folytatva a gorombaságokat, úgy, ahogy eszébe jutottak, szünet nélkül egy szemernyi felelősségérzet nélkül. Mindenfélét mondott, mintha a szavaknak semmilyen jelentése nem volna, mintha nem hagynának nyomot, mintha nem szólnának senkinek, és mintha velük semmit sem fejeznénk ki. Rendszerint a balján ültem... az én kis éjjeli világom szabadságából csak az ő hangjától reszketve bukkantam elő. Morgásra emlékeztetett, nem emberi beszédre... elmozdultam a jobb oldaláról... Úgy tűnt, hogy akkor védettebb vagyok... és voltam is, egy ideig. Nem sokkal ezután egészségügyi bántalmakat kezdtem érezni a bal felemen. Visszahúzódtam, de már későn,

krónikussá vált. Testem állandó védelmi görcsben volt, hidegre érzékeny, örök időkre begörcsölve. És ez a görcs soha nem hagy alább, hanem öregevéssel csak erősebb lesz. Csüggedten halok meg. Attól kezdve már nem próbálkoztunk megérteni egymást, és a következő tizenöt évet idegneként éltük le, passzívan, a másikat megtűrve, amíg a fiúk felnőttek és elköltöztek. Együtt maradtunk, egyedül, szembesülve, vagy elítélve, teljesen mindegy, és már nem volt mit mondani egymásnak. A házasság fölöslegessé vált, egyszerű keretnek látszott, amelyen belül a másikat figyelmen kívül hagyhatjuk a végtelenségig. Nem hallottuk egymást, s itt már senki sem volt hibáztatható. Egyszerűen nem alkottunk valamiféle jó keretet. Elérkezett a pillanat ahhoz, hogy mindenki menjen a maga dolgára, de mindketten féltünk szembenézni az ismeretlennel. Azt akarom mondani, hogy egy üres, megkérgesedett forma is valami a pusztába lépéshez képest, ahol nem tudod, ki jelenik meg, s ki nem tűnik fel a láthatáron. Addig vagyunk biztosak, míg bármit ismételtünk, akkor is, ha ebben már régen nem ismerünk magunkra. Fiatalkoromban apám ezt megpróbálta elmagyarázni, de nem voltam kész arra, hogy meghallgassam, mindaddig, amíg nem szembesültem ezzel.

– Igen, egyes tapasztalatok átadhatatlanok. Úgy gondolom, hogy ilyen az öregség is. Az ember látja, hogy társai aggastyánokká válnak, s azt valahogy természetesnek véli, de nem hisz a maga öregezésében.

– Néztem apámat, amint örepszik. Engedékenyebb és egyre nyitottabb lett, ő, aki a gyerekkoromban házi diktátora volt, aki képes volt akkora pofont adni, mert negyed órával később értem haza. Féltém tőle, mint az éjszakai démontól, tudod, mint amikor éjszaka felriadsz, és a szoba sötétségében ijesztő alakúak a tárgyak. Féltém tőle még akkor is, amikor már felnőttem és önállósodtam. Úgy éreztem, hogy ő továbbra is ellenőrzi az életemet, már csak azzal, hogy Urošt nem bírta látni. De az unokáihoz gyengéd volt, mintha azzal pótolta volna azt, amit elmulasztott nekem nyújtani, az egyetlen lányának, akit mindig „fiamnak” hívott. Utolsó találkozásunkkor, egy éjszakával a cukorbetegség okozta kómába esése előtt, amiből nem ébredt fel, megmutatta hadizsákmányát, egy pisztolyt, s ezt most is szimbolikus búcsúnak látom, amely az apa és a lánya közötti szeretetről beszél, a teljes mértékű és legmélyebb bizalomról tanúskodik, hogy megmutasson valamit, ami számára szent, veszélyes, titokzatos, intim... Ő tiszt, harcos volt, tudod, akinek lánya van. Öregkorában mindig örült, amikor meglátott, és szomorú volt, amikor elmentem. Halála előtt valahogy elveszettnek éreztem magam, Urošsal válságban voltam, látszott rajtam, hogy a velem történtek hatása alatt vagyok. Lassan érlelődött bennem a gondolat, hogy el kell válnjak, és egyre

gyakrabban látogattam meg a szüleimet... Azon a napon anyám már elment a boltba, apám pedig ezt kihasználta arra, hogy kinyissa a szekrényt. Valahonnan a tetejéről, az ágyhuzat alól, kivette lassan a pisztolyt és megmutatta, jókedvűen, kisleányosan mosolyogva. Kivette a tokjából, és felém nyújtotta. Egy német őrnagyé volt, mondta, az egykori győztes szemének régi csillogásával. Kérdeztem, hogy töltve van-e. Alig észrevehetően újra elmosolyodott, jelentőséget adva minden mozdulatának, magához vette. Igen, mondta, készen áll, van tartalék tölténytáram is minden eshetőségre, megölöm magamat, még mielőtt teljesen elgyengülnék, hogy ne legyek terhetekre, sem neked, sem az anyádnak. Arcán újra kirajzolódott a kisleányos vidámság. Kicsit játszott még a veszélyes fiatalkori játékaival, aztán figyelmesen, csaknem szeretettel, visszahelyezte a pisztolytáskába, én pedig aztán arra gondoltam, hogy azon a reggelen valami ismeretlent érintettem meg, sok iszonyattal. És valóban azt tettem. Két nappal később meghalt. Kómába esett és elaludt, nyugodtan, örök időkre. Szép öregségben, a negyedik évszakban. Édesanyja, a nagyanyám, akit megjegyeztem, mert tiszta elmével élt meg majdnem száz évet, azt állította, hogy az emberi életnek nem négy, hanem öt évszaka van: gyerekkor, fiatalkor, érett kor, öregség és mély öregkor. Valóban, a kilencvenévesnek egy hetvenéves olyan, mint egy ifjú, akinek még meg kell élnie ennek a századnak egy jó részét.

– Hja, ehhez nincs hozzáfűznivalóm. Miért döntöttél úgy, hogy elváltasz?

– Egész váratlanul, apám távozása a bánat helyett – ami soha nem szűnt meg bennem – új erőt és biztonságot adott számomra. Csak külső indokra volt szükségem, a bíróságon nem fogadják el az irracionálisitást. Urošnak már volt valakije, és mikor téged megismertelek, minden világossá vált. Maga a döntés csak a megfelelő pillanatra várt. Mert bármilyen jól és ésszerűen vezetik le, a válásnak van egy része, amely érzéketlen bármilyen változás vagy végső szakítás iránt. Még az is, amit lenullázásnak nevezhetnék, nem szakítja meg a házassági szálát, amely függetlenül a valós helyzettől létezik, hogy nincs szerelem vagy szenvedély. Ez a szál köt össze azokkal, akik feleségekké, férjékké, anyákká, apákká... tettek bennünket. Van abban valami több, az önállóság és önlelégültség iránti szükségünktől, és az túltesz rajtunk, az önkéntes, vagy mint az én esetemben teljesen irracionális részvétellel az egymáshoz való csatlakozásban, szülésben, a közös életben való maradásban és végül az öregedésben és a halálban. Igen, van abban valami elkerülhetetlen és örök, ha érted, hogy mit akarok mondani.

– Azt hiszem, hogy értem.

– Nem kétlem. Hajlamosak vagyunk, hogy ne mondjam, az a rendeltetésünk, hogy végigéljük a századot abban a rituális, közhelyesített, szürke, bejáródott, rutinszerű, gépies páros tengődésben, ami mind együttvéve megkérdőjelezi a lélek új iránti örökös kihívását. Valami mély és lényegbevágó történik az időn kívül. A pillanatok és az akarati döntések ebben semmit sem jelentenek. Az érzelmeket valahogy háttérbe szorítottam, haragot és elégedetlenséget soha nem mutattam. Feltételezem, hogy csak tömködtem őket a testembe, mint valami feneketlen tartályba, amely kész és elég nagy arra, hogy befogadja a szomorúságot, a bizonytalanságot, a félelmet és a fájdalmat is... Mindent feledtem, alárendelve a bejáródott formának, arra törekedve, hogy megtaláljam benne az értelmet és az indoklást. A fenét! Többé sehohol sem tudtam megtalálni azt az érdeknélküliséget az elképzelt világból, ami önmagammá tett. Természetesen a felelősség, amit büntudatnak is nevezhetnék, az enyém, és csak az enyém, mert abban a hitben éltem, hogy számártürelemmel és határtalan toleranciával majd valamit mégis megváltoztatok. Semmi se lett belőle, a távolság növekedett, ahogy a magány is. Uroš egyre kibírhatatlanabbá vált. Akkor feltörték a sokáig elfojtott érzések, melyek töltényhüvelyek voltak a testemben. Végre átengedtem magam, kiléptem az évekig képződött formából, és elmentem, hogy valahol önmagamra találjak. Megtanultam rámenős lenni, és hogy ne higgyek a toleranciában, mert a végén minden engedékenységet megbüntetnek. Egyedül a konfliktus vagy az igazi találkozás tesz bennünket élőkké vagy valóssá, és most, már öregként, tudom, hogy állandóan önmagunk és a világ reszkető határán kell élnünk. És ha eljön, a halál majd...

– Hagyd most a halált, arra van idő.

– Igen, csak nem tudom, mennyi. Mint ahogy azt sem tudom, hogy mit tegyek a testemmel. Érzem, hogy már nem követ. És nem tudok megszabadulni az öregség gondolatától. Arra is emlékszem, amikor dermesztő erővel először találkozott velem. Negyvenkettedik évemben voltam, ma azok az évek a fiatalság éveinek tűnnek. Az épületnek, melyben akkor laktunk, a második emeletén, spirális lépcsője volt. Egyik pihenőjén tükör volt. Ritkán néztem meg magam benne, siettem a munkára vagy a munkáról, nem volt időm magamra, csak minden másra. Észrevétlenül múltak a napok abban a korban, nem kérdezve, hogy ki és mi vagyok. De az említett napon esős október volt, őszele, ami kapcsolatba hozható azzal, ahogyan éreztem magam, és a hangulatommal, csak úgy, ok nélkül, talán azért, hogy megpihenjek, egy pillanatra megálltam a tükör előtt. Megnéztem magam. A szembesülés valakivel, aki nézett rám, mert az nem én voltam, legalábbis nem az, akinek magamat képzeltem és láttam minden reggel

saját tükrömben, a fürdőszobában, akkora erővel rázott meg, amit addig még nem éreztem. Öreg voltam és kész. Visszavonhatatlanul. Felfelé menve még az utolsó emeleten, a kulcsokat keresve a táskámban rájöttem, hogy az öregség valójában az a pillanat, amelyben a lélek fokozatosan elválik a testtől, mert a lélek nem ismeri az időt. A test tud róla. Minden az egyeztetésben van, ami végtére lehetetlen, de érdemes dolgozni rajta. Ellensúlyozni kell, az álmok közt maradni, állandóan valami újon gondolkozni, az utolsó pillanatig. És ha sikerül elérned azt a látszatot, mert tudod, hogy az illúzió, a szükséges illúziók egyike az, hogy ne engedd a léleknek, hogy teljesen elváljon a testtől, és hogy a testet elfogadd olyanak, amilyen, öreg és elhasznált, akkor lesznek kilátásaid arra, hogy szépen megöregedj. Most tudom: aki figyelmen kívül hagyja a testet, elhanyagolja a házat, amelyben lakik. Az ötvenéveseknek meg az annál idősebbeknek a társadalom többé nem teremt álmokat. Nem, hanem azt várja tőled, hogy háttérbe vonulj, hogy kiválaszd magadnak a tanácsadói sarkot, ahonnan figyeled, amint az új, fiatal testek feltöltik a teret, nem gondolva arra, hogy egyszer majd ők is öregek lesznek, így magadnak kell kitalálnod azt, amire szükséged van, és ami úgy-ahogy vigasztal. Így a múlt héten Amszterdamból hazafelé jövet, az egyesült Európa pedagógiai tapasztalataival foglalkozó szimpóziumról, a repülőn egy fiatalabb, kellemes férfi ült mellettem. Míg beszélgettünk, az évek nem okoztak akadályt, és arra gondoltam, istenem, milyen szép valakivel együtt lenni, akinek nincs nagy hasa. Jókedvű és mosolygós volt, úgy tűnt, hogy ez az egyik megvalósíthatatlan álom, amelyekből az érett korunkban élünk. De ő elaludt, és keze a kezem mellé került... a fiatal kéz az enyém mellett, amely a mindennapi ápolás ellenére sem takarta el, hány éves. Akkor eszembe jutott, hogy a kezem az övéhez viszonyítva úgy nézett ki, mint az enyém az apám keze mellett, amikor halála előtt a pisztolyt tartotta, az aggastyán keze, aki túl a nyolcvanon továbbra is a maga álomvilágában élt. Azt az álmot nem kellett senkivel megosztania, velem sem, aki a lehető legközelebb álltam hozzá, kivéve abban az egyetlen spontán, ösztönös, halál előtti érzékenység órájában. Megtanított arra, hogy fájdalom nélkül kell készülni a pillanatra, amikor a semmibe lépünk, békésen és kényelmesen behelyezkedni a semmibe, abba a pillanatba, amikor eljön, *mint a minden hétköznapi pillanatba a pillanatok végtelen sorában...*

*

A rövid nyári éjszaka a végéhez közeledett, s vele együtt az asszony meséje is, aki új emberével nemrég a szomszédságomba költözött. Valahonnan, közvetlenül hajnal előtt valami frissesség érkezett, talán a folyó

felől, honnan máshonnan, a Duna mégis megkönyörült. Elszunnyadtam, az álmatlanság lassan beismerte vereségét, az asszony hangja egyre távolodott és halkabb lett, a férfit már nem hallottam. Közvetlenül hajnal előtt aludtam el. Nem tudom, meddig aludtam, hogy álmodtam-e valamit, nem emlékszem az álmokra...

A telefon ébresztett fel. Felemeltem a kagylót.

– Tessék?

– Te vagy, Mihailo?

– Igen, mondd.

– Figyelj, jó volna, ha...

Vonaltól vonalig

A vonal motívum a tárgyak tükrében
Tóth Krisztina *Vonalkód* című kötetében¹

Ahogy a pók szövi hálóját, úgy szövi Tóth Krisztina a kötet történeteit. A különálló novellák így válnak hálószerű szövödménnyé. „[A] hajnali derengésben pókfonalként felcsillanó összefüggések hálója: a szálak vége az idő más-más zugába kötve” (175). Az alcímek mindegyikében megjelenik a vezérmotívum, a vonal. Fontos szerepet játszik a kötet szerkezetében, hiszen elő-, illetve utótagként is felhívja az olvasó figyelmét az összefüggésekre, ahogy a vallomásos emlékidézések is ezt a pozíciót töltik be.

A *Langyos tej* című novellában önreflexiót találunk az írásra – mintha a narrátor hangja mögül az író szólna ki –, az írás felépítésére, a jelenetek kidolgozására, a párbeszéd megírására. Majd ezen találgatások közül kerül valami a lapra, ami többé-kevésbé megfelel a célnak, elégedett lehet velük az író. „Az elképzelt jelenetsor általában sokkal színesebb, pergőbb volt, mint a megvalósuló, kimondott szavakból és mozdulatsorokból álló élőfilm, amelyet a véletlen teletűzdelt fölösleges szünetekkel, kitérőkkel, sőt, időnként teljesen el is rontott” (66). A megvalósuló szavak és mozdulatok nyomot hagynak a papírlapon, a véletlenek befolyásolják az ötletek bekerülését egy-egy novellába, a bakik pedig az író későbbi utánolvasásából születnek.

A mozaikszerű írások a narrátor más-más életszakaszaiban, más-más helyszínen játszódnak. Különböznek és mégis összekapcsolódnak a történetek az összefüggések szövedékében, a megszokott olvasat helyett el kell forgatni az értelmezést, mint a *Langyos tej* című történetben a vonalkódot. „Gyakran írtam titkos üzeneteket a lapok aljára. Megnyújtottam a betűket, annyira, hogy szinte pálcikává torzultak, ettől a leírt szó úgy festett,

¹ A szerző e szöveggel 2. helyezést ért el a *Híd* 2012. évi, fiatalok számára meghirdetett kritika-, esszé- és tanulmány pályázatán meghívásos kategóriában.

mintha pár egymás mellett futó csík lenne csak. Ha pedig a betűk szárát meg is vastagítottam, a titkos felirat olyan lett, mint egy vonalkód: ahhoz, hogy kibetűzd, más szögből kellett nézned” (75). Ahhoz, hogy el tudjuk olvasni a titkosírást, térben kell megdöntenünk a lapot, és ahhoz, hogy értelmezzük a kapcsolatok hálózatát, a pókhálószerű vonalak mentén haladva kell összeraknunk a történetek, szereplők kapcsolatrendszerét.

Vonalháló

A vonalak behatárolnak, körbezárnak, bekerítenek, kettévágnak, meghatároznak, lezárnak térben és időben is. A vonalak alkotta hálózatokban, térképalaprajzokban a szereplők identitásukat és önmaguk helyét keresik a világban. A *Vonalkód* történetei több helyszínen játszódnak. Pontos leírást kapunk az iskolás és egyetemi életről, az úttörőtáborok merevségéről, a játszótérek útvesztőiről, vagy akár egy lakóház padlózatáról. Az aprólékos, néhol naivan ható, mégis végtelenül precíz bemutatások megrajzolják a rendszerváltás előtti és utáni korszak életét, betekintést nyújtanak a családok mindennapjaiba. A diákok indigókék iskolaköpenyben járnak iskolába, a legjobbak jutalmul úttörőtáborba mehetnek, a gazdag szülők gyermekei külföldről kapnak ajándékot.

A házak, melyek mindig is egy kor stílusának, vagy arra való emlékezésnek jegyeit hordozzák magukon, többször megjelennek a novellák során. Találkozhatunk a legmélyebb nyomorral, amikor hajlékot jelenthet egy konténer is, vagy egy összedőlő viskó, míg a másik oldalon ott van a több tíz emeletes japán felhőkarcolók modern formája és berendezése. A történetek egy része mégis a Kádár-érában eltöltött gyermekkorról szól, ahol „[a] házak messziről teljesen egyformának látszottak, a tájékozódási pontok (kisbolt, maszek zöldséges, villanyoszlopra szerelt szemetes, falfirka) csak közlőrajzról rajzolódtak ki, ha végigjártuk a megszokott útvonalat” (83). A házak, mintha lélegeznének, különböző hangokat hallatnak, melyek a gyerekek számára titkos zajok: a csövek kopogása, a zubogó víz hangja, a rádiók szólama. Mindezek megteremtik azt a légkört, amelyben elindulnak az asszociációk múlt és jelen között, és ebből a hálószerű láncolatból rajzolódik ki egy-egy múltbéli tárgy új perspektívából bemutatott értelmezése.

Így válik egy tolltartó vagy egy jégkori presztízst kifejező tárggyá. *A tolltartó* címet viselő novellában a híres politikus lányának tűnik el a Nyugatról behozott mágneses tolltartója. Az egész iskolában csak két lánynak van ilyen, a többiek csak vágyakozhatnak egy effélére. Ezenkívül olyan személyes tárgyai voltak a lánynak, amire az egyszerű családokban

nem tellett. Ilyenek a kijelzős karóra, az illatos radír, a színes műanyag fűzetborító, a szőlőzsír, melyek a kislány akaratán kívül családjuk társadalmi hovatartozását fejezik ki. „A Nyugatról érkezett dolgok ismérve a vonalkód volt: a kis fekete csíkok mágikus vonzerővel ruházták fel az egyébként érdektelen holmikát is, a kód ugyanis egy másik, létezésében megközelíthetetlen világ hírnökeivé avatta őket, egy olyan világéivá, ahol a tárgyakat fényes dobozokba és csomagolópapírba, az emberi testeket pedig puha kelmékbe burkolják” (67). Azzal, hogy eltűnik a tolltartó, megszűnik az egyediség. A másoktól való különbözés épp ugyanakkora presztízszértékkel bír, mint a felnőtteknél egy jó állás, vagy fizetés, a nyugati autó.

A *Langyos tej* már kamaszodó főszereplője számára az öltözködés jelenti a különbözés lehetőségét. Mivel szerelme, Robi, nem szereti a nőcis lányokat, ezért igyekszik minél vagányabbnak tűnni. Feliratokat készít a farmerjára, biztosítótűt szúr a fülébe, férfias korcsolyát vesz, hogy imponálhasson a fiúnak. Mégis kiderül, hogy Robinak az Amerikából érkezett, filmekből már jól ismert típusú, tipikus szőke, fogszabályzós kislány tetszik meg. A helyzeten még ront az is, hogy a narrátor osztályfőnöke megszegyenti a lányt az egész osztály előtt. Végső elkeseredésében az öngyilkosságtól groteszkebb fordulathoz folyamodik: leukémiásnak mondja magát. Otthon szinte érzi, ahogy elfehéredik a vére. Egy korábbi jelenetben azon veszekszik édesanyjával, hogy az amerikai kislánynak tejet vagy tejeskávét adjanak reggelire. A tej említése összekapcsolódik a lányban a veszekedésel. Ennek fájdalma üt át a fehérvérűség gondolatán. A tej, mint az anyai szeretettől való elszakadás fájdalma (a vendéget jobban szereti, mint őt) bekerül vérkeringésébe, így „[a]rra gondoltam, hogy ha most felvágnam az ereimet, a csuklóból sűrű, fehér folyadék csöpögne végtelen lassúsággal a szőnyegre és úgy alvadna bőrösre estig, mint a langyos tej” (82).

A vágyott személyről áttevődik a vágyakozás annak személyes tárgyára. A *kastély* főszereplője annak ellenére, hogy jeles tanuló, kiváló úttörő, mégis legnagyobb vágya a motorozás. Talán nem is a nyolcadikos, tőle idősebb fiúba szerelmes, hanem magába a motorozás elképzelt élményébe. A szülői tiltás fokozza a vágyat egy elérhetetlen tárgy, érzés iránt.

Én és Ő

A történetekben szereplő alakok nem irányítják az életüket. Passzív résztvevőkké válnak, akik kívülről szemlélik önmagukat, a velük történő eseményeket. Ilyenkor megáll az idő, a sors keze pedig belenyúl az addigi történetbe, és mint a sakkozó a bábukat, úgy mozgatja az esemény szereplőit. „Kimerevített pillanat volt, farkasszemet néztünk az üres levegőn át, és közben nem éreztem semmit, hacsak azt nem, hogy vannak történetek

és közben van sors, s hogy ennek a bizonyos sorsnak olykor semmi köze sincs magukhoz a történetekhez, hogy a sorsnak saját történetei vannak és saját ideje, s hogy ez az idő megállt” (15).

Az elbeszélők csak elmesélik, megtörténtnek nyilvánítják a velük kapcsolatos történéseket. Kívülről látják magukat, mintha nem is ők, hanem valaki más cselekedne helyettük. A narrátor a történetek margóján áll, onnan figyeli az eseményeket, de alakítani nem tud rajtuk. Analizál, megfigyel, feljegyez. A történetek határozzák meg a főhőst, nem pedig a főhős a történetet. A test csak forma, elveszik a test-lélek utópisztikus képe. A lélek kiszáll az emberből, marad a test, mellyel megtörténnek az események. Bábok maradnak, megszűnik az egyéniség, csak a név jelzi a test-tárgy egykori személy voltát. „A névhez tartozó test később is hallgatott, a tanári kérdésekre megátalkodott csönddel és rezzenéstelen, üres tekintettel válaszolt, nevét pedig olyan rendetlenül és feledékenyen kezdte viselni, mint a kardigánt és tornazsákot, amelyeket minduntalan ottfelejtett valahol. Szereplője lett annak az iskolaudvaron látott fura filmnek, amelyet az Én látott, amelyben Ő bűnösnek találtatott, s amelyet immár nekem, a névnek kellett folytatnom az egyformán indigókék napok során át” (16). *A tolltartó* gyerek szereplője egy nap alatt két ízben is csak identitását veszített név volt, név, akit a narrátor helyett ítélték el, aki helyette cselekedett. Rudas meggyanúsította, elítélték Őt, az állítólagos tetteit, és Én, a név, nem tehetett ellene. Hagyta, hogy sodoródjon az árral, hogy valaki cselekedjen helyette. A hozzá tartozó test idegen, szabad akarátú. Amikor felállt, hogy vége legyen már a tolltartó keresésének, magára vállalta a lopást. Magára, azaz Őrá. Én, a név pedig szembenézhetett a következményekkel.

Bikinivonal

Nőalakok állnak a történetek középpontjában. Láthatjuk a mindenkori nőt egy női én-elbeszélő perspektívájából. Határvonalon állnak, mint amikor a kislányból nagylány lesz, vagy az első nagy szerelmek gyötrelmes elvesztésekor, a születés és halál megrázó összekapcsolódása révén, majd a megcsalás szomorúsága mutatja be, milyen is nőnek lenni. A történelmi korszakok váltakozásával megváltozik a nők társadalomban betöltött szerepe. Az otthon gyereket nevelő, főző anyákból önmegvalósításra törekvő, független nők válnak. Erre a legjobb példa a *Bikinivonal* alcímű novella. Egy ruhadarab adja a vezérfonalat, azt a tárgyat, amely szimbolikájával a női élet különböző stádiumain vezeti keresztül a narrátort.

Képeket, villanásokat látunk. Először a kisgyerekkort, amikor még a kisfiúkon és kislányokon is egyforma a fürdőruha. „Ebben a korban még nincs nagy különbség lányok és fiúk között: pocakos, lúdtalpas gyerekes-

tek szaladgálnak a homokban” (137). A következő kép még mindig két ellenkező nemű kisgyerekről szól, akik egymás testének felfedezésével ismerik meg önmagukat is. Testük már nem egyforma, nem csak test, különbözőségük attribútuma lesz. A kamaszodás első megállója: nagylány-fürdőruha. A kétrészes fürdőruha kötelező, nem baj, ha nincs mit takarjon, ez már hozzá tartozik a felnőtté váláshoz, igaz, az még odébb lesz. A ruhadarab kifejezi a valahová való tartozás vágyát. Már nem kislány, de még nem igazi nagylány. Elindul a rivalizálás az uszodában, hogy kinek van jobb fürdőruhája (visszatér a külföldi termékek presztízisértéke – aki nek az NDK-ból való a dressze, az a többiek felett áll), ki válik először nővé, mert az jelenti az igazi irányváltást egy nő életében. „Az öltözöben direkt úgy raktam a táskám a padra, hogy kilógjon a nagy zacskó vatta, »nem steril, gyógyászati célra nem alkalmas«, hátha rákérdez valaki. (Mi a szar ez? Á, semmi, csak *menstruálok*)” (139). A komoly kamaszélet problémái már a láb- és bikinivonal szőrtelenítése, az első nagy szerelmi vallomás ideje. Innentől felgyorsul minden: a terhesség, a szülés gyötrelmei, majd a bikinivonalon lévő gyöngyházfényű forradás. A bikini emlékezteti a narrátort a bikinivonalra, a vágásra, a felnőtté válásra, a nőként bejárt életútra.

LeZáró vonal

Tóth Krisztina történeteiben fontos szerepet játszik a lezárás gondolata. „Húzni kell egy vonalat, mondogatta mindig anyám, húzni kell egy vonalat és kész. Onnantól el van felejtve minden” (182). Tizenöt történet, tizenöt fajta vonal áll rendelkezésünkre, hogy kiválasszuk a legmegfelelőbb módszert arra, hogy pontot tegyünk a múlt végére. Ezt az áhított felejtést szeretné elérni a *Hideg padló* főszereplője is, amikor egy véletlen kapcsán magával viszi Japánba vezető útjára a régvolt szerelmével közös, titkos vágyait tartalmazó papírdarabokat. A férfi utáni vágyakozás, a társ hiánya a papíroktól való nehéz, gondos megszabadulásban teljesedik ki. A cetliktól való rituális megszabadulással húz egy vonalat, lezárja a le-tűnt szerelmet. A papír eldobásával, megsemmisítésével elszakadást remél az emlékektől, magától a kínzó vágytól, „nem lehet csak úgy egyszerűen abbahagyni egy kapcsolatot, meg kell dolgoznom azért, hogy múlttá válhasson a még jelenlévő, kísértő, lezárulatlanul magam mögött hagyott idő” (113). Az elhagyott nő, a megcsalt szerelmes több történet főszereplőjeként is előfordul a kötetben. Ilyen a *Vaktérkép*, az *Egy boszorka van*, az *Ez itt minnek a helye* és a *Szeretek táncolni*.

92 Szimbolikus tárgyként jelenik meg a vaktérkép is. Az azonos című novellában a narrátort elbuktatják történelemből, mert nem tudja bejelölni

a városokat. A vizsgán való elbukás negatív élménye áttevődik a szakítás váratlan, megrázó eseményére. Az elhagyott lány a palacsintából kifolyó, széthúzott csokoládécsíkokat látja vaktérképnek, amin nem tudja elhelyezni a vele történt eseményeket. A *Fekete hóember* című novellában a vaktérképet felváltja a határ mint földrajzi fogalom. A szülők úgy próbálják védelmezni gyermekeiket, hogy egy képzeletbeli határvonalat húznak a lakótelep és a közeli kiserdő között. Ijesztő mesékkel próbálják meg elretenteni őket a határ átlépésétől, ezzel korlátozva őket a szabad közlekedésben. „A kiserdei öngyilkosról mindenki hallott. Volt egyszer egy ember, aki fogta magát és kilépett a vonalhálóból, mi több, legyalogolt a papírról, túl a margón, le egészen a Kiserdőig. Mire megtalálták, már leért a földig a lába...” (89). Határhúzásként jelenik meg a kerítés az azonos című novellában. Bekerítettség, az elzárás aktusa védelmező szerepet kap. Az apa nemcsak a kutyát szeretné megvédeni az iskolás gyerekektől és a kocsma előtt ivó férfiaktól, hanem családját a kíváncsi szemektől. A hatalmas kerítés az apa egykori, a balesete előtti fizikai erejét próbálja sugározni. „Nagy, erős kőkerítést képzelt el lécbetétekkel: két méter magasat. Anyám ellenkezett, hogy olyan lesz, mint egy vár, már csak egy árok kéne elébe, de apámat nem lehetett meggyőzni” (41).

A lélek hajléka

Lezárásként is megjelenik a halál motívuma, ezzel kezdődik és végződik a novelláskötet. A *Határvonal* alcím jól szimbolizálja az élet és halál között húzódó vonalat, amely elválaszt és egyben lezár. Finoman kétségbe vonja a test és a lélek nyilvánvaló egységét. A test meghal, a lélek tovább él, a lélek megtér otthonába, az elveszettek hitt otthonba. „Ugyanabban a testhelyzetben álltam, elől összefogott kézzel, üres tekintettel, akár valami ünnepi szónoklat alatt, mint gyerekkoromban a kisföldalatti peronján, amikor a sárga arcú, halott nénit végigfektették a padon. Az egy néni volt, ez meg egy bácsi. Vagyis most már senki, lakatlan ház, üres báb: *a lélek hajlékába tért meg*” (5). Metaforaként értelmezhető a *Lakatlan ember*. A hajléktalanságot szembeállítja a halállal. Akkor leszünk lakó emberek, ha megtérünk a lélek hajlékába. Ezt az indító történetet követi a többi – az élet-halál, születés-újjászületés, emlékezés-felejtés határvonalaival elválasztott – elbeszélés. Minden lezárás a folytathatatlanság szemléltetése, egy határvonal, ami mögött megszűnik minden eddig létező.

Tóth Krisztina tizenöt története emlékhálót alkot, minden történet bizonyos vonalszálon kapcsolódik egymáshoz. Külön-külön, saját magukban is kis egységet hoznak létre, de együtt, egyé szöve hálószerű építménnyé

állnak össze. Emlékek, életek és halálok, elvesztett szerelmek bújnak meg egymás mellett, körülölelve a sors béklyóival. A képzelet és az emlékezet között eltűnik minden határvonal, csak a lebegés marad a lezárt múlt elfeledése után. „Elmúlik majd a fájdalom, a megbántottság, és csak a kívánságok fehér helye világít majd, mint a nusa íratlan papírcédulái” (124).

Kiadás: Tóth Krisztina (2006): *Vonalkód. Tizenöt történet*. Magvető, Budapest.

Korporealitás és érzelem

A test mint az intimitás tere Tóth Krisztina *Pixel* című művében

Érzéki tapasztalatot és a racionális gondolkodást érintően általánosságban két fontos nézőpontot kell kiemelni. Az egyik szerint az érzéki észlelés megbízhatatlanná teszi a tudást, csaló érzékeink hamis tanúbizonysággal szolgálnak. Az emóciók számbavételekor sok esetben valóban beigazolódni látszik ez a tétel, azonban a következő, az előbbivel bizonyos szempontokból rokon, de a lényegét tekintve azzal ütköző felfogás is helytállóan mondható: a gondolkodás mindig beleépül az érzelmekbe, amelyek egyfelől ösztönmaradványok, az ösztönleépülések nyomaiként is olvashatók, s milyenségüket, jelenlétüket, elmaradásukat nagymértékben befolyásolják az érzelmet továbbító folyamatok. Az érzések nagyobb hányada nyelv- és beszédfüggő, az emóciókról való beszéd, egy érzelmek mentén történő szövegvizsgálat pedig nem tudja megkerülni a testekről folyó diskurzust sem. Test és érzelem egymást feltételező kapcsolatában a testről, a testrészekről szóló történetmondás az emóciókról való beszéddé változik. Paradox módon ezen az úton elindulva mind az érzelmek határozott jelenléte, mind pedig az emóciók elfojtása, elnyomása, visszautasítása, röviden az emóciók megléte és hiánya is alapot képezhet a vizsgálathoz. Hiszen mind az érzelmek jelenlétének, mind hiányának „*problémája*” elmond valamit a műről, egy fontos dimenzióját nyitja meg. Az emóciók vizsgálatát illetően jelentőséget kaphat többek között szerepük a mű narratív struktúrájában, de szerepük lehet az emóciók szubjektumra gyakorolt hatásának, az érzelmek generálta szereplői ütközési pontoknak is. Egy szövegben vizsgálható az érzelem megtapasztalójának önmagához és a másikhoz való viszonya, vagy az érzelmek differenciálódása. Test és identitás közös horizontjaként lehetne meghatározni az érzelmi szférához köthető jelenségeket, amelyek elválaszthatatlanok az emberi lényeg rögzíthetőségének kérdésétől, az érzelem, az igazság és a nyelv egymáshoz való viszonyától.

Tóth Krisztina 2011-ben megjelent művében, a *Pixel* című szövegtestben az érzelmek olvashatóságáról, megjelenéséről és értelmezhetőségéről szólva le kell szögeznünk, hogy azok csak valaminek a viszonylatában, valamihez kapcsolódva vizsgálhatók. Ez a tényező az egységes szövegtestet – a kötetet apró elemekből, rövidtörténetekből – kialakító kompozíció analógiájára az egyes testrészek megjelenése, szövegbe helyezése lesz. A test, a testrészek története a *Pixel*, amelyben a test jelentésadó volta válik hangsúlyossá: erre utalnak a *Szövegtest* alcím mellett az egyes történetek címeibe beleíródó testrészek is. A merész olvasó akár azt is megkockáztathatja, hogy bizonyos érzelmeket rendel az egyes testrészek bevezette fejezetekhez, ám ennél talán óvatosabban és helyesebben járunk el akkor, ha a felvázolt értelmezést árnyaljuk, és az emóciók irodalmi szövegekben való vizsgálatakor nem feledkezünk meg arról, hogy minden érzés heterogén komponensekből áll össze, vagyis egy-egy emóció fellépését, kialakulását az esetek túlnyomó hányadában több tényező együttes jelenléte okozza. Az érzelmekben jelen van az egyén gondolkodása, a kognitív tevékenysége, a világról alkotott képe, amely gyakran pontosabb felvételt adhat a szövegekben immanensen megbúvó, a tudati konstrukciók generálta viszonyulásokról, mint azt az első pillanatban gondolnánk. Nincs ez másképp a *Pixel* viszonylatában sem: mind a testképekhez, mind pedig az egyes testrészekhez társuló narratív diskurzusok számos olyan lehetséges megközelítési pontot rögzítenek, amelyek alkalmat nyújtanak az irodalmi alkotásokban található testkonceptusok és az emocionalitás különböző megjelenési formáinak egyidejű vizsgálatára. Tóth Krisztina szövegének emóciók felőli olvasata rávilágít arra, hogy a szöveg nemcsak hogy nem képes kiiktatni, elfedni az érzékiséget és a test-narratívákat, hanem pontosan a bennük rejlő lehetőségek válnak a mű lényegi dimenziójává. A mű narratívája a test mellé rendelődik (a test köré szerveződik), vagyis „[e]z a valami, amit testnek nevezünk, nem csupán uralhatatlan, valamint újabb meg újabb jelentések forrása lehet, hanem ő maga az, ami egyáltalán minden beszédet és írást lehetővé tesz. Test és érzékiség nélkül nincsen írás és nincsen szöveg” (DECZKI 2011; 70). Az érzelem megjelenési formáinak, narratívában betöltött szerepének vizsgálatakor fontosak lesznek a különféle érzetek, észlelések, észleletek is.

A testképek, a történetsszervező elvvel bíró testrészek fontos szerepet töltenek be a különféle intimitásszituációkban. Az intimitás fogalma jóval szélesebben értendő e tekintetben, mintha csupán a szexualitásra, a testi kontaktusra redukálnánk. Richard Senneth meghatározása szerint „[a]z intimitás az emberi kapcsolatok látomásának és gyfajta elvárásának a terpe. Az emberi tapasztalatvilág olyan lokalizálása ez, amelyben annak van

a legnagyobb jelentősége, ami közel áll a közvetlen életkörülményekhez” (SENNETH 1998; 362). Az intim, a legbelső, a legintenzívebben személyes érzelmi szféra ugyanis nemcsak az előbb vázolt jelentéstartalmakat hordozza, hanem minden olyan érzelmi jelentés is ide veendő, amelynek megtapasztalásakor az abszolút intim szférába csupán egyetlen személynek van belátása. Noha az intimitás széles intenzitásbeli megnyilvánulási skáláját az érzések változatos, egymásnak akár teljesen ellentmondó formái töltik ki, ezek nemcsak az én, hanem egy én-te viszony mentén is értelmezhetők. A kötet kapcsán lényeges hangsúlyoznunk, hogy az egyes intimitásszituációkhoz köthető érzelmi töltet az interszjektív viszonyokra is rányomja a bélyegét: „Mert minél közelebb kerülnek egymáshoz az emberek, kapcsolataik annál kevésbé barátiak, annál fájdalmasabbak, annál »testvérgyilkosabb« jellegűek lesznek” (SENNETH 1998; 362).

A szöveg elbeszéléstechnikája az emocionalitás felől olvasva egyazon narratív síkra helyezi el a testképet és az attól elválaszthatatlannak bizonyuló érzelmi tényezőt. Test és érzelem szoros kapcsolata adja a mű legfontosabb dimenzióját, amelyben a szubjektum érzelem-megtapasztalása és az interszjektív viszonyban kialakuló emocionalitás döntő fontosságú a narratíva szempontjából. Ez azért is fontos, mert a test és a szellem között létrejövő tényleges interakciók, kapcsolódások, az érzelmi aspektus testrészekkel való kapcsolódását is előrevetíthetik. A vizsgált Tóth Krisztina-alkotás kapcsán az érzelem mint szöveghez tartozó szempont azért is fontos lehet, mert az emberi testről szóló diskurzust folytonosan kíséri az érzelmi vetületet felhozó, az emóciók dimenziójának is hangot adó narratíva. A textusban feltűnően kevés helyen esik szó explicit érzelmekről, az elbeszélő és a szereplők is csak ritkán nevesítik a bennük kialakuló emóciót. A műalkotás érzelemmegjelenítő gyakorlata implicitnek nevezhető: az érzelem az alkotásban nem az azt jelölő szavak leírásán keresztül mutatkozik meg, ehelyett inkább a test jelentésadó voltának egy vetülete által, a gesztusok, a mozdulatok, az apró testi rezzenések, alakulások, pillanatnyi vagy tartós változások révén válik észlelhetővé. A *Pixel*ben jelen lévő érzelmek tehát a leggyakrabban egy bizonyos közvetítő révén válnak megközelíthetővé. Ennek eredményeképp az emóciók itt a legtöbbször olyan jelenségekként tűnnek fel, amelyeknek felszínre kerülését és ezáltal észlelését is csak valamilyen viszonylat révén tudjuk értelmezni.

Ahogy a testrészek összekavarodnak a történetekkel, úgy a hozzájuk tartozó érzelmek is fontos szerepet töltenek be a szövegben. Az érzelem a testi tapasztalat egyik dimenziójaként elválaszthatatlan lesz a szereplők, illetve a történetek testétől, testrészeitől. Több példát is fel lehetne hozni arra, hogy a különféle emóciók a narratívában az egyes történetek közötti

átjárhatóságot, a könnyebb tájékozódást, és nem utolsósorban a szereplők közötti bonyolult, néhol szinte átláthatatlan szálakat segítik bogozni. A narrátor a hatodik – *A tenyér története* – és a hetedik fejezet – *A váll története* – két lányszereplőjének a megkülönböztetése céljából a két arcon megjelenő azonos érzelmi reakciót emeli ki: „Annyi csak a hasonlóság, hogy ez a kislány se hajlandó mosolyogni, kimondottan durcásan néz a képbe” (TÓTH 2011; 33). *A váll történetében* találkozunk egy Miki egér jelmezbe bújt szereplővel, aki jóval később, *A talp története* című szövegben jut újra szerephez: egy masszörőről van szó, akiről a narrátor visszaemlékezéséből derül ki, hogy azonos azzal a „gáz munkát végző” jelmezes figurával, akit az olvasó tizenöt fejezettel előbb csupán néhány pillanatig láthatott.

Jabloncay Tímea Peter Brooks munkássága nyomán test és írás kapcsolatáról mondja a következőket: „A testre írt jel mint nyelvi jelölő a jelölő folyamat része, irodalmi és narratív testté válik, ugyanis a jel inskripciója attól a történettől függ, amely létrehozta azt” (JABLONCZAY 2011; 99). A brooksi koncepció a testről szóló állandó, kényszeres történetmondásban, a történetek inskripciójában helyezi el a testet. Véleményem szerint akár kényszeres érzelmekről is beszélhetünk a test, a testrészek kapcsán. A test valamely dimenzióját tematizáló érzés szorosán összefonódik a testrésszel. Ezek az érzések lehetnek kellemesek, elrettentők, kényszerítőek, erős vagy gyenge hatást kiváltók, kielégülő vagy kielégíthetetlen érzelmek. „A férfi viszolyogva összecsapentette a haját. Rossz gondolatai támadtak, egy régi karácsony jutott eszébe, amikor szeretője meglepte őt a saját levágott hajával: viszolyogtató, baljós ajándék volt” (TÓTH 2011; 105).

A testen megjelenő, arra ráíródó emóciók mellett egy másik lényeges változatot is fontos részletezni Tóth Krisztina műve kapcsán: ez pedig a test iránti vágy, a test gerjesztette emocionalitás. A testre irányuló érzelmet maga a test fizikai jelenléte generálja, két test közötti kölcsönös interakció révén jelenik meg. Erre is rengeteg példát kínál a szöveg, számunkra talán egy specifikusabb megjelenési mód tűnhet a legérdekesebbnek. Ekkor ugyanis a másik teste iránti emóciót nem egy konkrét test, hanem annak emléke, lenyomata váltja ki: az érzelmek tehát nem egy másik konkrét test, hanem a test kiterjesztéseként is értelmezhető ruha tapintása révén alakul ki. Ez a jelenség figyelhető meg *A tenyér története* alcímet viselő szövegrészben is, ahol a férfi nő iránt érzett szerelme a hölgy ruháinak tapintása révén íródik bele a történetbe. „A férfi ebben a percben például a nyitott szekrény előtt állt, és egyenként hajtotta bele az arcát a nő ruháiba, hogy beszívja az illatát, miközben azt mondogatta, biztos benne, hogy most élete legnagyobb szerelmét éli át. Imádott ilyen végtelenen fogalmazni. A nő a megmelegített töltött paprikával a kezében csak annyit felelt, hogy

ehhez, úgy tűnik, órá nem is nagyon van szükség” (TÓTH 2011; 31). Ebben a példában rajzolóódik ki az a folyamat, melynek eredményeképp az érzélem átértelmeződik, a kiváltó tényezőt – a testet – felváltja annak kiterjesztése, tehát már nemcsak a test, hanem annak egy bizonyos variánsa, járulékos eleme, a ruha tapintása, közelsége okoz érzelmi töltetet. Ebben a folyamatban az érzékeké, az érzékelésé a lényegi szerep, nemcsak elsődleges funkciójuk működik, hanem azt átértelmezve egy másik dimenziót nyitnak meg az érzelmek előtt. Ezt a folyamatot Hans Jonas *A szem nemesége* című írásából vett idézet így fogalmazza meg: „A taktilis szituáció egy magasabb szintre emelkedik fel, amint az érző test maga azon akaratlagos mozgás végrehajtójává válik, amely szükséges a benyomások sorának létrejöttéhez. Akkor az érintés elszenvedésből cselekvéssé alakul át: menete az észlelő ellenőrzése alá kerül, és szándékosan folytatódhat és variálódhat a teljesebb információ megszerzése érdekében” (JONAS 2002; 113).

„Az ember képes arra, hogy »maganál tartsa« az érzéseit, hogy bizonyos ingerekre belső eseményekkel válaszoljon anélkül, hogy ezek cselekményben kifejeződnenek” (HELLER 2009; 29). Heller Ágnes fenti megjegyzése az önmegtartóztatáson, a reakcióink visszafogásán kívül egyben azt is jelentheti, hogy egy bizonyos érzésből származó magatartás lehet akár rendkívül késleltetett is, vagyis az érzélem kiváltotta cselekvés, illetve az általa kiváltott akció jóval az emóció tényleges kialakulása után is okozhat következményeket. Jablonczay Tímea már idézett tanulmányában külön kitér a narratív testek és a tér problematikájára. Írásának említett fejezetében az előbbi két fogalom kapcsolatáról értekezik: „Vannak olyan narratívák, amelyek kimondottan a testesülés érzékletességével hangsúlyozzák a tér tapasztalatát” (JABLONCZAY 2011; 110). A *Pixel*-ben meglátásom szerint test és tér vitathatatlan kapcsolata háttérbe szorul test és idő egymást átszövő kapcsolata mögött. A szubjektumokban fellépő egyes érzések – amelyek, s ezt hangsúlyozni szeretném, nagyon szorosan kapcsolódnak a testmegjelenítésekhez – az idő múlásával és a cselekmény előrehaladtával egyre inkább átjárják egymást, a történetekben újabb és újabb jelentések íródnak az érzelmekhez, újabb és újabb érzelmi vonatkozások tisztázódnak le az olvasó előtt. „Minden érzésünk fellépésekor »feszültségjellegű« – mondja Heller Ágnes *Az érzelmek elmélete* című munkájában –, és ezt a feszültséget mindig a konkrét érzéshez biológiailag hozzátartozó úgynevezett »végreakció« zárja le, mely a feszültséget egy biológiai szükséglet kielégítésével megszünteti” (HELLER 2009; 51). Ahogy a szövegek közötti hálózat egyre sűrűbbé és komplexebbé alakul, úgy válnak egyre fontosabbá a szintén árnyalódó és sűrűsödő emocionális kapcsolatrendszer szálai. Ez utóbbinak a szereplők reflexióiban is van

nyoma, *Az áll története* alcímű szöveg anyafigurája számára bizonyos érzelmek az időmúlás és a látás érzékelésének együttes működése révén válnak értelmezhetővé: „Az anya nézte profilból a két kis sápadt arcot a kiásott gödör fekete háttere előtt, és fölfedezte, amit az elbeszélő rég látott, és amit fejben már az összes, a sír túloldalán álldogáló, a családot ritkán látó rokon is mind konstatált magában. Azt, hogy a bájos gyerekeknek nincsen álluk, és menthetetlenül, félreérthetetlenül a mókusfejűekhez tartoznak” (TÓTH 2011; 113). És itt újra kitérnék érzékelés és érzelmi irányultság kettősének szoros kapcsolatára: ahogy az érzelmet befolyásoló heterogén tényezők összessége lesz majd befolyással az emócióra, ehhez hasonlóan a fenti szituációban a látványok keltette összkép által ért meg a szereplő egy számára korántsem lényegtelen vonatkozást. Ahogy tehát „[a] tekintet a sok egymás mellett lévő dolgot, mint az egyedi látótér együtt létező részeit fogja át” (JONAS 2002; 110), úgy az érzelem is egy néhol definiálható, néhol homályba burkolózó összkép értelmezése révén töltődik fel jelentéssel. Hasonlóképpen ahhoz, hogy „[m]inden egyes jelenbeli jelenség nem más, mint az elmúltból az elkövetkezőbe történő áthaladás átmeneti pontja, egyik sincs ezek közül magába zárva és mindig csak egy van jelen” (JONAS 2002; 110), a testhez kapcsolódó érzelmek is képesek változni az idő múlásával. A test keltette emóció tehát alakulhat, s ehhez nincs feltétlenül szükség a testkép megváltozásához, de ha alakul a test, az emóció is változik: „Közben azt mondogatta, hogy semmi baj, hogy őt egyáltalán nem zavarja, hogy a nő teste ettől még ugyanolyan, mint volt, de mégse hihető a suttogása, mert közben nincs erekciója, sőt egy váratlan pillanatban sírva is fakad” (TÓTH 2011; 84).

„A testi lét azonban nem pusztán, érzéki apparátus, hanem az az eleven, aktív test, mely még a tapasztalás, az észlelés során is cselekvést hajt végre, és nem pusztán megtörténnek vele a dolgok” (DECZKI 2011; 76). Tóth Krisztina *Pixel* című alkotásának narratívája testi és érzelmi megalapozottságú. A narratív elrendezés az érző szubjektum testbe vetettsége, az emóciók egymásba hajlása, a test jelentésadó voltát hangsúlyozza. A szövegben a test válik az érzelmek megjelenési helyévé, mind az egyén érzései, mind pedig az én-te relációban megjelenő emóciók a testrészekhez kötődő érzelmi aspektusok jelentőségét hangsúlyozzák, arra a cselekvő testre utalnak tehát, amely nemcsak szöveg-, hanem érzelmtestként is definiálható.

Kiadás

TÓTH Krisztina (2011): *Pixel*. Magvető Kiadó, Budapest

Irodalom

DECZKI Sarolta (2011): Test, logosz, tánc. *Helikon* 1–2. 68–86.

FÖLDES GYÖRGYI (2012): Szövegek, testek, szöveg testek. A testírás-elmélet irányjai. *Helikon* 1–2. 3–49.

HELLER Ágnes (2009): *Az érzelmek elmélete*. Józsoveg Műhely, Budapest

JABLONCZAY Tímea (2011): A test narratológiája. *Helikon* 1–2. 97–116.

JONAS, Hans (2002): A szem nemessége. Ford.: Menyes Csaba. In: Bacsó Béla (szerk.): *Fenomén és mű*. Fenomenológia és esztétika. Kijárat Kiadó, Budapest, 109–122.

SENNETT, Richard (1998): *A közéleti ember bukása*. Helikon Kiadó, Budapest

A valóság labirintusában

T. Kiss Tamás *A tükörestvér* című regényéről

„Azt hiszem, ez a karma törvénye. Amit adok, azt kapok.

A helyszín és az idő nem számít, csak a gondolataink, amelyekkel az egészset megteremtjük.”¹

A tükörestvér tér-idő koncepciója két síkon vezetett, egymásra tükröződő linearitásként olvasható, ahol a harminc fejezet ritmikus tagolása a – Kanizsa, Szeged, Kanizsa, Szeged... – helyszínek váltogatásával halad a regény megírásának időpontja felé. E „kettősség” hősei – a szegedi *én* és a kanizsai *én* – az elbeszélő identitásának építőkövei, tükör-stádium, ami „az átváltozás, amely az alanyban megy végbe olyankor, amikor egy képet magáévá tesz”.² Az elbeszélő *én*-módozatai képezik a dekonstruálódó identitást, ívet rajzolva kontinuitásának, a „vagyok” pozícióból a „még vagyok, de már másnak kellene lennem” pozíción keresztül, az „ez voltam” és „lettem más” elbeszélő-énhez érve. Felelevenít, újraél és átél, azonosulva önmagával, az önmaga által szemlélt *én*-világokkal. „Így – majd’ egy év után – már tudom” (T. KISS 2012; 229) a Kanizsán elmélkedő hős azonosul az elbeszélői hanggal, amely a szegedi fejezetek *én*-jét és a közelmúlt kanizsai eseményeit, elmélkedéseit állította reflexiója középpontjába.

A tükörestvér nyelvezete mellőzi a metaforikus, fennkölt vagy barokkos stilizációjú elbeszélésmódot, helyette a hétköznapi, az ifjúsági, a szleng nyelvhasználatból építkezik. Emellett a nyelv (már jól ismert) problematikusága és újragondolása is tematizálódik, az udvariassági nyelvi formációk elsődleges jelentésének hiteltelenségét, vagy az „[e]z a mondat hamis” (8)

¹ T. Kiss Tamás: *A tükörestvér*. Forum, Újvidék, 2012. 202.

² Lacan, Jacques: *A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja számunkra*. In: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 66.

Epimenidész-paradoxont fejtegető elmélkedésekben. Hasonlóképp kezdi ki az érthetőség határait a vajdasági és a magyarországi magyar nyelvhasználat; a pljeska, pelinkovac, burek, patentos ceruza, majica, Guarana, helyi (vendég) unikálék ú. m. téves használata is: „Nincs kedvem többé arra figyelni, hogy a jó szót mondom-e ki. Eki” (142) jelenti ki az elbeszélés hőse, nem mellőzve a nyelvjátéokra nyújtott lehetőséget sem, hiszen „[a] lényeg a nyelvi játékoságon van” (154).

A textualizált terek referenciális olvasata szinte térképszerűen vázolja fel Szegedet és Kanizsát, mely utóbbi a Tisza, a Tisza-part, a Tiszavirágösvény, a központi áruház teteje, melyről rálátni a piacra és a Gesztenye fasorra, a rendőrség utcája, az említésszerű utalást kapó Csodakút, a Tűzoltóság melletti óvoda által bejárt tér, de szintér a kocsmák, a pékség, a nagymama háza és a szülőház is mint kevésbé azonosítható pontok. Kanizsa, az otthon, a biztonság, a csend városa: „Minden oldalról körbeveszi a csönd paradoxona. Hisz a csönd látszólag semmi, mégis minden benne van. Benne van minden kimondatlan szó, és benne maga a végtelen” (245), de nem csupán az elhallgatás, a hangtalanság expresszivitásaként definiálódik, hanem a Csönd Városaként úgy, hogy „mindenki halkán meg titokban végzi a kis bizniszeit. Mindenkinek van valami titkolnivalója, azért ez a nagy sutyorgás. Nem különbözik ez a hely egyetlen nagyvárostól se...” (95).

A szegedi eseményváz az egyetemista élet megkezdését, a kollégiumban uralkodó törvényekbe, a kocsmák, könyvtár (TIK), egyetemi előadások világába ad betekintést. Ezekben a szöveghelyeken hangsúlyosabb szerepet nyernek a jellemrajzok, nem annyira belső mint inkább (Bret Easton Ellis *Amerikai Psycho* című regényét idéző) külső leírások által, így Pumbáról a következő olvasható: „fehér műbőr papucs (Devergo) / koptatott, szaggatott csőnadrág (Marks and Spencer) / fekete öv, feltűnően nagy csattal (talán Springfield) / fehér póló, elől rojtosan felvarrt írott betűs szöveggel és egy évszámmal (a csatnál szigorúan félig a nadrágba tűrve – Retro) / a csat fekete, az öv bőr vagy műbőr (az is Retro)” (17). Ilyen és ehhez hasonló leírások szövegesítik a hős környezetét, amely empirikus megnyilvánulás (automatikusan) a(z) erélyesen tagadott valósághoz és annak (az egyénre tett) benyomásaihoz ragaszkodó perzsepcivítást feltételez – erről részletesebben később. Az elbeszélő az életét meghatározó egyik fontos állomáson időzik el, amikor a kollégiumban szerzett tapasztalatokat megeleveníti az akkori *énjén* keresztül. Az oktatási intézménnyel közös célt képviselő nevelőotthon, ahol az értékrendszer fokozottan a feje tetejére áll, ahol a hierarchikus rendszerben legalul helyezkednek el a diákok. Az intézmény bioritmusát a náluk „feljebb valók” határozzák meg, a részegedés, füvezés, bulizás, éjjelezés, trógerkodás által. Aki nem asszimilálódik, az kények

célpontjává válik vagy távozik. A regény hőse a kettő közötti utat járja: „szerettem a könnyű drogokat, a csajokat meg az eszeveszett, tébolyult, fékezhetetlen, mocskos, állatiaszkodó, perverz és aberrált bulikat. [...] De az énem másik oldalán állandóan ott volt a gondolkodó, folyton válaszokat kereső, mindig kíváncsi, eltitkolt ikertestvérem” (24). A szellemépítő ambíciókat a TIK-ben (Tanulmányi és Információs Központ), valamint az egyetemi előadásokon építette, ahova „nem a lelkiismeretem miatt jártam be az órákra, hanem azért, mert szeretek” (24).

A hagyományos regényszövésképpen *nouvelle vague*-ként strukturálódik a transztextualitás³ és a topográfiai szerkesztés. A célzásértékű szöveghelyek mint *Ingyenpornó, avagy iskola a határon túl*, a rendszerszerűen jegyzett író, dalszövegíró, meshős, színész, filozófus, barát és önmaga által kreált mottók a fejezetek élén; a Gonosz Mostoha, Henry David Thoreau, Varró Dániel, Cseh Tamás – Bereményi Géza, Kosztolányi Dezső, Én, Buddha, Kispál és a borz stb. A lábjegyzetek, kifejtő és diskurzív funkciójukon túl, a kártyajáték/a póker aktusát és szimbólumvilágát (♠ ♣ ♥ ♦) „idéz fel”, a linkek lábjegyzeti pozícióba kerülése pedig világhálóba utalt kereső-befogadó aktivizálását jelöli (*A shotvonalat, I'm not from Martonos, Néhány apróság*). A regényben nemcsak definíció és képlet (*Minek a pap, minnek a papné?*) kerül keretbe, hanem keretezett az álom (*A két határ között*) és az SMS-ek (*A huszonhármas című hangjegyzet*), a fára függesztett papírlap (*Burekrácia*) vagy a Tiszából kihalászott palackban talált levél (*Minek látszom?*) szövege, és módosított betűtípussal történik a szedés is, és a textusok vizuális elkülönülődése az olvasási módor átminősülését szuggereálja.

A regény medialitását képező vizuális komponensek mellett az auditív jegyek heterogén kifejeződéssel él a szerző: „engedek a gépről egy kis Akkezdet Phiait. Erre valamiért nem tudok ráunni. Minél többet hallgatom, annál kevesebbet értek, és annál jobban veszek bele a szövegrengetegbe” (43). Az idézett részlet elsődleges jelentésén túl, ami a szereplő zeneélményét fejt ki, a szöveg ritmusba tagolása eleveníti meg a zenei áthallást, serkentve egyúttal az olvasói percepcivitást. A regényhős mindennapjainak velejárója, kiegészítője, betöltője a zene, „haladok Abdul péksége felé, az mp3 lejátszómból a *Teenagers* szól a *My Chemical Romance*-tól” (70), amely élmény során a biológiai hallás is explicitté válik: „lejjebb kellett vennem a hangerőt, mert utoljára Szegeden használtam, ott pedig két egységgel hangosabban szoktam zenét hallgatni” (70). A külső zaj és belső hang között harmóniát keresve, hangokból hangokba vonultan visszapillantva a világra definiálja perspektíváját; „magamban együtt énekelek az énekesssel.

Pontosabban némán tátogok, de mint az állat. Közben mellettem mindenféle emberek haladnak el [...], én meg magasról teszek valamennyiükre” (70). A *Néhány apróság* című fejezet metanarratív szöveghelye zeneszövegen keresztül utal a posztmodern olvasói attitűdre „beírtam a keresőbe, hogy »zenebuddhizmus«.♣ [Ez is egy Akkezdet Phiai-szám címe.] [...] Sosem gondoltam volna, hogy a szám egyik sora, a »porból lettünk, és pornó a túlélés, mi sírba visz«, a Genézishez és a Halotti beszédhez köthető. [...] egy másik sorát Petri Györgytől idézik, és hogy ezt *intertextualitás*nak hívják” (102–103). Ebben a kiemelésben is megmutatkozik a szereplői *én* és az elbeszélői *én* interpretációs kompetenciája közti eltérés, ábrázolva az eltelt időt, elbeszélő és elbeszélte állapota között.

A mediális terek továbbépülése ragadható meg a regényben, ahol T. Kiss Tamás a filmszituációkat, -hősöket és mesehősöket a szereplő élményvilágának azonosulási pontjaként használja fel: „Kiöblögetem a maradék fogkrémet a számból, közben úgy csinállok, mint a Tv Maci, majd köpök még egyet” (40), vagy a hoppon maradt fiú újbóli futása a már csak reménnyel kecsegtető emeleti szoba ajtaja felé. „Rocky lépcsője se vezetett olyan magasra, mint ez” (238), a Kanizsára települő csend és köd motiválta asszociáció: „Egy pillanatra Silent Hill jut az eszembe” (196), vagy a guminóvel létesített/nem létesített kapcsolat vallató szituációjának célzott hőse a Sin city című film egyik jelenetébe helyezkedik. „Többé már nem volt kérdés: Egy eszelős bűnügyi históriába csöppentem. A szoba egyetlen pillanat alatt változott át a benne lévő emberekkel együtt” (116), és tesz nyílt reflektálást a műközésre: „Először a *film noir* szó jutott eszembe” (116), így a szöveget behálózó médiumok a fikcióból hétköznapi mozzanatokká szerveződnek.

A valóság tagadása (valóság) már a könyv testén grafikalizálódik, körbefonva a fedőlapot kígyózik tovább a szövegbe, a regény központi témáját/problematikáját és az identitásdefiniáló kísérletek koncepcióját megképezve. A beszélgetések, udvarlások, kalandok, bulizások sztorizálásával arányosan van jelen egy elemző külső hang, ami ily módon állandó szkeptikusa a realitásnak és igazságnak: „Mert nincs olyan, hogy igazság, csak nézőpontok vannak” (213). Nyelvileg azonban nem minden esetben kerül meg a logikai értékítéletek rendszerét: „Pedig egyértelmű volt, hogy a két történet üti egymást, és nyilvánvalóan csak az egyik lehetett igazi” (123), jegyzi meg az elbeszélő, áhítva talán mégis való és igaz nyomokat a világban. Hasonlóképp *A Kérdésben* jegyzett dialógusban Dóriról a magyarországiakról „– Talán nem annyira igaziak. / – Ezt hogy érted? / – Úgy, hogy nem mindig hüek ahhoz, amit mondanak” (232). A valóság egzisztenciális és nyelvi negációja az oppozícionálisan strukturálódó regényt (Kanizsa – Szeged, vajdasági – magyarországi, ego – alterego, zaj

– csend, valóság – fikció...) kibillentí egyensúlyából – mivel megszűnik eltagadott viszonyítási pontja. A szegedi történések narratívája a valóságot az illúzió és a mámor világerzékelésével váltja fel, így pl. a guminő titokzatos esetének nyomozása során a főhős leplezetlen elbizonytalanodása figyelhető meg: „már az emlékeimben sem bízhattam [...]. Olyan valóságos volt, ami reggel történt, hogy egyszerűen nem voltam képes elhinni azt se, amit most hallottam” (123), vagy „Dóri nem tud majd mást tenni, mint fikciónak hinni a valóságot” (180). Az időben később játszódó események kanizsai elbeszélője pedig a megmagyarázhatatlan, csodaszzerű jelenségeket affirmálja: „Mi nem hihetünk a hétköznapi csodákban, miközben a tudósaink, a világegyetem létezéséről szövögetnek mindenféle ködös teóriákat? Ha úgy akarom, miért nem hihetek abban, hogy Abdulnak varázstányérja van, vagy hogy ha mindenki elalszik a sínbuszon, akkor az átlépi a hangsebességet?” (167). Hasonló toposz figyelhető meg a kereszténység létfilozófiájában, amelynek a törvények elfogadtatására irányuló meggyőzési stratégiáját Nietzsche így vázolja: „a törvényekben rejlő ész nem emberi eredetű, s nem nagysokára és tévedések közepette keresték s találták meg, hanem egyszerűen közreadták, mint ami isteni eredetű: egész, végső tökélyre jutott. Történelem híján való, ajándék, csoda...”⁴, amely aspektus megnyilvánul a nagymamával folytatott párbeszédben is (*A huszonhármas számú hangjegyzet*), elmesélvén csodálatos történetük, amikor is a három barát egy alkalommal az elveszettnek hitt bizonyítványt a kabátzsebbe varázsolta: „– Tudod, fiam, lánykoromban, amikor még eljárógtam a misére, ott is volt szó csodákról nemegyszer. A pap olyankor azt mondta, hogy isten a csodákkal próbálja meggyőzni az embereket az ő létezéséről. / – De mama, én nem hiszek Istenben – mondom. – Inkább a gondolatok teremtő erejében. / – Ezzel mit akarsz mondani? – néz rám a mamám. / – Hát azt, hogy lehet, hogy azért került oda a bizonyítvány, mert mindhárman hittük, hogy ott kell lennie. És a hangjegyzet volt az, ami annyira megerősítette a hitünket, hogy merjünk bízni a lehetetlenben” (112).

Az én-keresés egzisztenciális és nyelvi tükör-labirintusát képezi a regény, ami a címben is kifejezésre jut – *A tükörtestvér* – mint a regény esszenciája. „A nyelv állandóan kifog rajtam” (184), vallja meg az elbeszélő maga, noha így folytatja „A leírt szavak egyszeri pillanatok béna utánzatai, amelyek ma már csak emlékeztetni tudnak arra, hogy valaha éreztem valamit, ami nagyon jó volt” (184). Lankadatlan figyelemmel szemléli a (belső) világ folyamatait, megpillantva, rögzítve (írásban) egy-egy személyiségjegyet, amivel azonosulni érzi magát, ami megegyezik a lacani felfogással,

⁴ Nietzsche, Friedrich: *Az Antikrisztus*. Átok a kereszténységre. Ictus, Budapest, 1993. 89.

miszerint „a tükör-stádiumot mint egy identifikációt kell felfognunk [...]. Ez nem más, mint az az átváltozás, amely az alanyban megy végbe olyankor, amikor egy képet magáévá tesz, egy képet, amelynek e fázis-hatáshoz való eleve hozzárendeltségét jól kifejezi az ősi *imago* szó, ahogyan az a pszichoanalitikus elméletben használatos”.⁵ Az önmagára irányuló tekintet a narratívában az egyén fantom-személyiségeként is megjelenik: „Gyakran éreztem azt, hogy eggyel többen vagyunk a szobában, mint valójában” (59). Szembesülni és szembesíteni önmagával önmagát, érteni, megérteni, túlnőni, nélkülözhetetlen hozzá egy tükör, hogy valahányszor megpillantssa önmagát, de ne lássa meg, ne azonosuljon vele teljes egészében – gondoljunk csak Nárcisz⁶ esetére. A bipolaritás feszültségét és (örök)mozgását a vágy indukálja, az a vágy, amit Foucault a szexualitás „diskurzussá” alakításának nevezett.⁷ Eme „diskurzus” ősműfajaként Foucault a középkorban kialakult, a vallomás attribútumával rendelkező gyónást jelöli meg; „a vallomás olyan nyelvi szertartás, amelyben a megnyilatkozó alany azonos a megnyilatkozás tárgyával; olyan szertartás, amely egy hatalmi viszonyban teljeseedik ki, mivel a vallomástevőnek szüksége van egy társ (legalább virtuális) jelenlétére”⁸, *A tükörtestvér* felépítése pedig sok tekintetben mutat rokonságot a vallomás műformájával és működési elvével.

A tükör által foganatosított metamorfózist testesíti meg a Tisza is, az átjárhatóság folyama, amely „egyszerre létezik mindkét helyen, Szegeden és Kanizsán is” (254). A tér, amely egymásra tükrözi a két várost, de egymástól el is választja, tükörkép, mely elválasztottságában képez másságot. „*Amit a tükör mutat, az se én vagyok. Az csupán egy eszköz, amit a saját valóságom megteremtésére és érzékelésére használok*” (161).

Egy interpretáció kulcsszavai: a valóságot keresni, kutatni, felfedezni, újraírni, distanciát fenntartani, nem meggyőződni, nem megállni, nem elbírálni, csak megpihenni, elmélkedni, gondolkodni... mert „minél több a valóság-elem, annál több a magyarázósztori is” (222), és mert „[e]lőbb-utóbb minden függöny legördül” (260).

⁵ Lacan, Jacques: *A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja számunkra*. In: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 67.

⁶ „Narkisszosz egy tiszta forrás fölé hajolt, megpillantotta benne saját tükörképét, s beleszeretett. Egyre nézte képmását, nem tudott elszakadni a látványtól, végül elemészette az önmaga iránti szerelem.” Hoppál Mihály (szerk.): *Mitológiai enciklopédia I.* Gondolat, Budapest, 1988. 722.

⁷ Foucault, Michel: *A szexualitás története*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1996. 22.

⁸ Uo. 65.

Saját magunkkal lenni kettesben

T. Kiss Tamás: *A tükörtestvér*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2012

Kicsit Esti Kornél, kicsit bulizós-ivós, ugyanakkor filozofikus kérdéseket is taglaló. Kanizsa-regény, korrajz és nevelődési regény. Szépirodalmi és lektúr. A Forum Könyvkiadó 2011. évi regény pályázatának díjnyertes pályaműve. Ha egy szóval kellene jellemeznem a regényt, a kettősség lenne az. Több szinten is jelen van ugyanis a dualitás, két történetet olvashatunk párhuzamosan, egy kanizsait és egy szegedit. A két elbeszélő tér két különböző idősíkból zajlik, ez a kettősség a narrátor személyiségét is kettőssé teszi. A határ két oldalán játszódó történet az azonos nyelven belüli kódváltás aktuális kérdését is felveti. A regény olvasóközönsége is vizsgálható a kettősség szempontjából, egyszerre szól a populáris és a szépirodalom olvasóinak. *A tükörtestvér* fiatalos (valószínűleg a fiatalok által könnyebben is emészthető) nyelvezetű regény, amely teljes mértékben aktuális képet ad a kor generációs nyelvhasználatáról mindkét (kanizsai és szegedi) szinten. A szöveg nyelvezetét a humor és frissesség teszi könnyen olvashatóvá és élvezhetővé. A nyelvi játékoság már a fejezetcímek szintjén (Burekrácia; Szín City; Minek a pap, minek a papné?) is erősen érezhető ugyanúgy, mint a szereplők közti gyakori szójátékokban; a nyelvi bravúrokhoz tartoznak a regényben megjelenő rap- és slamszövegek is.

Több érdekes tipográfiai megoldás közül egyet mindenképpen fontosnak tartok kiemelni. Egy szó, a „valóság” bármikor megjelenik a szövegben, áthúzott formában szerepel. Ki sem kell nyitnunk a kötetet, máris találkozhatunk az áthúzott szóval, mint egy sordísz, tizenötösör egymás után, szóközök nélkül, tótágast állítva sorakozik a felirat a fedőlap alsó részén. Kiemel és kihangsúlyoz egy szót, mielőtt olvasni kezdenénk magát a regényt, ezáltal előfeltevéseket implikál. Többfajta értelmezés is adekvát lehet: Ez nem a valóság. / A valóság nem létezik. / A valóság nem teljesen

azonos saját magával. / Egy valóság nem létezik, csak végtelen számú. Az áthúzott szó egyszerre lehet a jelentés tagadása, magának a szó valóságának megkérdőjelezése, ugyanakkor deiktikus és figyelemfelkeltő is egyben. Áthúzom, mert nem tartom igaznak, de fontosnak tartom azt, hogy nem tartom igaznak. De egyszerűen a valósággal való azonosítás ellen is szólhat az áthúzás az átlagolvasónak: az egész regényt fölösleges a referencialitás felől olvasni és csupán a valóság megfeleltethetőségi lehetőségeit keresni. Egy kanizsai olvasó azonban nem tud azonosítások nélkül olvasni. És talán sokan közülük csak azért fogják elolvasni T. Kiss Tamás regényét, mert „beleírta a városunkat a könyvébe”. Viszont a Kanizsa-vonal már csak azért is telitalálat, mert az író kiszélesíti vele a regény lehetséges olvasóközöniségét: a szépirodalmat nem vagy csak ritkán olvasók is kezükbe veszik a kötetet, azt pedig remélni lehet, hogy nemcsak az utcák, szobrok, boltok, jellegzetes figurák jutnak el ehhez az olvasóréteghez, hanem képesek más irodalmi értékeket is találni a regényben.

Ha az ember életközege papírra íródik, olvasás közben valóban kényszeresen azonosítani kezd. Keresi a helyeket, a szereplőket elemezgeti. A városrajztól való elrugaszkodás, illetve jelen esetben a regényként történő befogadás városrajzként néha sikerül, néha nem. Egy írónak a legegyszerűbb úgy kezdeni, hogy arról ír, ami az övé, amit a legjobban ismer. Ebből a szempontból sikeres választásnak tartom azt, hogy a szerző beemeli a regény terébe szülővárosát, Magyarkanizsát. T. Kiss Tamás nagyon érzékenyen mérlegel, amikor valóságelemeket szerepeltet regényében: nem tesz bele túl sokat, ami által elmozdítaná a hangsúlyt a regény „mondanivalójáról”, viszont annyit még beleír, amennyivel színezn tudja a regényteret, mivel érdekesek és hitelesek ezek az elemek.

Erős szövegkohéziós elemként funkcionálnak a „[n]éhány apróság valakiről/valamiről” kezdetű bekezdések. Tulajdonképpen alapinformációk, érdekességek összegzése, mindaz, amit jó tudni a szereplőkről, a TV Maciról, a kocsmákról, Kanizsáról, esetleg az elmúlt napok eseményeiről. Ezek néha tényleg csak apró információk, máskor viszont egészen kerek jellemzések. Sokszor csak sztorizgatások, közbevetések, új pluszinformációval rendelkező hiperlinkek. Különösen fontosak ezek a bekezdések az elbeszélő szempontjából, hiszen ezekben a szövegrészekben találkozhatunk a legtöbb önnarrációs textussal. Ezek a szöveghelyek sűrített információs blokként funkcionálnak, megtudjuk, mit szeret, mit nem szeret, milyen szokásai vannak, vagy milyen különös dolgok történtek vele élete során. Kicsit Jean-Pierre Jeunet filmjei jutnak eszembe ezeknél a bekezdéseknél, amelyekben hasonló módon mutatnak be egy-egy szereplőt. Ez a narrációs technika dinamikussá teszi a jellemzéseket, az olvasó úgy érzi,

minden fontos dolgot innét tud meg még akkor is, ha a regénytörténetéhez szorosan vagy egyáltalán nem kapcsolódó apróságokat olvas.

Mindenki abból épít, amiből a legtöbb van neki. A mesében a három kismalac közül az egyik szalmából, a másik fából, a harmadik téglából. T. Kiss Tamás a csöndből, mert Kanizsán ez a legfőbb nyersanyag. Fekete J. József a regényről a Magyar Szóban írott recenziójának nagyon találóan választott címet: *A csönd számtalan árnyalata*.¹ Bizony, a regényében csöndváltozatok széles palettáját vonultatja fel T. Kiss Tamás, és amiként latin kifejezéseket keres az elbeszélő a különböző főbiákra, úgy talán elkelné a regény kapcsán még egy latin kifejezés a csönd iránti különös érzékenység kifejezésére is. „Kanizsa a csönd szép városa / hangos időkben” – írja Gál László. A költő jelzője a város jelzőjeként közismert, az évek múlásával egyre inkább túlterhelt jelzővé válik. Pozitív és negatív minősítésként egyaránt él a köztudatban. A regényben T. Kiss Tamás több attitűdöt is felvilágosít, szereplői magyarázatot keresnek a „csöndváros” kifejezésre és magára a csönd fogalmára is. Az elbeszélő nagymamája a következőképpen értelmezi a város ragadványnevét: „– Azért hívják ezt Csöndvárosnak, fiam, mert mindenki halkán meg titokban végzi a kis bizniszeit. Mindenkinek van valami titkolnivalója, azért ez a nagy sutyorgás. Nem különbözik ez a hely egyetlen nagyvárostól se, csak itt egyfel több lakatot tesznek a szájakra...” (95).

Maga az elbeszélő is érdekes analógiákkal dolgozik: megjelenik a némafilm („Azt hiszem, Kanizsa néha olyan, mint egy némafilm, csak persze nem úgy, ahogy azt az emberek hiszik. Filmelméleten például azt tanultam, hogy a némafilm nem néma, csupán a hallható szó hiányzik belőle. Ez az én városomra is igaz. Minden oldalról körbeveszi a csönd paradoxona.” [245]), és a divatos silent diszkó mint hasonlat („Ez a város is sokban hasonlít egy silent diszkóra. Mégis, aki kívülállóként figyeli az eseményeket, nem biztos, hogy mindent úgy lát, mint azok, akiken ott a fejhallgató” [211]). Végül egészen komoly meghatározásig jut el, amikor a csöndet saját magában fedezi föl: „Azt hiszem, már csak ketten maradtunk. Ketten az egész városban. Most már a mi hallgatásunk képezi a csöndet. Mi vagyunk a csönd” (196). A Csöndváros mellett Sun City (Szeged) a másik elbeszélő regényter. Éles a kontraszthatás, hiszen a két város alapjaiban különbözik egymástól. „Minden alkalommal, amikor átutaztam Szegedre, merőben más emberré lettem, és amilyen könnyen felvettem ezt a szerepet, ugyanolyan könnyen le is vettem, amikor pén-

¹ http://www.magyarsozo.com/hu/1937/Velemeny_Olvasolampa/95085/A-cs%C3%B6nd-sz%C3%A1mtalan-%C3%A1rnyalata.htm 2013. 05. 20.

tekenként hazajöttem. Új otthonomban kicserélődött a szókincsem, átalakult a beszédem, az akcentusom, és megváltozott a különböző dolgokhoz való hozzáállásom” (23).

Az azonos nyelven belüli kódváltás fontos kérdése a regénynek. A szóhasználat és hanghasználat különbsége mellett jelentős a két város szlengjének eltérése is. Nagyon is valóságos témát boncolgat T. Kiss, megfogalmazza a hontalanság érzését, amely gyakorta felmerül a Magyarországon tanuló vajdaságiak esetében. Itt is kisebbség, de a határ túloldalán is. Felvázolja azt a megfelelési kényszert az itthoni fiatalokban, amely minden határátlépéskor felmerül, hogy mit „szabad és mit nem szabad” mondani odaát. Jó példa erre a patentes ceruza és a rottring azonosságáról és/vagy különbségéről szóló párbeszéd, vagy a lista, amelyet saját magának készít az elbeszélő azokról a szavakról, amelyekben nem biztos, hogy használatosak Magyarországon is. „[V]olt egy olyan félelmem is, ami miatt nem mertem kimondani bizonyos szavakat, mert nem tudtam eldönteni, hogy azt csak nálunk mondják-e úgy, vagy itt is. Ezeket is állandóan a noteszomba irkáltam. Ilyen volt például a zacskó, a smirgli, a szajla, a plasztik, a szelotép, a klikker, a majica, a sank meg még egy rakás egyéb dolog” (206). Szinte már közhely, de még mindig elég fontos közhely, hogy bekerüljön egy regénybe: valaki burekot vagy bureket kér a péknél. Amennyiben korrajzként olvassuk a szöveget, ez igen fontos dokumentumjellegű információ.

T. Kiss Tamás regényében előszeretettel él a mottóválasztás lehetőségével. A kötet elé illesztett Foucault-idézet egyesek szerint irodalomelméleti közhelynek számít, viszont mégis adekvátnak tartom mint mottót, sokkal inkább néhány, a fejezetek előtt álló idézetnél, amelyek nem kötődnek érezhetően magához a szöveghez, inkább csak mint citátumgyűjtemény vannak jelen. A tükör mint téma szinte kimeríthetetlen. A már említett kettősség legerősebb motívuma a regényben. Lehetőséget ad az önértelmezésre, a szembenézésre saját énünkkel. A tükör önmagunk megkettőződése: a néző és a nézett is mi vagyunk. A tükör kapcsolatot teremt, mégis elválaszt – ugyanúgy, ahogyan a Tisza összekapcsolja és elválasztja Szegedet és Kanizsát. A valóság visszatükröződése a tükörkép. A valóságé, amely át van húzva, tehát ami nem létezik. A saját valóságunk is csak egy visszatükröződése a számtalan valóságok egyikének. Felmerül a kérdés, hogy létezik-e valóság egyáltalán? És ha létezik, az a tükör melyik oldalán keresendő? A tükör mint heterotópia az elbeszélő számára a legfontosabb meditációs hely, itt tud saját magával kettesben lenni, a hely, ahol énjének mindkét aspektusa egyszerre jelen van, a tükör előtt bújik elő a „titkos ikertestvér”.

A hétköznapi, olykor abszurd diskurzusok témáitól indulva („meg lehet-e enni végtelen számú csokis Smokit?” [60]) a regényidő előrehaladtával olyan komoly kérdések taglalásáig jutnak el a szereplők, mint az idő fogalma, a hely és az idő összefüggése, a karma, a változás, a sorsszerűség, vagy hogy egy dolog létezhet-e két helyen egyszerre. Amennyiben fejlődésregényként olvassuk *A tükörtestvért*, ésszerű és logikus nevelődési és érési folyamat képét láthatjuk, maga a gondolkodásmód fejlődése, alakulása az egész regényen átívelő motívum. Habár az időkapszula, amely az első és az utolsó fejezetben megjelenik, valamiféle csattanóként is értelmezhető keretet ad a történetnek, mint az állandó körforgás és a dolgok önmagába való visszahajlása, mégis valamiképpen túlságosan csendes regényzáratot ad.

Bizonyos csak a hiány

Szvoren Edina: *Nincs és ne is legyen*. Palatinus, Budapest, 2012

A recept adott: végy néhány hétköznapi embert, könyörtelen éleslátással mutasd be kilátástalan életüket, majd hagyd borzongani az olvasót. Ebből a látszólag pofonegyszerű képletből a mai magyar prózairodalom mégis nehezen sajtol ki valami újat. Svzoren Edinának viszont másodjára is sikerült megrázóvá sűrítene a kötetének anyagát. A *Nincs és ne is legyen* szövegeinek egyszerű nyelve teszi a prózavilágot zárttá és tömörré. A minimalista prózára jellemző alig bővített, szikár mondatok az élőbeszéd egyszerűségével rokoníthatók. A történetek jelentésképző eleme az ellipsis és a redundancia, következőképpen lezáratlanság uralja az értelmezéseket, a folytathatóságnak és az olvasói képzetnek biztosítva teret. A realizmus és a groteszk egyszerre hatja át az emberi sorsokat, jól illusztrálva a lét fonákságát. Az explicit intertextualitás teljes hiánya jellemzi Svzoren Edina szövegeit, a háttérben mégis Esterházy Péter, Nádas Péter és Konrád György elbeszélőinek hatása sejlik fel.

A ciklusokba való rendezés megkerülésével az olvasó feladata az elbeszélések közti szorosabb kohézió feltárása. Néhány történet egyértelműen kapcsolódik egymáshoz, mintegy folytatása az előzőeknek, mint a *Dé halála* a *Foltnak*. Más szövegek önmagukban alkotnak egészet, míg a kötet címadó darabja több egymástól jól elkülöníthető fejezetre tagolódik, melyek mindegyikében új elbeszélői nézőpont és idősík kerül játékba. A hasonlóságok és különbözőségek elbizonytalanító erejénél fogva nem tudni, hogy ugyanannak a történetnek a folytatását olvassuk-e éppen, vagy egy teljesen újat.

A kötet egyik erőssége a különféle beszédmódok és nézőpontok változtatása, felcserélése, a velük való poétikai játék. Az elbeszélők, kevés kivétellel, saját sorsukról első személyben számot adó gyerekek, nők és férfiak. Ezzel a fogással még hitelesebbé válnak az egyéni és családi kudarcokról

szóló történetek. A gyerekelbeszélők tömör, egyszerűsített beszédmódjában helyenként egy-egy szöveggörnyezetbe nem illeszkedő szó vagy kifejezés élesebb stílusváltást eredményez. Különösen hat, amikor egy *János vitézt* olvasó kisfiú azt mondja a kapucnijáról, hogy a „homlokomba omlott” (9), vagy éppen annak „beomlott köríve” (10) miatt bosszankodik; egy szintén hasonló korú kislány pedig így ír a naplójába: „abban a kegyelemben részesültem” (23), bár ő később azzal indokolja választását, hogy igyekszik a kedvenc íróője modorában beszélni.

Ebben a világban a gyerekeknek, ahogyan az apáknak és anyáknak, so sincs nevük. A mindenkori szülők azzal, hogy felvállalták ezt a szerepkört, megszűntek a név által meghatározott identitással bíró személyek lenni – nevük nincs, és ne is legyen. A teljesség és befejezettség hiánya a családtagok becézett, ám még inkább csonkított nevének esetében nyilatkozik meg legszembetűnőbben. A jelenséget az egyik szereplő így indokolja: „szégyenkezem, ha bizonyos szavakban ki kell mondanom minden szótagot, úgyhogy inkább lerövidítem a nevét” (8). Édesanya így lesz először Desnya, később már csak Dé, az uralmát mindenre kiterjesztő zsidó férfi Atya, de az is esetleges, hogy valakit egyáltalán a saját nevéen neveznek-e, s a Mirka ezek után gond nélkül lehet Anna vagy akár Emma is.

A tragikum a dramaturgiai eszközök mellőzésével jut érvényre. Nem fröcsögnek a különféle testnedvek, nem (vagy csak álmukban) erőszakolnak nőket, gyerekeket, a házak nem visszhangzanak állandó veszekedésektől, még sincs hiány brutalitásból, az elnyomás különféle módozataiból és tapintható feszültségekből. A családok nem tudnak közösségként funkcionálni, sokszor még a legalapvetőbb érzelmi viszonyok kialakítására is képtelenek a családtagok: „A férj a férjem... Az apa meg az anya a szüleim, de ha elkedvetlenedem, semmi közösséget nem érzek velük” (116). Az otthontalanság otthona képződik meg az idegen és a saját környezetben egyaránt. A boldogság hiánya különféle rituális és pótcselekvésekre készíti a hősokeket, akik minduntalan csak az elérhetetlenségével szembesülnek. Így szokik rá beteg édesanyja gyógyszereire a nyolcéves kislány, ezért telefonál néhány másodperc erejéig apjának Szerelemgyerek, vagy lányával nyomoz férje után a kétségbeesett feleség.

A vágy legkülönfélébb alakzatai nyernek teret és formát: testi és lelki szükségletek manifesztálódnak Szvoren Edina történeteiben. Olyan hiányok megnyilatkozásai ezek, melyek mögött örök érvényű emberi kérdések, problémák húzódnak meg. Hősei még a szürke egereknél is kevesebbek, a világnak abban a szférájában élnek, melyre az állandó statikusság jellemző, ahol a lét gyötrően üres és kibíráhatatlanul hideg. Alakjai azért válhatnak abszurd hősokké, mert számukra ez az egyetlen, a természetes

állapot, kitörni nem is tudnának belőle, és a legtöbbjüknél igény sem mutatkozik erre. Ha mégis történik valami változás, mint a saját apja által elrabolt kislány esetében (*Egy elbeszélés hét fejezete*), az is csak a látszat családi mechanizmusának köszönhető. A szexualitásnak kiemelt, ám korántsem hagyományos szerep jut: a kapcsolatok szorosabbra fűzése helyett leginkább áthatolhatatlan gátakat von az emberek közé. A testi vágyak megfelelő tárgy híján önmagukba fordulnak (*A babajkó*), vagy olyan személyekre vetülnek ki, akik sohasem elégíthetik ki kellően azokat (*Egy elbeszélés hét fejezete, Izsák*). A vágyak, minthogy elfojtásuk lehetősége sem merülhet fel, elszenvedőiket az állandó kiszolgáltatottság és örökös vágyakozás legkanyargósabb ösvényeire számúzik.

A magány, azaz a hiány jelenléte és a jelenlét hiánya itatódik az írások mélyrétegeibe. A kötet címadó elbeszélése, a *Nincs és ne is legyen* is az effajta állandóságra reflektál. Hogy a múltban másképpen történtek-e a dolgok, nem tudni, talán nem is számít, ám a jelen és a jövő is ugyanazt a statikusan egyhangú létállapotot, általános és szűnni nem tudó kilátástalanságot tudja csak nyújtani. A mélylélektan alapos ismerete teszi pszichológiai látletekké az írások mindegyikét. A szerző olyan képzeletbeli sokaságból választja a szereplőit, melyből mindig ugyanazt a típusú mintát tudja nyerni a kutatásához. A depresszió, legyen az gyermek- vagy felnőttkori, válogatás nélkül szedi áldozatait. A szomorúság, a morbid gondolatok, a folytonos önkritika, az alkalmatlanság érzése, az, hogy gonosznak érzik magukat, hogy azt hiszik, igazságosan büntették meg őket, az eltaszítottság fájdalma egységesen negatív énképet biztosít Szvoren Edina alakjainak. A következőképp vall magáról naplójában a címadó elbeszélés hőse: „Két dologra kérem az Istent: hogy bocsásson meg, és hogy lehessen még romlottabb, mert akkor a megbocsátás is nagyobb” (25), később pedig „[k]otnyeles, feledékeny, türelmetlen kislány vagyok, erről is megfeledeztem. Nem vagyok jó semmire” (34). Nem egzisztenciális, hanem lelki szegénység kínozza az egyedülálló anyákat, a pszichés zavarokkal küzdő gyerekeket, az apai-családfői szerepkör betöltésére képtelen és alkalmatlan férjeket.

Szvoren Edina ugyanazt az alapmotívumot hihetetlen változatossággal képes variálni, ezáltal a *Nincs és ne is legyen* történetei sokadszorra is meglepik, meghökkentik és elszomorítják olvasójukat. Olyan világot teremt, amely elveszítette, és már nem is nyerheti vissza tisztaságát, de az is kétségbe vonható, hogy valaha tiszta volt.

A kívülállás perspektívája

Háy János: *A mélygarázs*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2013

Háy János legújabb könyve több szempontból is kíváncsiságot ébreszthet, hiszen a figyelmes olvasó már a fedőlapra tekintve újdonsággal találkozhat. Elsősorban a kiadóváltás tényével, aminek viszont a szerző nem tulajdonít túl nagy jelentőséget interjúiban. Új korszak következett be az életében, de elmondása szerint a benne lezajló folyamatok nem köthetők kiadáshoz, ezért ez a váltás csak a már megalkotott mű utóéletét illetően lényeges. A borító szintén szemet szúr egy gyakorlott Háy-olvasónak, hiszen előző könyveinek szinte mindegyikén a saját rajzai szerepeltek. Azonban amint a fedelet felnyitjuk, és belelapozunk a kötetbe, kiderül, hogy ez is egy tagadhatatlan Háy-könyvre sikeredett. A lapokon itt-ott apró ceruzarajz-illusztrációk bukkannak elő, a szerzőtől már jól ismert, korábbi műveiben is megjelenő stilizált emberalakok. Ezúttal azonban kilépünk *Háyland* kapuin, magunk mögött hagyjuk a hagyományos szomorúmanók és valódi angyalok világát, és szembesülünk a nagyvárosok kegyetlen valóságával.

A mélygarázs-ban számos metaforikus és szövegszerű utalás található a szerző korábbi kötetére, például a *Dzsigerdilenre* és a *Xanadura*, *A gyerekek* pedig szerkezetileg lehet összefüggésbe hozni. Önnön hagyományainak követése azonban mégsem zavaró, mivel a témát és a szerkezetet illetően is képes volt újat alkotni. *A gyerekek*-ben jelenik meg látványosan az a szerzőre jellemző eljárás, amelyet legújabb könyvében is alkalmaz: nem ad nevet a hőseinek, nem konkretizál, csak emberi sorsokat mutat be. Sőt, *A gyerekek*-ben megjelenő emberek is különböző életalakulásokról beszélnek. Az így keletkezett mellékszálak, amit a *Xanaduban* például mítoszok és angyalok segítségével bont ki, itt is jelen vannak, és csak sűrűségük miatt nyernek értelmet a regényen belül. Nem koncentrálnak semmi konkrétumra, az

általánosítható jelentések felé törekszik. „Akkor és ott épp az volt, ami ott volt. Csak az van, ami megtörtént, ami nem történt meg, az nincs” (47). Az élénk táruló emberi életutak közé pedig észrevétlenül beszűrődik a sajátunk is, így érezzük magunkhoz közeleink a történetet. *A mélygarázs*-ban ezek a sorsszálak sokkal átláthatóbbak, mint *A gyerekekben*, feltehetőleg a három fő karakter és az olvasás során egyértelművé váló személyközi viszonyrendszer miatt. A főhős egy egyes szám második személyű személynek szegezi vádjait, az önmegszólító jelentéseket is bekombinálva, még jobban összezavarva ezzel az olvasó és a regény valóságát, nem csak a regénybeli „te”-ben keltve büntudatot. Mintha az olvasó és a főhős között is kialakulna egyirányú kommunikáció. „A saját rendszered foglya vagy. Figyelteted magad, hogy elkerüld az életveszélyt, fogságba vetted magadat önmagad által, hogy megóvd az életteleniséget, hogy megvédj magad mindentől, ami élet” (140). A vádakat viszont sokszor humor oldja fel, és miközben kialakul bennem a saját kiszolgáltatottságom és butaságom képe, jól szórakozom.

A *Xanaduval* ellentétben ez a mű – amely ezúttal a regényes elbeszélés helyett három monológból rajzolódik ki, fenntartva így valamiféle izgalmat, rejtélyt – nem égi és isteni szférákban zajlik, hanem a sötét, földalatti mélygarázsban, ahol a férfi – aki valamiféle modern istenhez hasonlítható – monitoron, a társadalmon kívülről figyeli az eseményeket. A három elbeszélő azonban mégsem egyenértékű, a férfi szólama van a központban, aki a velencei kalmárhoz hasonlóan szintén két nő között „hajózik” ide-oda. Előbb a szerető, majd a feleség is mintha a férfit magyarázná, egészítené ki. A megszólaltatott hangok nagyon is hitelesek, ezért tud ez a történet ilyen jól működni. Egy karaktert is nehéz ennyi oldalon keresztül beszéltetni, Háy János pedig hárommal teszi ezt: az olvasó mégsem érzi vontatottnak, nehézkesnek vagy önisméltónek a művet. A férfi elmélkedése azonban túl hirtelen fordul át a keserűségébe beleőrült merénylő leszámolóbeszédébe, és a szerző túl gyorsan lezavarja a kicsit mesterkéltséget és elcsépelet robbantási kísérletet, amelyben a férfi kizökken a hidegvérű gyilkos szerepéből, és újra a saját korlátai között találja magát. Hirtelen döbbenünk rá, hogy ha a férfi anarchista gondolataival szimpatizálunk, talán mi is örültek lehetünk. A középső szövegrész végén kibontakozik a dráma, a mű csúcspontja: a főszereplő meghal, de a könyvnek még sincs vége. Érezzük, hogy ez kicsit sok. Miért van szükség erre a már nevetőségessé váló, színpadias, közhelyes fogásra? A válasz talán az, hogy az a társadalom is kicsit mesterkéltséget elcsépelet, amit a férfi szét akar robbantani megsavanyodott magányosságában.

A férfi monológjában bontakozik ki az a kegyetlennek minősített társadalomkritika is, amely végül drámai akcióba torkollik. Az összeesküvés-elméletekből, a vádaktól és a lehetséges válaszokból egy valami szűrődik ki: a szabadság kérdése. Az ember számára ez a legfontosabb princípium, aztán ha teheti, elmegy szabadságra, szabadnapokra, netán betegszabadságra. A férfi, aki a mélygarázsban dolgozik, külső szemlélőként lát mindent, monitoron figyelheti az eseményeket. „Egy kis univerzum ez a mélygarázs, a kozmosz kicsinyített mása, egy modell, amin tanulmányozni lehetne a világ működését” (78). Azt állítja, hogy szabad akaratából szabad, és nem kötik a társadalom mechanizmusai. „De most már szabad vagyok. Nekem nem mondja meg senki, hogy mit csináljak, mert én azt csinálom, amit csinálni akarok, és én nem akarok csinálni semmit” (67). Unatkozik. Tanúi lehetünk, ahogy a főhős a saját csapdájába esik, és láthatjuk, hogy az abszolút szabadság csak akkor érhető el, ha a társadalmi struktúrákon kívülre esünk, és ha nem követjük az évezredek alatt kultúrává mémesedett normalitásokat, kiesünk a játékból, kirekesztettek leszünk. Háy János az elbeszélőt örültnek álcázva ad egy hosszú és súlyos társadalomkritikát, és könnyörtelenül ír az olyan témákról, mint a „családi nyaralások imperatívusza”, az ünnepek, a modern demokrácia, a média, az ipar, az egészségügy. „Az egészségügyön mindenki elvérzik, amúgy a szó szoros értelmében is” (107). A családot például „a társadalom mikroegységének” tartja, amelynél az emberek „idomítása” kezdődik. *A mélygarázs* a társadalomnak szánt pofon, hogy feleszméljünk, miben élünk; egy neo-ösrobbanás generálásának a megkísérlése, ami az egyetlen megoldás volna a világ újraszervezésére.

Háy János könyveiben általában az egyszerű ember kap főszerepet, és kapcsolatain keresztül tárul elénk egy bonyolult világ hálózata. Visszatérő motívumai a szerelem és az ellentmondásos érzelmek, melyek *A mélygarázs*-ból sem maradtak ki. Először a fiatalságából lassan kilépő szingli nőt ismerhetjük meg, aki elmondja, hogy a mesebeli hercegnek végül mégsem volt mersze megtenni azt a lépést, amit tulajdonképpen minden szerető elvárna. „Fogta az ajtókilincset, és mint egy megfáradt költöztető munkás, kicipelte a szobából, azt, ami az övé volt, és azt is, ami rövid ideig az enyém” (1). A társadalomból kiábrándult férfi után pedig a feleség szemszögéből halljuk a történetet, általa kapunk reálisabb képet. Megtudhatjuk, hogy a férfi az érzelemmentesség mellett döntött, és azt is, hogy milyen következményei voltak ennek a választásnak a család életében. „Talán, kicsit belenézett a konyha levegőjébe, a székek fölött, ahol korábban nem lehetett volna átlátni, mert ott ültek a gyerekek, de most legtöbbször már nem voltak otthon. Talán, ha még mindig lennének igazi hősei a tudománynak, amilyen Tesla volt, Faraday vagy Newton, de ma már ezek a legendás ala-

kok feloldódtak a csoportmunkában, ahogyan ő is” (236). Ironikus módon ennek a megtört embernek az élete végül a szeretője karjaiban ér véget, az államrend őreinek fegyverei által.

Háy János egy olyan karakter kiépítésével fejt ki a mai világra legjellemzőbb problémákat, aki nem hajlandó kompromisszumokat kötni, ha a saját szabadságáról van szó, végletek között mozog. Véleménye szerint azonban a merész és lázadó magatartás elengedhetetlen ahhoz, hogy változtassunk magunkon és környezetünkön.

Kalüpszó a Király utcában

Cserna-Szabó András: *Szíved helyén épül már a Halálcsillag.*
Magvető, Budapest, 2013

Az egyik vele készült beszélgetésben Cserna-Szabó András úgy fogalmazott, hogy a novellát tartja a próza csúcsának. Ezért talán meglepő, hogy új könyve regény: rövidtörténetei egy nagyobb egészzé álltak össze, így végül felépült a *Halálcsillag*. A nem mindennapi címválasztásra a legtöbben felkapják a fejüket, ami nem is csoda, hisz a szerző is így nyilatkozott egyik interjújában: „Nekünk a Star Wars olyan, ahogy egy humanista költő dobálózott az antik mitológiával, görög mítoszokkal meg istenekkel, vagy ahogy egy keresztény szerző a Bibliával. Mi ugyanúgy vagyunk Csubakkával.”¹ A regény kitűnő fedőlapját Baranyai András tervezte, s a szerző elképzelése szerint a régi Albatrosz-ponyvákra hajaz. A mű koncepcióját híven tükrözve együtt szerepel itt western és puska, a ponyvák nagyasszonyai, Kázmér, a kacska és nem utolsósorban maga Cserna-Szabó, csak úgy rejtetten. Az író nem marad adós olvasóinak: a Mocskos Tizenegyek Bandájának történetén kívül bepillantunk a messze földön híres Eldorádó kéjházba, ahol mindenből csöpög az erotika, a pornó; a szerelmes regényben Kalüpszó nimfa mégsem engedi el Odüsszeuszt, a furcsa gyilkossági esetek pedig a krimik hangulatával bővítik a mű repertoárját. A regény tehát egy kaotikus műfaji szintézist jelenít meg. Sablonokkal való játék ez, egyfajta travesztia, regény a regényben, s egyszerre valóság, melyet beborít a fikció sikamlós máza. A humor vékony üvegén keresztül láthatunk egy hőst, aki felül a boldogság kék palimadarára, majd lezuhan, még ha egy mámoros estén pontosan meg is tudta, hogy hol lakik a boldogsága. Lenni valamikor reménytelen szerelmes, elveszett, az életben botorkáló és keresgélő? Akkor a főhőssel könnyen azonosulva szaladhatunk mi is a boldogság pöttyös lasztija után, mely csak egyre mélyebbre gurul a bokor aljába.

A regény elbeszélője egy tipikus nagyvárosi különc, Bundás Emlék író. Depressziósabb napjait szereti a kádban tölteni krimik olvasásával, akár két hétig is, kacsája, Kázmér társaságában. A számtalan szokatlan, többször is határokat feszegető fordulatot már mi is csupán nyugodt szívvel nyugtázzuk, hisz a regény bevezetőjében megteremtett dinamizmus, sugallt hang – mely Bundás skizofréniáját is elárulja – végigvonul az egész történeten. Nem hihetünk a főhősnek: önmagát csak mint ambíciók nélküli íróként emlegeti, aki jól megfér a létstelázsi legalján, mégis előttünk elevenedik meg regénye James Lee-ről és bandájáról. Folyamatosan Schopenhauer igazságát pufogatja, miszerint csak az lehet boldog, aki beéri önmagával, ő azonban mégis el akarja kapni a pöttyös lasztit. Önmagát a fikcióba száműzi, de alkoholproblémáit és párkapcsolati zűrjeit illetően a realitás sötétsége is felsejlik. Vajon hol lakik a boldogság? Az áhított állapot valóban a nyugalom szigete lenne, esetleg egy életre szóló happy end? Nem. Bundás a káoszra vágyik, be akar tépni a szerelemtől, a saját bőrén szeretné érezni a boldogtalanságot, melyben olykor egy pillanatra felcsillan némi boldogság, amely már-már határos a halhatatlansággal. A főhős-elbeszélő a Kalüpszó-effektus foglyaként minden alkalommal nyitott szemmel, önként sétál bele a nő csapdájába, aki már számtalanszor szó nélkül hagyta el. A boldogság ott kezdődik, ha nem tudod, mi lesz holnap. A párkapcsolatait folyton vesztésként elhagyó ember szereti, ha szíve helyén felépül a halálcsillag, és minden alkalommal kicsit beledögölhet a szerelembe. „Ti mai magányosok, ti elkülönülők, egykoron nép lesz belőletek.” A könyv egyik mottója, mely Nietzschétől származik, többször is visszaköszön a regényben. Emlék minden csalódása alkalmával azzal vigasztalja magát, hogy „csak egy vagyok a több milliárd boldogtalan, elbaszott, kisiklott élet közül” (64), egy nagy család, „metafizikai csürhe” tagja. Nem csoda ez egy olyan világban, ahol az Isten egy drogos bohóc; nincs más dolga, mint hogy mindenhason, ahhoz meg nincs elég tehetsége.

A legtöbb kortárs szerző a posztmodern irodalom jegyében való alkotás közben nyíltan felvállalja a különféle irodalmi ráhatásokat, s hogy ezt jól láthatóvá tegye, amellet, hogy felszínre kerül a literatúrában való alapos jártasság, játékos szemtelenséggel írja bele, leginkább külön jelzés nélkül, más írók mondatait a saját művébe. Az intertextualitás jegyében Cserna-Szabó András is gyakorta összekacsint az irodalomban jártas olvasóval: „Ezt is én írtam. Na jó, én és Kosztolányi” (196). A nemzet nagy mondatait, töredékeit olvashatjuk parádés kontextusban, Petőfi is a fejére áll néha, de a mai kor olvasója már csak legyint, és érti a humort. A jól ismert sorokon kívül, melyek József Attila egy-egy verséből, esetleg a *Himnusz*ból vagy a *Szózat*ból csendülnek fel, a regény alakjainak meg-

formálásakor, kiváltképp a gyilkossági esetek (felderítésének) leírásakor, rejtői hatás érezhető. A szerző interjúiban is említést tesz arról, mennyire nagyra tartja az imént említett író munkásságát, aki, Cserna-Szabóhoz hasonlóan, nem félt sajátos humorát beleszőni a műveibe. A regény zárlatában, amolyan felületes felsorolásként, megjelenik azon szerzők neve, akiktől kölcsönzött az író. Azt hihetnénk, ilyen mértékű irodalmi ráhatást, beemelt „idegen” mondatot már nem bír el a szöveg, ám művét nem helyezi az irodalmi nagyok árnyékába; az intertextusok új megvilágításba kerülnek a sajátosan kialakított hang által.

A regény egy nagyvárosi szalon indul el, ám Bundás életének történéseivel párhuzamosan élénk tárul egy vadnyugati kép is. A két, első látásra különálló síkban az a közös, hogy mindkettőnek a szereplői a szerelmet és a boldogságot keresik. A történet elején kiderül, hogy írónk kettéhasadt személyiséggel kénytelen élni, néha James Lee-nek, a Mocskos Tizenegyek vezérének képzeleli magát. A dobantásnál még nem érezzük a súlyát ennek a kijelentésnek; Cserna-Szabó András szeret előrevetíteni, szereti felkészíteni az olvasót, de ezek az apró szólások olyan kontextusban, az adott eseményt megelőzve jelennek meg, hogy csak lógnak a levegőben, amíg be nem üt a mennykő. „Neked Agnetha lesz a méreted – jelentette ki Lola, és elengedte Lee botját. / Lee félreértette a vén boszorkány szavait. Azt hallotta: »Neked Agnetha lesz a végzeted!«” (116) És pontosan így is történt később. Ez a fajta időkezelés a regény végére néhol megfordul: előbb értesülünk a következményről, s késleltetve magáról az eseményről. A regényt olvasva egyre inkább egy izgalmas káoszban találjuk magunkat, amiben jó kicsit megmártózni, majd várni a végkifejletet. A fentebb említett két szál csak lassan közelít egymás felé: az első pár lépést az ismétlődő kifejezések jelentik, melyek elhangzanak Pesten és a vadnyugaton egyaránt. Ekkor kezd el kommunikálni a Bundás köré épített fikció és a regénybe illesztett metafikció. Az események folyásával egyre élénkül, közvetlenebbé válik a kapcsolat a két sík között, elkezdik keresztezni egymást, hisz a western szereplői megjelennek írójuk legkülönbözőbb élethelyzeteiben. A fejezetek közti „hangulati átívelésekről” nem is beszélve: Bundás ágyában fekszik a halott Prof, a vadnyugaton pedig Mendez, Lee egyik társa dőlt ágynak, s kínlódik szörnyű fájdalmak közepette; miután meghal, halálszag van a pesti Király utcában is. Az író először értetlenül, félelemmel fogadja az általa megrajzolt karakterek megjelenését, akik még magát a regényt is értékelik, csupán az utolsó fejezetben vallja be nyíltan, hogy ő valóban James Lee. Mintha az előttünk eddig kibontott karakter eltűnne, lerombolódna, ám egyszerre ki is egészülne. A történetben előrehaladva a metafikciós sík szép lassan ráfolyik a Bundás Emlék által kreált fikcióra, ám ebben a

megteremtett szintézisben nem mindenki beavatott. (A vadnyugaton elmesélnek egy régi történetet egy mutatványosról, amit Bundás barátja, a nővé lett Zafir is jól ismer, s mint igaz történetet meséli a törzshelyükön, az Édenben.) Ezért abszurd, amikor Emlék a Veronikával töltött második randin ki akarja önteni a lelkét, s a westernben történt események mesélésébe kezd. Nem csoda tehát, hogy a nő, miután idegességében és dühében jelenetet rendezett az étteremben, elrohant. Az olvasó fejében is csak a végére áll össze valamiféle abszurd, szürreális kollázs, amolyan szerethető „se füle, se farka”, melynek részei, az apró üveggolyók, a boldogságkeresés útján gurultak szét. Az egymást követő meghökkentő események hozzájárulnak a regény dinamizmusához, a megütött alaphang szinte egy pillanatra sem hagy alább; a némi fenntartásokkal komolyabbnak nevezhető elbeszélő részekenél sem lassul le a mű löktetése. Ugyanabban a stílusban, az obszcénebb szavakat sem sajnálva, olvashatunk meglátásokat a művészetéről, az irodalomról, a házasságról és a szerelemről, ami kétségkívül a legkeményebb idegméreg.

„Nem hiszem, hogy lenne »mély« irodalom és »humoros« irodalom, és az egyik értékes lenne, a másik pedig szenny. [...] Azt látom, hogy van egy ki nem mondott elvárás a »szépirodalommal« szemben, hogy maradjon meg »szépnek«, vagyis érintetlennek, éterinek, emelkedettnek, mélynek, komolynak, bonyolultnak. [...] Ahogy Babits írta száz éve: az irodalom trónszékére »Unalom szentségét« ültették. Hogy miközben szügyig járunk a popban, a szépirodalom maradjon meg tisztának, ne mocskoljuk be krimivel, pornóval, humorral, étellel stb. Én ezzel nem értek egyet, szerintem nem lehetünk ennyire finnyások.”² Cserna-Szabó András, az általa adott interjúhoz híven, nem volt finnyás, irodalmi példaképeit követve nem félt bemocskolni a kezét és a szépirodalmat étellel; egyik erősségét, a humort kidomborítva új elmélettel gazdagodhatunk Mátyás király haláláról, de poétikai sajátosságként írhatjuk le a közhelyes dolgok egyéni megközelítését is. A felvonultatott káosz erőteljes kiegészítője a szabadszájúság, a trágárság s a szexualitás is széles skálán mozog. Lola kuplerája, az Eldorádó, messze földön híres, ide minden cowboy visszavágyik, s sóvárgását csillapítani is igyekszik, amint újabb aranyrögöt szerez. A kuplermámihoz még egy magyar, János is betér: „Magyar? Az meg mi? / A legveszettebb fajta. Legjobb velük szóba sem állni. Csak bajt hoznak az emberre” (334).

A regénynek nemcsak pozitív visszhangja volt. Hibaként elsősorban a mű töredezettsége hozható fel, a veszendőben lévő folytonosság, minthogy

² <http://www.litera.hu/hirek/cserna-szabo-andras-ezt-nem-lehet-skatulyakba-begyomoszolni>

novellaszerű fejezetek követik egymást, amelyek végül mégis egy kerek egészé állnak össze. Véleményem szerint a regény olvasása közben nem érezhető az egységesség hiánya; talán valóban hagyott némi nyomot a szerző novellaírói gyakorlata, de ettől a mű nem szenved csorbát.

Cserna-Szabó tollvonásai nyomán egy végtelenül abszurd kép eleve-
nedik meg, amolyan puskaporos love story; itt Homérosz rosszul tudja a sztorit, mert Pénélopé szívja meg, a régen megjövendölt balsors valóban megtépkedi a magyart, az ember képzelete felhág az égre, ahol felsejlik a halálszavak, melynek fényében transzvesztiták szaladgálnak, és már az sem annyira egyszerű, hogy hol lakik a boldogság. A magyar valóban a legveszettebb fajta; a művel folytatott diskurzus során az ember pontosan erre a sejtelmes ösvényre téved, s nem is akarja majd elhagyni, míg az utolsó oldalon fel nem tűnik a Kassziopéia, a csillagkép, mely minden derült éjszakán látható.

Fény van minden tárgy fölött?

Geröcs Péter: *Tárgyak*. Scolar, Budapest, 2012

Elvarratlan rokon szálak, az emlékezés előli kitérés, azaz emlékezet-nélküliség, keserű humorral vegyülő horror, fikció, pontosabban fikció-fenntartás és fikciórombolás, de elmarad a levegőben a porszemeknek a talált tárgy letisztogatása után szinte ösztönösen elvárt Brown-mozgása, -tánca. Geröcs Péter második kötetét olvasva azon törjük a fejünket, hogy valóban nehéz-e egy lóra csipkegallért kötni, de miután kijelentő mondat formájában találkozunk ezzel a problémával a fülszöveget követően magában a (fiktív) szövegben is, talán nyugtázhatjuk igazságtartalmát.

Ha a gyanútlan olvasó mellőzi irodalmi ismereteinek egy részét, akkor a kötet első részéről akár el is hihetné, hogy az ott található prózák vendégszövegek. Geröcs Péter *Tárgyak* című kötetét két részre osztja, s a „Talált tárgyak” mellé „Saját tárgyakat” helyez a mintegy polcként szolgáló elbeszéléskötetbe. Itt máris gyanú ébredhet az olvasóban, mert ugyan ki szerkeszteni más tárgyait, szövegeit saját kötetébe? Nos, Geröcs Péter biztosan nem!

A „Szép. Zöld.” borítót felcsapva rögtön – ha úgy tetszik – egy váddal, szemrehányással szembesülünk: Lónyay Erzsébet elfeledése a bűn. S innen kezdve már beszipant minket a fikció fikciója, hiszen az elbeszélő örömmel tudatja, sikerülhet jóvátenni a mulasztást, mindebben pedig Bórhos Katinka, egy mindmostanáig ismeretlen szerző pszeudorecenziója kél segítségünkre, amelyet „egy évvel ezelőtt” talált meg az elbeszélő. De még mielőtt sikerülhetne mosolygás helyett beleélni magunkat a hihetetlen felfedezés élményébe, az elbeszélő kétségeivel áll elő, amelyet a tanulmány közlése után tovább bontogat. Mint kifejti, Bórhos Katinka nem valós személy, a vizsgálatok bebizonyították, hogy Lónyay Erzsébet saját, önmagáról szóló recenziója volt olvasható. Eközben pedig tényként kellene kezelnünk, hogy súlyos hiba történt, amikor Weöresnek tulajdonított-

ták a költőnő szövegeit. A tény pedig nem más, mint Kazinczy személye erősíti, aki szintén része lesz a fikciós játéknak, s irigységében elégetve a Bórhes-recenzió rengeteg másolatát, hozzájárul ahhoz, hogy csak mintegy százhetven év után kerüljön elő az utolsó példány, így emelve ki Lónyay Erzsébetet a feledés és tévelygés homályából. Ugyanakkor még a hiszékeny és gyakorlatlan olvasónak is feltűnhet, főleg a kitalált szövegekkel „kortárs” írások, vagy akár a Psychének az olvasását követően, hogy bizony Bórhes helyenként meglehetősen furcsán fogalmaz, s nyelvezete meghaladja fiktív korát, ezzel a humor regisztereit is megszólaltatva.

A Kazinczyt már szinte lekicsinyítő humoros fikciózárás után újabb, még hozzá két talált tárgy vár az olvasóra. Az ezek előtt álló – Mészöly Miklósnak ajánlott – kerettörténetet vázoló prózában egy izgalmas szituációt fikcionál az elbeszélő. Egy „neves irodalomtörténésznel” tett látogatása során tizenkilenc papírlap birtokába jut, amelyeknek egyik oldalára sötétebb kék golyóstollal Mészöly, a másik oldalára szintén golyóstollal Márton László „írt”. Geröcs Péter tömör életrajza is nyilvánvalóvá teszi, miért e két hagyományt választotta: „mentorait”, irodalmi „apa-figuráinak” mondható írókat emel be a történetbe. Márton tanítványa – fordítva az eredeti leosztáson – Mészölyt a fényképekkel, Mártont pedig épp a mozgóképpel párosítva szövi „saját szövegeikbe”. A kéziratokkal kapcsolatos objektív részletek (kinézet, karakterszám) vázolója kiválóan szolgálja a fikció fenntartásának feladatát, viszont itt már legnaivabb énünk sem hisz a kerettörténetnek, de a talált (vagy sokkal inkább lopott) szövegek hitelességében sem, bármennyire is színterhesen idézi meg a nagy szerzők írásmódját. A hitelességet szolgáló hangütés, szójátékok, mondat-, de teljes szövegszerkesztési és -alakítási módszerek ugyan értelmezhetőek stílusgyakorlatként is, de sokkal valószínűbb, hogy a szerzők, témák szétírásával próbálkozik az író, s inkább a valamilyen szinten folyamatosan jelen levő humor eszközeivé válnak mindezek a részletek. Időközben azonban maguk a történetek igencsak komolyak, megrázóak is. Elég nehéz szemrebbelés nélkül elmenni a Mészöly-rájátszás alaptörténete mellett is, ami egy család tragikus történetének építőelemeit próbálja összeállítani a fénykép- és levélmozaikból. Ha előbb nem, a legutolsó levelet olvasva biztosan megmozdul bennünk valami: a kiöregedett fejőstehén hosszadalmas kínzásáról szóló történet (talán) azokat is meghökkenti, akik nem csak a vérfóbiájuk miatt maradnak távol a sebési hivatástól. A részletező, és ebben az esetben kifejezetten nyers leírást az tetőzi, hogy a levél írója közli, a szinte halálra kínzott állat lábszárából kivágott húsdarabot „épp az előbb főzte meg az asszony pörköltnek”. Mindezt a nagy felfedezés okozta mámor hangu-

latában, hiszen a húsipar megreformálása, a kivénhedt tehén húsának puhítása volt a hosszadalmas kínzás oka *A kísérleti vágóban*.

A Mártonnak tulajdonított szövegnek, illetve töredéknek (*A kísérleti vágóval* ellentétben) éppen az eleje hiányzik, s mint a magyarázatból kiderül, az irodalmárnál talált papirosok hátsó oldalára íródott, „fejfelé”, természetesen egészen más az írott szöveg kinézete is. Ugyanakkor a megszólalás módja is változik, illeszkedve az éppen megszemélyesített előadó hangjához, viszont a próza ismét „gyanús” elemekkel tűzdelt. Bár a történet ebben az esetben sem mondható egysíkúnak, hiszen végül egy településnyi „fontos” ember fullad, vagy ég benn egy bosszúból felgyújtott moziban, egyértelmű, hogy Gerőcs csak mintegy mellékeszközként manipulál az elbeszélések történeti tartalmával, a valódi cél, hogy maguknak a szövegeknek az alakításával érje el a szándékolt hatást. A fikciót sikerült felépítenie, és bár folyamatosan tudatában vagyunk annak, hogy mindez irrealitás, hajlandóak vagyunk hinni a fikciónak, és teljes mértékben belehelyezkedni a megteremtett szituációba. Mindenesetre, talán szándékosan a parodisztikus hangulat felé tolja el a szövegeket, ugyanakkor leszögezhető, meglepően érdekes koncepcióval és szerkesztési módszerrel oldotta meg a talált tárgyak fejezetét.

A „bevallottan” saját szövegekről semmiképp sem állítható, hogy mentesek a korábban megidézett író-elődök hatásától, de hangsúlyozni kell, hogy ez a kapcsolat inkább épp a megidezésükben kulminált. Bár a már említett tömör szerzői életrajz is hangsúlyozza, Márton László tanítványa volt Gerőcs, ez a hatás csak bizonyos összecsengésekben tűnik fel, komoly rokonsági szál nem vonható kettőjük prózája közé. A második rész elbeszéléseiben is érezhető az a tudatos szövegalkotási és -szerkesztési szándék, ami korábban sokkal intenzívebben volt jelen. A modorosság, a túlzásúfoltság, a szöveg túlzott terhelése egyértelműen tudatos lépés a kötet második részében szereplő szövegek esetében is. Mivel leginkább jókor, jó helyen s megfelelő indokkal bukkannak fel a szövegben, kiválóan beleilleszkednek, továbbépítve a prózákat. Minden szövegben felbukkan valamilyen vonatkozásban a múlt, az emlékezés, az emlékezés köre tömörülő problémák és kérdések.

Erre reflektál azonnal az első szöveg címe (*Emlékezetkísérlet*) is. Az emlékezés hasonlatát bontja ki az író, mindeközben az elbeszélő határozottan elkülönül magától a történettől. A narrátor itt csak egy megfigyelő, aki rendelkezhet a történések felett, így magyarázhatja akár a (nem részletesen ismerttetett) szereplők szemével látva is a környezetet, a történéseket. Ugyanakkor valamiféle köd, misztérium fedi a szereplőket és magát a konkrét történetet is, az elbeszélés sokkal inkább a már korábban is kiemelt

írói eszközök használata révén építkeznek, s jut el az elejét jelző nagybetűtől az utolsó pontig, közben azonban számos kitérőt téve. Ez a szövegalkotási módszer bizonyos megszorításokkal az összes saját tárgy-prózára érvényes, de ettől a szövegek nem válnak monotonná, unalmassá. A cselekmények vonulatát meghatározó tényezők meglehetősen széles skáláról származnak, így Káin és Ábel történetének továbbgondolásától, átmesélésétől eljutunk az egészen hétköznapi történetekig, amelyek azután mégsem alakulnak szokványosan, egyszerűen. Sőt, sokszor az emlékezés, az idő problémáinak kifejtése közben keveredünk egy-egy meglepő fordulatig.

Érdekes eszközként működik a nem megtörtént múltbéli cselekmények elmesélése is, amellyel a *Valójában Juli* című elbeszélésben találkozhatunk. Itt az elbeszélői voltát hangsúlyozó mesélő azt állítja, az élethiányok is fontosak lehetnek egy élet, egy jellem felvázolásában. Játékidővel manipulál, a kétszeres tagadás eszközével él, „csodát” épít, amelyeket később egy tagadószóval lerombol. Később „Schiller magasságában” felmerül a főhősben az öngyilkosság ötlete, végül pedig egy hiányzó könyv okozza a tragédiát, mindeközben az olvasó megmarad a történet összerakásának problémája mellett.

Esterházy-mottóval indítja apa-fiú elbeszélését, s a korábbiakkal ellentétben, ahol például a párkapcsolat köré tömörült az elbeszélés, itt a gyermek és szülő kettőse (hármasa?) kerül a középpontba. Egyes esetekben hajlamos kissé elszabadítani elbeszélői hatalmát – így egy pillanatban még a tengereket is kiárasztja –, de mindez ismét a szöveg s kevésbé a történet fejlődését és épülését szolgálja.

„Száz év óta minden gondolkodó az emlékezetről beszél” – írja Gerőcs a *Vera megszépül* című „humoros horrornovella” kezdetén, amelynek főhősét megfosztja magától a már sokszor körbejárt emlékezés képességétől, majd pedig a következményekkel szembesíti az olvasót. A próza ismétlenül olyan megrázónak mondható történetet mond el, amely mellett nehéz szó nélkül elmenni. Vera, az emlékezet nélküli főhős ápolója, éppen a betegségből/problémából adódó mintegy véletlenszerű cselekménysor végén gyilkolja meg a matematikust. A brutálisan meggyilkolt memóriagondokkal küszködő főhősnek egyébként a „humorosság” kedvéért nincs családja. Ezt követően megint csak a „vicc” kedvéért kerül börtön helyett zárt osztályra, kényszerzubbonyba a gyilkos. Végül az elbeszélő a páciens iránt érzett szerelmének lehetőségét is nyitva hagyja, mindeközben pedig egy biztosítási ügynök jár hitetlenül jól a beteg halálával.

Az utolsó, *Plágium* című elbeszélés a kötet elejére mutat vissza, s mintegy beismerő vallomásnak is tekinthető, amely beismerés akár az olvasónak is szólhat. A már korábban vázolt kerettörténet második felét képe-

zi ez a próza, amelyben ismét az irodalomtudóshoz látogat elbeszélőnk, lelkiismeret-furdalása miatt. A lopott/talált tizenkilenc lappal (tárggyal!) visszatér a „tett színhelyére”, s bűneit megvallva feloldozást nyer, de még többet is: a szövegeket, magának. Mert a professzor ugyan előbb kivetetné a „mások szövegeit” kötetéből, de miután szembesül a megjelenés tényével, elolvassa az írásokat, majd pedig az elbeszélő „saját kreálmányainak” tulajdonítja azokat, minden mentegetőzés ellenére. Ezzel pedig a talált tárgyak is sajátokká válnak bizonyos értelemben, de a teljesség hiányát ebben a vonatkozásban az irodalmár beszédhibájával idézett utolsó néhány szóval is illusztrálhatjuk: „én magam íh'tam”.

Az utolsó írással a kötet megfontolt szerkesztésének ténye újabb bizonyítékot nyer, hiszen az egy átívelő kapcsolással egybefogja a szövegeket. Bár Lónyay Erzsébet, illetve a köré épülő fikció valamelyest kívül marad ebből az egybefüggő tömegeből, a szöveg tekintetében az olvasót folyamatosan kihívások elé állító Gerőcs kötetének tartalma végül összeáll eggyé. Így valóban igazat lehet adni az irodalomtudós megszólalásának, miszerint a „Szép. Zöld.” kötet borítóján ott áll Gerőcs Péter neve, s fémjelzi az összes felsorakozó tárgyat.

Születés és csecsemőkor

Az emberi élet első fordulójához kapcsolódó
szokások és hiedelmek Egyházaskéren

Egyházaskér az észak-bánáti régió egy kisebb települése. Lakosságának túlnyomó része hatvan év feletti, ennél fogva életeseményeik és tapasztalataik gazdag kincsestárát hordozzák, megfűszerezve a másoktól hallott történetekkel, hagyományokkal, hiedelmekkel, szokásokkal. Munkámban szülőfalumnak, a több évszázados múltra visszatekintő településnek az emberi élet első szakaszához kapcsolódó szokás- és hiedelemvilágát igyekszem bemutatni oly módon, ahogyan azok adatközlőim s elődeik mindennapjaiban éltek. Valójában viszont akképpen, ahogyan megőrződtek emlékezetükben, illetve úgy, ahogyan a több mint fél évszázad alatt gyökeresen megváltozott világ életszemléleti és környezeti hatásaihoz alakultak, csiszolódtak. Gyűjtésem betekintést nyújt a század eleji egyházaskéri paraszti életfelfogásba, a születés és a csecsemőkori történések szokás- és hiedelemvilágába.

„A szokások olyan magatartások és cselekvések, amelyek a társadalmi együttélés során, hosszú idő alatt alakultak ki, az ismétlődés révén állandósultak, és egyöntetűvé vált formáik társadalmilag elfogadottá, a hagyomány részévé váltak. A szokások az emberi megnyilatkozásokat, az ember életének a menetét szabályozzák, rendezik és szervezik.”¹ A népszokások nagyban meghatározták a közösség életvitelét, magatartását, terveit a jövőre nézve, s egyfajta törvényként működő rendszerként fogják fel az ősoktól örökölt bölcsességet. A hagyományok éltetői környezetük hatására szigorúan igazodtak a szájhagyományban összefoglalt és átadott intelmekhez, s azokkal együtt élve élték le életüket. Ma már veszendőben az ősök tudása és szokásai iránti tisztelet, s ennél fogva annak megőrzése is egyre kevesebbeket foglalkoztat.

¹ Verebélyi Kincső: A népszokások fogalma = *A magyar folklór*. Voigt Vilmos szerk. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 402.

A paraszti gondolkodásban a lét folyamatosságát, az emberi fennmaradást szigorúan a házassággal, egy férfi és egy nő isten előtti, életre szóló fogadalmával vonták összefüggésbe. Az egybekelés célja az utódok nemzése és azok felnevelési körülményeinek a biztosítása volt. A férjhez menésre, illetve a nősülésre alkalmas életszakaszt is népi szokásokhoz, szigorúan betartandó szabályokhoz kötötték. Főként az életkorhoz. Egyházaskéren leggyakrabban tizenhat és tizenkilenc éves kor között adták férjhez a lányokat, mivel úgy vélték, hogy a nők ez időben a legalkalmasabbak a gyerekkihordásra. Ha viszont különféle okoknál fogva a lány mégsem hagyta el a szülői fészket ezen életkoron belül, akkor a rosszindulatú falusi beszélgetések témájává vált, s kárörvendő megjegyzéseknek esett áldozatául. „Nem köll az ördögnek sē, úgy mondták a lánra.” (1) A legények viszont, a korabeli világfelfogással összhangban, sokkal nagyobb tiszteletet érdemeltek. Öreglegénynek csak a harmincöt–negyven év feletti férfi számított Egyházaskéren.

Az alábbiakban az adatközlőimmal folytatott beszélgetések folyamán feljegyzett információkat közlöm. A gyűjtött anyagot rendszerezve² a menyecske családba érkezésétől számítva időbeli sorrendben mutatom be, a gyermek születéséhez kapcsolódó szokásokon és hiedelmeken át, a keresztelési ünnepkörrel bezárólag.

A terhesség előtti időszak

Miután a fiatalasszony bekerült a családba, a gyermekáldás is hamarosan bekövetkezett. A születésszabályozás fontos része volt az ifjú pár újdonsült életének, ennél fogva igyekeztek minél több módszert kipróbálni a különféle gyermekáldással kapcsolatos szituációkban, legyen szó a védekezésről, terhességmegszakításról, a meddőség orvoslásáról stb. Mivel védekezési módszereket a fogantatás ellen nemigen ismertek a régmúltban, minden világra jövő kisedet „szívből, szeretettel” fogadtak. Ennek ellenére viszont védekezési próbálkozásokról is gyakran hallottam beszélgetőtársaimtól, hiszen őseink Egyházaskéren mindahányan szegénységben hozták világra gyermekeiket, és az éhes szájak gyarapodása igen sok nehézséget okozott a szegényparaszti családoknál.

– Nem védekeztek sēhogy. Amit az isten adott, azt mögszülte. Ritkábban is bújtak össze, azért mert több volt a család, nem birtak kettesbe lönni. (1)

– Ameddig szoptatott az asszony, addig azt hitték, hogy nem löhet terhörbe esni, de mán két évön belül möglött a másik gyerök is. (1)

² Munkámat sokban segítette Jung Károly *Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások* (Forum, Újvidék, 1978) című könyvének vonatkozó fejezete.

– Fehér májvát, tálagy füvet használtak a védekezésre. (3)

– Sokan is vótak egy szobába, oszt nem birtak dógozgatni. Aki mög úgy is merte, az mán bátor embörnek számított. Éccő rá is szót az öreg mán a fiatalokra, hogy: „ölég mán a gyerökcsinálásbú, vagyunk mán ölegen”. (2)

– Volt, hogy hét évig is szoptatott az asszony, vót aki négy évig, még nem lött a másik, úgy szoktak lé a szopásrú is. (4)

Ha valami oknál fogva, az összeköltözést követő időszakban nem esett terherbe a menyecske, akkor persze magától értetődően a falu népe ismét csak csámcsogott az egybekelték szomorúságán. Úgy tartották, hogy bizonyára gondok vannak valamelyik félnél a „gyerökcsinálása” (1), s találgattak, visszavezették a póruljárt fiatalok családfáját hasonló esetért, rosszindulatú történeteket szöttek. A meddő egybekelték körében viszont eltérő reakciókat és problémamegoldási fortélyokat eredményezett a szomorú valóság már magában is, hát még ha napvilágra került... Mivel a nemzéképtelenség kezelésére tömérdek, többnyire haszontalan mágikus gyógy mód volt ismeretes a világban, Egyházaskérre is eljutott néhány szóbeszéd, s ennél fogva javasasszonyok is megjelentek, illetve voltak, akik „kitanulták” a szakmát, s hozzájuk lehetett fordulni a családi probléma orvoslására. Az eredmény viszont a végsőkig váratott magára, vagy még tovább... Ha azonban valamiféle véletlen folytán mégis hatott a varázs, a történetek csak növelték a kuruzsló vagy tanácsadó tekintélyét.

– Meddő vót az asszon, nem löhetött gyerök, mikó kiderüt, oszt rimánkodtak rajta a szomszédok, hogy: mi lösz veletök, ha mögöregyszötök? Az asszon mindig csak aszonta, hogy: „ögye kutya, maj lösz valahogy”. (1)

– Cigányasszonnya jósótattak, hogy lögyön gyerökük, lévetköztette őket meztelenre, oszt mászkátatta őket bent a szobába egymás után. De hát így sē lött mög úgy sē lött, pedig sokan möntek hozzá Cérnabarára.³ (2)

– Vót akive fohajmát ötettek világnak, hogy mögfogannyon benne, mög az embörbe is, hogy jó lögyön a magja.⁴ (2)

Terhesség alatt

Egyházaskéri adatközlőim beszámolóiból több apa nélkül világra hozott gyermekről, illetve szerencsétlenül járt kismamáról is tudomást szereztem. A paraszti családokban az ilyen esetekben a legnagyobb szégyen a

³ Szomszédos falu, mai nevén Feketető, illetve szerbül Crna Bara.

⁴ Nem csoda, hogy Egyházaskéren gyakran ezt a módszert alkalmazták, hiszen a falu alapvető bevételi forrása a fokhagyma, s az ennél fogva igen nagy mennyiségben megtermelt gyógyszer bőségesen, külön anyagi ráfordítás nélkül volt jelen minden család asztalán.

lányos apákra szállt, ám az egész család számára kirekesztettséget jelentett a faluban, és örökös nyomot hagyott mindenkiben, ha lányuk jól megfontolt férjszerzési szándékából, vagy – a legtöbb esetben – éretlen, gyermeki hiúságának és butaságának eredményeképp egy-egy ravasz szoknyavadász áldozatául esett, s végül magára maradt zabigyerekével a szíve alatt.

– Ha valalaki lán fejje vót terhös, az nagy szégyön vót. Az a lán akko nagyon eszorította magát kendőfélëve. (1)

– A terhösség mindég nagy szégyön vót lánfejje. Vót, akit a musthohapja csinát fő, mög vót olyan is, akit ebocsátottak világnak, oszt epusztította magát. (2)

– Vótak mögesött lányok, akik aszonták, hogy nem a férfitű löttek terhössek, hanem mögáldotta a szűzanya, oszt akko attú lött gyerök. Vót, aki főneverte az ilyet, mög vót, aki még el is ásta a babát mikó mögszületött. (2)

– Nem várt gyerökrű hallottam egyet. Mikó egy házná a mönyecskét othatta a legén, előtte jó mögtötötte, mán úgy vót, hogy lakodalom lösz, de hát így magára maratt a lán. Mikó oszt mögszülte a babát, kitötték a színbe, oszt az ott lassan möggebedt, möghalt tüdőgyulladásba. Nem kereste sënki. (10)

„A várandóság a mindennapi élet szintjén nem minősült különleges időszaknak, mégis sajátos, csak ezzel az állapottal összefüggő hiedelmek és szokáscselekvések kísérték azt.”⁵ Áldott állapotban a menyecskének akkor sem volt egy leányalom az élete, ha volt férfi az oldalán. Megpróbáltatások sokaságán át kellett megszenvednie gyermeke születését, s habár a terhesség így is ségyennek számított, csekélyke örömet hozott az édesanyának, hiszen munkája akadt mindenképpen, áldott állapotban viszont még a gyermeke terhét is cipelte. Adatközlőim főként saját bőrükön tapasztalt esetekről számolnak be, melyekből kiderül, hogy semmilyen kiváltságot nem élvezett a várandós nő, családjá sehogyan sem kímélte.

– Dógoztak a terhösök is egész az utolsó napig. Vót, aki a tallón szülte mög a babáját a körösztt tüvibe (a búzát mikó lëaratták, akko kévébe rakták, oszt köröszttöt csinátak belőlle. Egy körösztt tizenennyolc kévébű vót összerakva. Ott a tüvibe vót egy picis kis árnyék, oszt oda vót behúzódva a mönyecske), ha kint fogta el a tallón. Ha bandába arattak, vót köztük olyan asszon, aki mán ilyenön átesött, oszt tudott neki segíteni. (1)

– Terhös asszon is dógozott, vót, aki a határba szülte mög a gyerököt, lévetötte az alsóneműjít, becsavarta vele, hazavitték, a bábasszon evágta a

⁵ Verebélyi Kincső: *A születés és a keresztelés szokásai* = I. m. 408.

ködökit, vagy sallóva evágták a kődökzsinórt oszt ez vót a mondás: „Ha él, világnak, ha döglük, kutyának.” (2)

– Dógoztatták ám. Szöttük a cukorrépat kinnt Démijánba Mokriny alatt. Egész az utolsó napig. (3)

– Jóhogy, nemcsak dógoztunk, hanem még mulattunk is. Margitunk úgy táncót a bálba hajnalig, röggere mög möglött a fia. (5)

– Búcsú előtt vót. Főztük édösanyámma a paradicsomot, én mög mán akkó a vége fele jártam, oszt ekezdött csiklandani, jelözni a baba, hogy ki akar gyünni. Mikó oszt mondom édösanyámmnak, asszondja: „Há mé nem montad rögge? Akkó nem töttem vóna fő a paradicsomot.” (9)

– Verték a mönyecskét istránga, mög kisefáva, oszt akkó sè hatta ott az urát, mög attú a gyerök is möglött. (2)

Különféle történetek is fennmaradtak negatív jóslatokról, melyek a várandós asszonyok ellen irányultak, s amelyek igazság alapú eseményekkel alátámasztva, kikerekítve együttesen működtek a nép körében, ezzel is erősítve a félelmet és a hiedelmeket. Kiemelnék egyet közülük, melyben egyik adatközlőm arról mesél, hogy mekkora veszélyt rejt, ha idegent fogad otthonába a kis jövevény érkezését váró család.

– Egy lókupec kapott szállást az egyik családná. Az asszon mög bajlódott, oszt az éccaka születött neki mög a fia, oszt a lókupéc aszonta, hogy ez a gyerök mire húszéves lösz, akkorra mög fog halni, a kúdba fog beleugrani. Féték a szülők, oszt lécsináták a kút tetejit dészkákka. Ráhajút a húszéves legény, oszt ott möghalt, rábukott a dészkákra. (1)

A születendő gyermek nemének meghatározása

A születendő gyermek nemének, sőt egészségének a meghatározása és befolyásolása megkezdődött már a fogantatás előtti időszakban, a terhesség alatt pedig még hangsúlyosabbá vált. A falu népének külső résztvevőként e témában is fontos szerep jutott, hiszen ők már az egybekeléskor, sőt már előtte is pletyka tárgyaként kezelték egy-egy ifjú pár nemi életét, a gyermekáldást, egész jelenüket és jövőjüket.

E témával kapcsolatosan beszélgetőtársaim igen elutasítóan reagáltak, a XXI. században környezetükben is elterjedt realiztikus gondolkodásnak és modern technikáknak hála, szégyellték továbbadni a már saját magukban is badarságnak elkönyvelt ősi bölcsességet, végül aztán, egy kis unszolás után mégis megnyíltak előttem, s beigazolódtott a gyanúm a „gyerök mög a lán” meghatározásának gazdag születés előtti hiedelmeiről.

– Az nem vót akkó még kitudható. Jósóták űk, hogy ha högyös terhe van a zasszonnak, akkó az fiú. Ha lapos, akkó lány. (1)

– Ha fíjú, akkó az arca a nőnek fő vót fordúva, bepattanásosodott, tarka lött. Ha lány, akkó mög szép tiszta, errú saccótak mindég. (1)

– Ilyen hiedelöm is vót, hogy ha szép a legény, akkó annak lánya lösz, ha csúnya, akkó fia. (1)

– Amikó fele időt möghaladta, oszt ha nagyon eleven vót a csemete, akkó fiú. (1)

– Azt sosé tudták mög, hogy fiú vagy lány lött. Ha högyös a hasa, akkó fiú lösz, ha lapos, akkó lány lösz. (2)

– Léűtették a földre, oszt amelyik oldalrú főket, akkó arú itéték mög, hogy most lány lösz vagy fiú lösz. Ha jobbrú kelt, akkó az fíjú, ha barrú, akkó lány. (2)

– Ha a terhös lán nem tudott erú a szokásrú, akkó létötték a tút mög a cérnát elébe, oszt amelyiket előszó fővöszi a mönyecske, az dönt. Ha tút, akkó kislán, ha cérnát, akkó fiú. (13)

– Mikó nem vöttem észre, akkó hátúrú mögsózták a fejemet, oszt aztán figyették, hogy az órómat vagy a számat türülöm. Akkó lány, ha a száját, fiú mög, ha az órát türüli a terhös. (13)

Tilalmak terhesség alatt

A terhesség alatti tilalmak hagyománya az egyetlen hagyomány, amely a mai napig az alkalmazás, a szigorú betartás szintjén fennmaradt az egyházaskéri családok körében. Valós – adatközlőim által jól ismert – személyekkel megesett, a tilalmak be nem tartásának következményeképpen előforduló történeésekről is módomban állt feljegyzéseket készíteni gyűjtésem során. Az egyházaskérik szokásvilágában élő tilalmak a terhesség ideje alatt, illetve be nem tartásuk negatív következményei:

1. Megnézés és megijedés

– Nem vót szabad sëmmi csúnyára ránézni, lögyön az állat vagy valami, me akkó azt mögcsudáli, oszt olyan csúnya lösz az a gyerök, me árt neki. (10)

– Mikó Zéntárú hazahozták a nagynénemet holtan, én mög terhös vótam, oszt én úgy éroztem, hogy éccakára nem nézöm mög. Másnap rögge az én anyám úgy kísért oda, hogy fogta a kezem, hogy në ijedjek mög. Azë me vérmérgezésbe halt mög, mögszurta égy szög a lábát. (1)

– Mögnézhetta a halottat, csak piros pamuk cérnát kötöttek a kezire. (11)

2. Táplálkozás és lopás

– Ez a mi családunkba történt. Hat hónapos terhös vót édosanyám. Ott laktak a Majorba kint. Anyám átmönt a zanyóssáékhon, pont mikó azok öttek pörköt káposztát. „Gyere, Bözse, ögyë káposztát!” – hitták. „Nem öszök, me jobbat öttem otthon.” Mikó emezök öttek, az öregasszon

lészotte az asztalt. Bözsének mög csak ösztönözte a fejit az a szag, amit ott érzött, mög asszondják, hogy a baba is ösztönözi. De nem birt mán önni belülle, me efogyott, nem kért, oszt nem hattak neki. El is mönt tulle a baba öt-hat napra rá. Oszt sokájig meséte még édösanyám, hogy „tátva vót a pici szájja”. Hat hónapos baba vót, oszt halva születött. Oszt aztán mindig monta mindnyájunknak: „Ögyé egy falatot a hasad teremtésit, neköm mögsütötte a keményfejűségöm a számat!” Mink még a múltkorjába is amikó a szomszéd asszon lánya itt vót a zannyaékná vendégségbe, mögengedtük, hogy ögyön anyyi meggyet, amennyit akart az utcai fárú, nehogy aztán baj lögyön. (1)

– Ha a terhös mönyecske tököt lop, vagy fogad e valakitű, akkó kopasz fejű gyeröke lösz. Ha evött egy keveset valamibű, nem szótak rá sosé. (6)

– Az uccán, vagy amerre mönt, amit tanát a fán, abbú mindig öhetött amennyit akart, vagy amit a pijacosokná tanát. Sosé tagatták mög tulle. (3)

3. Terhesség letagadása

– Nem szabad etagadni, me akkó nem tud maj beszéni a gyerök. (1)

4. Öltözködés

– A terhös asszon në vögyön magára fekete ruhát. (6)

5. Foghúzás

– A terhös asszon fogát sosé húzták ki. Sok asszonnak akkó mönt tönkre a foga, mikó terhös vót, oszt valóba nem húzták ki. Akkó még borbélyok vótak, oszt az nem merte kihúzni, me aszonták, hogy árt a babának. (1)

6. Várandós menyecskét ért sérülések nyomai az újszülöttön

– Ha mögverte a terhöst az ura, akkó a gyerökön mögmarattak a nyomok egész életibe, ahun az anya mögsérűt. Piroshon odavágta az ura a tányért a szája szélihön. Oszt a fijának vót egy vágás a szája fölött egész életibe. (1)

– Nem vót szabad odakapni. Ha mögsütötte a kezed, akkó nem vót szabad odakapni a teshön, mer akkó az a babán möglátszik. (1)

– Az egyik terhös asszon mönt el a meggyfa alatt, oszt ráesött a fárú egy meggyszöm a vállára, oszt a babának is ott vót a vállán egy fekete anyajegy. (6)

– Éccő nekiszát a kakas a terhös lábának, oszt a baba lábán is véraláfutás lött, mög a lányon még most is van. (10)

Magzatelhajtás

Egyházaskéren igen sok terhességmegszakítási módszerre és tragikusan végződő történetre emlékeztek vissza adatközlőim. A legtöbb esetben a gyermek eltartásához szükséges anyagi javak hiánya volt az indok, és ez

adta az asszonyoknak a bátorságot az effajta magukra nézve életveszélyes döntések meghozására. De a nemkívánatos gyermektől való megszabadulás néhány esetben az asszonyi félrelépés szégyenének eltitkolásaként is tudható. Az alapvető egészségügyi és orvosi ismeretek hiányából adódóan a beavatkozáson átesett asszonyok túlélési száma minimális. Általában önmagukon végezték ezeket a beavatkozásokat, de előfordult, hogy a bábasszonyok segédkezésével. Ám semmiképp sem tudtak szakszerűen eljárni. A bábasszonyok munkájáról mindenki tudott a faluban, de senkinek sem volt ellenvetése, feljelentési szándéka, hiszen ők, mint tekintélyes és tapasztalt szakértői a dolognak, kivívták a falu bizalmát, és elengedhetetlen személyiségei voltak a régi idők közösségének. Hiszen segítettek minden hozzá fordulón, habár asszonyok százai haltak meg a kezük alatt. Beszélgetőtársaim beszámolóit közlöm:

– Az asszon mögpiskáta magát, hogy evessze a gyerököt. Mondták hogy zódsége, azt pucóták mög, oszt avva. Mög ki mit tanát otthon, avva piskáta mög, hogy emönjön a gyerök. Vót, hogy emönt az alutt vér, emönt az összes vér, oszt mögmaratt a gyerök, de olyan idéten maratt. Beteg gyerök lött. Ha nem sikerűt az ehajtás. (10)

– A terhösségmögszakítás mindön százbú egynek ha sikerűt. De a többi az behalt. Ezt nagy bűnnek tartották. (2)

– Az embör emönt hippónak (adatközlöm elmondása szerint a mai rendőrhöz hasonló funkciót jelentett, a falusi felfogás, a hivatalos szervtől való félelem értelmében, negatív értelemben), az asszonhon mög bemönt valaki, oszt mögerőszakóta. A zasszon mindönt csinát, de terhös maradt. Nem merte még az anyának sē mögmondani, me nem vót itthon az ura mán régúta, oszt nem tudta kire fogni. Ű magát piskágatta, de hogy mive, ezt nem tudom. El akarta pucóni a gyerököt, hogy nē hozzon szégyönt a férjire. A szüléje is csak akkó tudta mög, mikó hívták a kornházba a lányáhon. Mikó a szüle odaért, a lány mögmonta neki, hogy a palláson a dudacserépbe van az a hat hónapos szülött. Nem tudni hogy birt főmönni a pallásra olyan betegön. A szüle mikó hazamönt, akkó mögtanata, oszt etemette. Az a dudacserép lött neki a koporsója. Az asszon mög a kornházba mönt el.

– Vót ilyen bábasszonféle, aki csináta ezt másoknak. Sok lánt mög is ölt evve, de nem jelentötték be, me örűtek, hogy segítött. Mikó még nem nagy a baba, akkó még nem olyan nagy a veszély, hanem akkó veszélyös, mikó mán mög van keze-lába. Akkó mán veszélyös a zasszonra a zevötetés. (1)

– A zódségöt mögpucója szép fehérre, oszt avva végezték. Vagy kötöttüve. (1)

– A halott nagynénimet is szájára vötte a falu, hogy abba halt bele, de nem vót igaz. Me ha valamit csinát vóna magának, akkó az nedvedzik

még a halálos ágyán is, de ez a vérmérgezett lábú néném koporsója száraz vót. (1)

– A háborúba sokat evötettek, me nem birták etartani. Olyan is vót, hogy az első háborúba odavótak az embörök. Oszt aki itthon maradt, az jó érözte magát, legény is, asszony is, oszt vót, akit fő is csinátak... Dékányszüle meséte, hogy akkó a zasszonyok emöntek mulatni, oszt így danótak: „Húzd rá cigány, kapom a segijt, Isten, az uram haza nē segidd, me ha az uram hazasegítöd, möglátja a hadigyerököt” (tartalékos katonáktól, vagy a valamilyen oknál fogva otthon maradtaktól született csecsemő az idő alatt, amíg a férj háborúzott). (1)

– Ezt a magzatehajtást bábasszonyok csináták. De amazok is piszkáták magukat valami gazza. Sokan belehaltak. Ez nagy bűn vót, annak számóták, de hát mögtörtént. (2)

Szülés

A gyermekszülés levezetését bábasszonyok végezték, vagy szakértő hiányában idősebb, tapasztalt asszonyok, szomszédasszonyok, de az anyós jelenlétéről is több adatkölő beszámol. A fiatal pár alvóhelye a legtöbb családnál ugyanabban a helyiségben lett kialakítva, ahol az idősebb szülők is tartózkodtak. Egyes beszámolókból viszont azt is megtudhatjuk, hogy helyszükében a fiatalok a melegebb hónapok éjszakáit a ház előtti leeresztésben töltötték. Ilyen esetekben azonban, a magzatvíz elfolyását követően, a menyecskét a szülői szobába küldték, lepedőt cseréltek, s így már minden készen állt a bábasszonyi beavatkozásra. Bár bizonyos esetekben (a fentebb olvasható) nem is volt szükség és lehetőség efféle előkészületekre. Egyszerű szorgos népek voltak egyházaskéri őseink, erről a szülés, az új családtag érkezésének egyszerűsége és hétköznapisága is tanúskodik. Csak egyetlen adatkölő története különbözött a többitől, melyben a várandós, a szülés előtti utolsó napokban lévő kismamát a „tisztaszobába” (2) kísérték a beavatkozás lebonyolítására. Ő bizonyára sokkal nagyobb tekintélynek örvendhetett korabeli társainál, hiszen ez a helyiség a ház legtisztább szobája, ahová általában csak nagy tiszteletű vendéget engednek be nyugovóra a háziak, még ha ők a másik szobában tömegnyomorban pihennek is.

– Mikó odaért, hogy szülni kő, akkó hitta vagy az annyát, anyósát vagy szomszédasszont, aki mán értött hozzá.

– Vót olyan is, hogy odatötték a lavrot alá, oszt kipottyantotta a két szék között. Vót, hogy az ágyon.

– Fakanalat adtak az asszon szájjába, hogy nē harapdájja az inyit szüléskő. (8)

– Az asszonnak nem vót szabad szülés után alunni, me akkó elalutt vóna örökössen, me sok vért vesztött. (1)

– Nem vót szabad az anyát elaltatni mindgyá, me akkó a vér annyira lényugszik, hogy möghal. Örökre mögnugszik. Akkó ott örvendőztek, oszt vót, aki szórakoztassa. (2)

– Amikó otthon vót a szülés, a férj nem vót bent. Szégyön vót az, hogy benn lögyön az apa. Kicsúfóták. (2)

– Ha fíjút szült a mönyecske, akó nagyobb vót a tekintélye. Hallották, hogy síkít, akkó benyitott egy kicsit az apa, vagy após, oszt ha fíú vót, akkó nagy vót az öröm, ha mög lány, akkó kisebb vót az öröm, de így is, úgy is ittak. Az apa, nagyapa, testvérök mög a komák ittak. (1)

– Nem könnyítötték mög a szülést sémhive. Azt józanon köllött csináni. Ahogy komandózott az, aki segített, neki úgy köllött csináni. Nem lehetött kótyagosnak lönni. (1)

– Aki nem lábba, hanem farra gyün előre, az óriási nehéz szülés. Akkó mán kő vágni a zasszont. Olyan bátrabb öregasszon is vót, hogy visszafordította a babát, hogy nő úgy gyűjjön ki. Visszalükte. Olyan is vót, hogy a nyakára tekerödött a zsinór. (1)

– A méhlepént a dudvába ásták, vagy a földbe tüntette el a gazda, vagy kivitte a határba a föld végire. (1)

– Ha a menstruáció alatt fogamzott mög a gyerök, akkó az tiszta sebösnek mög tiszta gilvásnak születött mög. Akkó az majd aztán utóbb kinyötte. (1)

– Az vót a szokás, hogy aki szült, annak a rokonok vittek süteményt. Mög főtt ételt. Azt vissza köllött adni aztán, ha amaz szült. Ezek a Kocsis mönyecskék tudták ám a süteményt csinálni. Ami finom vót, azt vitte be a tisztaszobába nagyapád, ami nem vót annyira finom, avva mögkínáta a vendégöket. (1)

A bábasszonyok szerepe

A szülés alkalmával a gyakorlati tennivalók, melyek főképp a szülő nőre és legfőbb segítőjére, a bábasszonyra vonatkoztak, mágikus cselekedetekkel és régi szokásokkal is kibővültek. Területünkön a „bábasszony” megnevezés volt a használatos, illetve az egyszerűség kedvéért egy parányit személyesebb hangnemre is váltottak a falubeliek, ha szükségük volt a szülési szakértő szolgálataira. Az egyik adatközlőm emlékezetéből megtudjuk, hogy az ő nagyanyját egyszerűen csak „Bába Marcsának” (7) hívták. Az Egyházaskért mindkét oldalról körülvevő szerb lakosság hatására igen sok idegen szó került be az egyházaskérik szókincsébe. A témával kapcsolatos példa a „babica”, amely a bábasszony szó szláv nyelvi megfelelője.

Az újszülött ellátása a megszületését követő négy-öt napra is kiterjedhetett. Ez idő alatt a bábasszony mindenféle elvart, vagy előre megszabott fizetség nélkül a kismama körül sürgött-forgott, segédkezett.

– Az a néni, aki segített az anyukának, az vágta el a kődökzsinórt. Élős kesse vagy ollóva vágta el. Ami vót, avva. Ha mögmarad mögmarad, ha emén emén. Lösz másik. (2)

– Élős kesse vágták e, bekötötték egy ruhába, cernáva körűcsavarták, oszt hétéves korába a gyeröknek hátratötték a kezit, oszt úgy köllött kiódani neki a kődökzsinórt. Aztán mög raktak az asztarra pézt, tojást mög könyeret, oszt amelyiké nyúl elsőbb, olyan lösz. Ha pezé nyúl, pezéhös lösz, ha tojáshon, akkó babonás, ha a kenyéré, akkó mög jó kenyérkereső lösz belülle. Ezt tartották. (2)

– Vót a bábasszonnak arra való kesse, amive evágta a zsinogót. (2)

– Ha a határba érte a szülés, akkó sallóva vágták el a zsinórt. Kocsiderékba tötték az asszont, oszt hazavitték. Mög vót a kímélet azé, hogy nem köllött, hogy tovább dógozzon. (3)

– Én mög babica nekü szültem. Rátámaszkodtam a széktámlájára, oszt kinyomtám, a szomszédasszon mög kivágta. Emönt apám az öregasszonyé, de mire visszaért, mán mögvót. (3)

– Téca néni vót a bábaasszon, mög az öreg Puskásné. Nem vót szülőszék, az ágyon szültek. Nem tanútak ezek sēhun, csak ēgymástú. (9)

– Szülésné csak a bábasszon löhetött bent, mög az anyós a szobába. A férfi kint dógozott. Nem vót az olyan érdekös az a gyerökszülés mint most. Hát lött, oszt van, oszt kész. (2)

– Három hétig köllött fekünni a gyerökágyasnak. Szokás vót, hogy a rokonok vittek önni. A közelebbi rokonok. Be vót osztva, hogy ki melyik nap visz. (2)

– Vót itt hivatalos babica, de odavót valahun. Osz Puskásné, Téca nénit hitták. Oszt az segített. Me sok tapasztalata vót mán. Nem kért érte sēmmi. Isten nevibe. Ha vót egy szál kóbász, akkó adta neki, vagy ha vót tehén, akó egy bögre tejet, adag tūrút, pézt sose fogadott e. (1)

– A bábasszonyok nem tanútak sēhun, csak bátorabb asszonyok vótak. Oszt akkó nekifogott, oszt csináta. Ha sikerút sikerút, ha nem, akkó möghalt a gyerök, oszt akkó lött másik. (1)

– A bábasszon nem vót kitanútt, csak tapasztalatbú tanúta ki. Aki ēngöm segített a világra, az is ilyen vót. Begyütt érte apám fijkérra, oszt kivitte a Majerba. (1)

– Később mán idős vót a néni, oszt mán csak úgy vállalta el, hogy lévezeti a szülést, hogy lēnt lösz nálla az anya három napig, me vót őt ágy a szobájába, vót neki egy szógálója. Lévezette a szülést, mindön rōndbe van, három nap múva möhetött haza. Hogy mit fizettek érte, ezt mán nem

tudom. Hároméves vótam, de emlékszők rá, hogy az apám fölötösztetött szépen, rakott szoknya, matrözgallérom vót, olyan ruhám, fehér szoknya, oszt möntünk a kistestvéré a bábasszonhó, oszt hazahoztuk. Gyalog. Skultéti Katinak hítták. Ez pucót is, tisztított is. (1, 4)

– Èngöm is el akartak kapartatni, csak ahogy beértek a tanyáru a faluba, mindjá möghallották a szóbeszédöt, hogy mos halt mög egy lány vérmergezésbe nálla a bábasszonná, úgyhogy anyámék visszafordúttak, oszt így mögmarattam. (4)

– Mikó möglött a baba, rátöttek egy fehér zsebkendöt a kődökire, oszt kész vót a fertötlenítés. (2)

– Vót olyan divat is, hogy egészen befáslizták a gyeröknek a lábát dérékig, hogy egyenes lögyön a lába. Hogy në lögyön görbe lábú, löcslábú. Alkohollla vót aki fertötlenítötte a kődökít is a babának. (2)

– Régön mindig pójába tötték, becsavarták lábátú nyakig, csak a feje vót ki. Annak idején becsavartuk, hogy szépen ájjon a lába, töttünk sapkát, hogy szépen ájjon a füle. (4)

– Bábakörösztég hítták, ha a kicsi halva születött, akkó azt a bábasszon mögkörösztöte, oszt etemették a temetöbe a sorba. (2)

– Amikó möghalt a baba, oszt gyorsan csináltak másikat, aszonták, hogy az ágy lábába temették el a kicsit. Me olyan gyorsan lött utána, hogy nem vót idejük még kivinni sè a temetöjig. Így tartották. (1)

– Azt tartották, hogy aki nagyboldogasszonkó születött, az mindig boldoglatalan vót, mög van még sok ilyen, csak most nem jut eszömbe. (3)

– Régön sokszó vót, hogy azt meséték, a gyerök hét mög hat hónapra születött, oszt egészségös. De az nem vót igaz, hanem hamarabb mögcsináták, oszt nem árútták e annak, aki emezt a tévhitet terjesztötte. (5)

– Vót olyan baba, aki a burokba születött. Burokba születött, me mindön sikerüt neki. Azt is bábaasszon kitepte, hogy kapjon levegöt. (1)

– Mindjá a szájábú olyankó ki kő vönni azt a slejmöt, hogy néhogy léhökkentse, hogy kapjon levegöt. Mihánt kigyün a levegöre, az az első dóga a segítönek, hogy a szájját kitakaríjja a gyeröknek. (1)

– Ha több újja születik, akkó azt léopérájják idejibe. (1)

– Ha hat újja születött, akkó arra aszonták, hogy tizennyolc éves korába emén. Eszáll, mint táltos. Az a táltos egy lószerü valami vót, oszt az etünt. Ez most vagy igaz vót, vagy nem. Ezt csak hallombú tudom. Szülémék meséték. (2)

Az első fürdetés

A fürdetést a lakosság paraszti egyszerűségéből adódóan nem tartották különleges szertartásnak. Általában a bábasszony végezte, vagyis az, aki a szülésnél segítkezett.

- A bábasszon fürdetött, az anyós, vagy az öregebb mönyecske. (2)
- A babának kamillatétjét főztek, avva mögmosták, ha a kődöke elszakatt, vagy rövidre vágták, akkó kamillatejáva átszűrték. (2)
- Járt még aztán a bábasszon egy idejig fürdetni mög intézni a gyerököt, hát ugye szerette a potyát. (1)

Az újszülöttre leselkedő veszedelem

Egyházaskéren számtalan történet és hiedelem maradt fenn adatköz-lőim emlékezetében az újszülöttre és az anyára egyaránt leselkedő veszedelmekről, melyek a megszületés pillanatától kezdve állandó veszélyt jelentenek rájuk nézve, s amelyek általában a keresztelési ceremóniával megszűnnek. Bár kivételek is nagy számban előfordulnak. A továbbiakban az ijedtség, a szemmel verés és a kicserélés veszélyétől való félelmekről és az ellenük irányuló védelmi intézkedésekről számolok be.

Ijedtség

- A háborús időbe születettek idegrokkantak löttek, oszt möghaltak. (1)
- A lövöldözéstől meg a robbánstól ijedtek mög. Az egyik család tanyájának kereszüllőte a háza tetejét egy ágyú. A szomszéd tanyán a Benyócki Kati néni kint az árokba szülte mög a gyerököt, ki vótak mönve a házbú, nem vót búvóhely. Az ideg mög a félelöm összegyűtt, oszt ű maga szülte mög ott lént a kanálisba a gyerököt, de az olyan rokkant kislány is lött, élt tizenhét-tizenennyolc évet. Mindig az anyja gardirozta, az ijedtségtű lött olyan. A bombarobbanást hallotta mög elősző, oszt a fülibe a dobhártya mögrepedt. Az első világháborúba történt. (1)
- Ha fölijedt a gyerök, akkó vitték a paphon, hogy adja rá az áldást, me mögijedt valamitű, ha mögijedt valamitű. Az ráatta az áldást, akkó az emút. (2)
- Neki lött egy öccse, oszt ki vót téve az udvarba nagykosárba, párna közé, kicsi vót, me űk is vótak sokan, oszt nem vót, aki dajkájja. A kutya beugrott a kerítésön, oszt átugrott a baba feje fölött, oszt az a gyerök anynyira mögijedt, hogy szívbeteg lött.

A szemverés

- A babát mög lehetött nézni, ha gyüttek vendégök, me az igencsak aludt. Aszonták, mindig arra kő vigyázni, hogy a szömök nē kapcsolódjanak össze a babáva mög avva, aki nézi, me akkó mögverik szömme. (7)
- A szömveréstű féltötték a legjobban a babát mög a mögijedéstű. Akirű tudták, hogy ha ránéz a babára, oszt attú a babának baja lösz, akkó attú védtek, óvták a gyerököt. Me ha a baba néz, mög ű is néz, oszt kapcsol

a szöm. Asszondják, hogy a fölöttnek akkó könnybe lábada a szöme. Oszt akkó verte mög szömmé, ha könnybe lábada a szöme. (1)

– Ez a Julcsa mög mindig azt mondta mög mutatta a kezive, hogy ekkora „kis szive van”, így „látom a kis szívit a szömibű”. „Látod tē – mondom – a kotló seggit.” Sosé adtam neki igazat, mög nem is engettem köze hozzátok, me féltöttelek tülle tiktöket. Sosé bíztam úbenne. Asszmonták, hogy száz ördög lakik az ilyenbe. (1)

– Ha nem tudtá micšináni vele, evitték ahhon a nénihön, aki tutta a ráimátkozást. Mosdatták. Szádba vötté vizet, abba mögmosdattad, akkó kivötted a kombinétod ajját, oszt abba köllött mögtürüni. Ha ez nem hatott, akkó vittük a nénihön, hogy az imátkozzon rá. Nem biztos, hogy az hatott, hanem hát mögszellőztetted a babát, oszt aztán lényugodott. Főleg este gyűtt rá az a keserves sírás, hasfájás, fogfájás. (1)

– Ráimátkozni köllött, ha ilyen vót, mög mögmosdatni. Vót egy katólikus imádság a szömmeverésrű, oszt az a Kisjézusrű szót, oszt tán ha azt ráolvasták, akkó möggyógyút. (2)

– Mögnyalták a szömöldökit, oszt ha sós vót neki a kicsinek, akkó mög van verve szömmé. Olyankó csináták, ha sivalkodott, nagyon sírt, me görcsöt a hasa. Mérték rá vizet ződleveles tányérbú, amelyikön ződ levél vót festve, abba mérték bele hét kanállá, oszt abba mosdatták, léhajtották a kombinétjukat, a kombinét ajjába mögtürüték, köröszöt vetöttek rá, oszt möggyógyút. Ezt otthon csináták. Mindig vót egy asszon, aki emönt, ha köllött ráimátkozni. Sokan tutták ezt. (2)

– Eztet a szömmeverést nem szándékossan csináták, hanem úgy születött az a valaki, hogy olyan vót a szöme. (2)

– Ha nem birt alunni a pici, mérték rá vizet ott a feje fölött. Három kanállá mögmérték, oszt a feje fölött, ha hatta, lött belülle, akkó szömmé verték. Vittük az én lányomat is a Vas Viktorhon. Égyik bögrébű merte a másikba, oszt ha több lött, akkó vót ez. (4)

– Az aki ezt csinájja, az nagyon szereti. Annyira mögszereti, hogy mögveri szömmé, oszt könnybe lábada a szöme. (4)

– Azt mondják, hogy akinek összeér a szömöldöke, az mögveri a gyerököt szömmé akaratlanú. (4)

– Aki szömmé vót verve, az képes vót ebbe belehalni. Me azok, akik ezt csinájják, azoknak a szöme sé égyforma, van, amelyik jobban mögveri, van, amelyik nem annyira. Amikó nem tudtak micšináni, akkó szentöltvízze is mosdatták mán, oszt aztán a gyerök arcát az ingjük ajjába türüték. (8)

– Azt is mondták, hogy aki nagyon szereti, az bírja mögverni szömmé. Amikó fővöszi a kisbabát, oszt akive a két pici szöm tanákozik, az mögveri szömmé, ha vót rá hajlamossága. (7)

– Vót, hogy hat hétig nem is vót szabad kivinni a szobábú, mög mutatni sē sēnkinek. (7, 11)

– Az én anyám ilyen ráimátkozós vót, de azt csak lánykorába lehet mög tanúni, ameddig nincs ura, szóva hát, ameddig nem vót férfiva. Én mán mögvótam, mikó egy csürhe pēlénkás két-három éves gyerököt teret be hozzánk az egyik naccsaládos asszon. Ordítottak a gyerökök. Édősanyám mög lé-fő a szobába imátkozott rá. Én mán akkó is untam a dógot. De az imátságot nem tudom, me sosé érdekőt. Rágyüttem később gyerököm arra, hogy nem szömverött gyerökök vótak azok, hanem éhössek. De mindön estefele imátkozott rá becsületössen édősanyám, ha hozták úket. El is hallgattak azok, de persze otthon biztos ekeztek még in ordítani, ha nem adtak nekik mamaligát. (10)

Megelőző védekezés és feloldozás szemverés ellen

– Szömverés ellen aszmonták, ha valaki vendég gyütt, akkó az mikó létotte a kabátot, oszt a gyerökhön odamönt, akkó azt mondta, hogy „én is olyan vagyok, mint anyád” oszt háromszó mögtürüte a kombinétja ajjáva a gyerök arcát, oszt nem lött sēmmi baj. (3)

– Mindig aszonták, hogy nem szabad lénéznie a fődre, annak aki nézi, me ha lénéz, akkó möghal a gyerök. (4)

– Gyümölcsai Jézus után: Szűz Mária ment Egyiptomba, találkozott három zsidóva. Egyik mondja, szép a kis Jézus, mint a fényes Nap. Másik mondja, szép a kis Jézus, mint az esthajnal csillag. Ez a kis Jézusnak megártott. Szűz Mária ment a Jordán vizére, megmosogatta, csordul a könny a szeméből, és így gyógyul meg az ő beteg szíve. Aztán asszonyunk Szűzmária... miatyánkot. Akkó az üdvözetöt addig még ásítózó, ha a gyerök mög van verve. Ha mög nagyon mög van verve, akkó könnyezik annak a szöme, aki imátkozik. (4)

– Éccő három napon át jártam imátkozni egy családhon. Me mán az anya is rítt mög a baba is. Oszt mindönnap montam. Me az imátság sēnkit nem ront e, ez nem boszorkánság, ez egy fönti valami. (4)

– Amikó rágyüttek, vagy gondóták, hogy ki verte mög szömmē, akkó azt ehítták, oszt az anya karjába vöszi, az ű dóga mög az vót, hogy a szájjába vös vizet, oszt háromszó mögmosdati, mög azt mondja közbe: „szív szerette, szöm mögverte, Jézus, Mária vödd lē rulla”. Aztán az alsó pöndölbe háromszor mögtürüte a gyerök arcát. (12)

– Vót, hogy vitték házrú házra, me nem tutták, hogy ki verte mög szömmē. (5)

– Egy kövér picike babát éccő efogott a frász, oszt édősapám átmönt hozzájuk, lēvotte az ablaknak a bal szárnyát, oszt a böcsöre tötte. Az anyna

mög imátkozott. El is müt. Az kisingöt mög ami a picin rajta vót, elásták a csurgásba, oszt az ott erohatt. (6)

– Amikó imátkoztak rá a babára, akkó aki csináta, annak ha folyt a könnye, akkó a gyerök télleg mög van verve szömmé. (12)

– Imádság szömverés ellen vót. (6)

– Ha nem tudta, hogy ki verte mög szömmé, akkó olmot olvasztottak egy rossz kanálba, oszt amikó főfort, akkó azt beledűtötték egy pohár vízbe, oszt amilyen alak kigyütt, attú ijedt mög a kicsi. (5)

– Az istálóba tödd fő a kopott söprűt az ajtó fölé, oszt azt sosé lè në vödd. (4)

Kicserélt gyerek

– Beteg gyerök, az anya húzta tizenvalahány éves koráig, amerre mönt. El akarta az asszon pucóni a gyerököt, de csak fele vére folyt e annak, amibű a gyerök táplákozik, de a gyerök mögmaratt, oszt akkó születött olyan beteg gyerök. Az vót rá a hiedelöm mondva, hogy mikó mögszületött, akkó kicseréték a rosszak, a boszorkányok. Azt tartották, hogy ilyenkö a gyerököt lé köll ütetni a földre, oszt elé köll tönni kisböggrébe egy nagy levesöskanalat, fakanalat, hogy majd a gyerök mögszólal, oszt aszondja „kisböggrébe nagykanál, hogy ögyek én evve”. De nem szólat az a gyerök, odatötték élébe, nem történt sémmi. (1)

– Kicseréléskö nem vitték sèhova a gyerököt. Az anyának sè vót szabad még kimönni a szobábú sé. Ha az anya kimönt a dógát végezni, akkó is maratt valaki a gyerökke. Azt nem vót szabad körösztlés előtt magára hagyni. Mink igyeköztünk mögkörösztlöni miné előbb, hogy főszabadítsuk azt az őrségöt. (1)

– Borsosnének a kisiafia olyan nagyon nagy fejű vót. Mindig azt monták, hogy el akarta piszkáni, de a vér efolyt, a baba mög mögmaratt, oszt olyan idétlen vót. Erre monták, hogy a táltosok kicseréték. Ennek tötték oda a bögrét, de nem mondott az istenadta sémmi sè. Nem réagát a kisgyerök rá, me nem tudott beszéni. (1)

– Lègènda járta, hogy kicseréték a rosszak, oszt vótak akkó is angolköros gyerökök. Oszt azokra monták, hogy a rosszak kicseréték. Vègházakba laktak, oszt a konyhábú fűtötték a szobát, oszt nem csinátak huza-tot, hanem vót egy olyan patkaszèrű a szobába, ott fűtöttek, oszt az vót a szabadkémén, azon mönt a füst kifelé. Azt tartották, hogy azon járnak be a rosszak. Oszt fokhagymát raktak be a böcsöbe. Oszt avva együütt ringaták. (2)

– Éccaka nyíva vót az ablak, oszt aszonták, hogy akkó kicseréték a gyerököt. E is vitték Zentán a néző asszonhon, az állapította mög. (4)

– Ameddig nagyon kicsi vót a kicsi, ötnapos, egyhetis, akkó töttek az ajtó háta mögé egy söprűt, néhogy kicseréjjék. Nem ótottuk el a mécsöst. (5, 6, 12)

További veszedelmek és védekezések

– A pélénkát nem szabad vót éccakára kint hagyni, me ha valaki elopi, akkó eviszi a gyeröknek a szöröncséjít, az álmát, az életkedvit. (1)

– Mikó kimostad a vizit, nem vót szabad a csurgásba beleönteni, hanem ki köllött önteni a dudvára. (8)

– Olyan is vót, hogy ha este valaki beszélgetni gyütt, akkó otthagytott a gyerök mellett egy zsebkendőt, mikó mönt haza, hogy nē vigye el a gyeröknek az álmát. Ez is egy szokás vót, hogy az a család, aki együtt beszélgetni este, hogy otthatta azt, amit. Kesztyűjít, valamit, ami az üvé vót. Maj másnap az vissza lött neki adva. (1)

– Még nem vót mögkörösztóve, kissöprű vót odatéve az ágyáhon, vagy az ágyába. Akkó nem birták szömmé verni, kicseréni. (3)

– Az olvasót mindig betötték a polyájába, hogy a rosszak nē érintsék mög, nē ártsanak. (2)

– Pélénkákat alsóneműbű mög ágylepedőbű csináltak. Nem lehetött éccakára kint hagyni, me akkó eviszik a rosszak. (2)

– Nem szabad a fürdővizet az ereszetbe önteni, me akkó sántának marad a gyerök, a rosszak eviszik a lábát. (2)

– Nem szabad vót az udvaron séhova önteni, csak a dudvára, hogy nē járjanak rajta körösztű, me az is rosszat jelentött. (2)

– Nem lehetött kint hagyni a kicsi dógait, me akkó nem alszik nyugottan a gyerök. (8)

– A földre sē nem szabad lénézni, me akkó eviszi az erejít a babának. (4)

Gyermeki megbetegedések

– Gyermekágyi láznak hitták. Nem volt mivel fertőtleníteni a dolgokat a gyerek körül, mer itthon szült mindenki. Nem vót steril lepedő, kesztyű, oszt így kézze segítöttek az asszonyon, ahogy lehetött. Nagyon sok asszon mög gyerök is emönt így. Attú vót, hogy tisztátalanú nyútak hozzá. Butábbak vótak a népek. (1)

– A torokgyík sok kicsi gyereket elvitt. Van a vérbicai temetőbe egy egész rész, ahol csak kisbabák vannak. Negyed részén a temetőnek csak babák vannak. Nincs fölött köztük, mert nem tudták gyógyítani. A mandula bedagadt annyira, hogy nem kaptak levegőt. A közepibe vót égy fehér csík, oszt azt mondták torokgyíknak. Ez ragájos vót. Veszelýös betegség vót, nem tudtak rá gyógyírt. (1)

– Mikó mögvót dagadva a mandulája, akkó petrolejumot köllött a szájba gurgulázni. Mikó ekezdött fájni a torkom, akkó mögkentem egy tolla a torkomat petrolejumma. Libatolla vagy csirketolla. (1)

– Csinát érvágást is a borbély. Kivágta a karján az eret, oszt kicsöpögtette a vért, akkó mikó mög nem akarta tovább, akkó eszorította az evágott helyet. Oszt mikó lényugodott, akkó aztán bekötötte. Akkó csináták ezt, ha fájt a keze, akkó a beteg vére kifolyt. (1)

– Köpút is hántak. Pirinkó pálinkás poharakat hoztak, mögkenyi alkoholla a bőrt, oszt azt ráboriccsa, oszt az úgy főpúposodott alatta. Oszt azt az öreg borbély kivágta. A kislán bent sirt, én mög kint sirattam. Mán annyira vót a vérmérgezésbe, hogy mög vót meredve. Nem tutták még akkó a gyógyszerert rá. Olyan fekete vót a vére szögénnek, szova teljesen befertőzte, hogy hasznát tüve ótották be. Attú lött neki vérmérgezés. (1)

– Feketehimlő, kanyaró, sárgaság, nyakfog – mandula mostan. Asztat enyomták öregasszonyok mög bábasszonyok, oszt kifakatt. Vot, aki kendör türüközöve. A bábasszon fölát a patkára, a gyeröknek a torka alá tötte a türüközöt, oszt főemete, így enyomta neki, az kifakatt, oszt möggyógyút. (2)

– Ha dagadás vót valakin, akkó lapúlevélle borigatták be, oszt avva gyógyítkoztak. A pijócat vérnyomásra hasznáták. Mög az érvágás is erre vót jó. (2)

– A kisgyeröknek ha fájt a torka, akkó benyút a nagyanya a szájába, oszt enyomta a manduláját, hogy kifakadjon. De ha nem engedte, me harapós vót, akkó főkötött a nyakára egy türüközöt, oszt fölát a patkára, oszt húzta fő, közbe mög rángatta, hogy az kifakadjon, oszt amikó a gyerök vörösset köpött, akkó sikerút. (8)

– Anya nekünk mög főzött kukorica zabját, létötte a fődre egy tálba, minket körbeütött, oszt betakart bennünket egy pokrócca, hogy szijjuk azt be. (5)

– Amikó himlőssek vótunk, akkó anyánk befütött a kemöncébe, mögvárta, hogy az a kemönce léhűjön valamennyire, oszt a lámpát betötte a kemöncébe, nekünk mög be köllött oda mönni. Mikó jó kiizzattunk, akkó kigyühettünk, becsavart bennünket ruháva, oszt belefeküttünk a dunnába, oszt kiizzattuk. Oszt így kicsalták a himlőt, gyorsan emút. (12)

A máktea alkalmazása és hatása

– Altatta a gyerököt, meg nagyon rossz gyerök vót, oszt a nagyanya ráunt tutujgatni, oszt akkó mögitatták vele. Rettentő rívós vót, oszt éccő möggyanúsított, hogy én is attam a gyeröknek, de nem attam neki. Totál káro vót tülle az egyik embör aztán. (1)

– Me hát éccaka is alunni köllött neki, hogy pihenjön a szülő tülle, de nappa is, hogy birjon a szülő dógozni. Úgyhogy séhogy sé vót jó. Hiába, de mindig nem alhatott. (2)

A keresztelés szokás- és hiedelemvilága

A keresztelés vallási szempontból igen nagy jelentőséggel bíró esemény. Ünnepi vonatkozások, szokások és hiedelmek is kapcsolódnak hozzá. Általában a gyermek megszületését követő két-három héten belül megvalósították. A keresztszülőket illetően a választás a család barátjára vagy közeli rokonra esett. A legtöbb esetben a férj cimborája érdemelte ki ezt a pozíciót. A keresztelési szokások még a mai napig is élnek az egyházaskériek körében. Ezek a következők:

– Körösztolésbű hazafele. Pogánt vittünk, keresztényt hoztunk. Aki hozta, az a kapun beérve mögemete, hogy nagyra nőjjön. Oszt létötték a fődre a szobába, oszt nagyon igyeköztek. (3, 4)

– Annyi szokás vót, hogy mikó hazahozta a körösztanya a templombú, akkó létotte az asztal elébe, hogy aki legjobban szereti, vögye fő. Hát persze, hogy az apuka vötte fő, me az vót a legügyessebb. Az asszony akkó még gyöngébb, oszt az nem birja, a többinek mög nem illik főkapni, me csak nem olyan közelebbi. (1, 2)

– A körösztszülőnek annyi kötelezettsége vót, hogy egy kisingöt köllött neki vönni meg egy kis sapkát, fehér zsebkendőt mög egy gyértyát. Legtöbbszö testvért, vagy barátot választottak annak, az apa választott. (2)

Mellékletek

Ima szemverés ellen

Fölüle Jézus a márványköre,
arra ment három szűz leány.
Az egyik azt mondta:
„Ó édes Jézuskám, szebb vagy te a Holdvilágnál.”
A másik azt mondta:
„Ó édes Jézuskám, szebb vagy te a ragyogóbb csillagnál.”
A harmadik azt mondta:
„Ó édes Jézuskám, szebb vagy te a fényes Napnál.”
Odament a Boldogságos Szűz Anyánk Mária
a Jordán vizére és hozott vizet el.
Ezen a gyermekem, vagy e lányon
úgy menjen szét az igézet,

mint a márványkövön lefolyt
a Jordán vize, az Atyának,
Fiúnak és Szentléleknek nevében.
Ámen. (6)

Hasznos ima hideglelés ellen

Kösziklák repednek, halottak föltámadnak.
Krisztus urunkat megfogták, és Judás elébe állították.
Az kéri tőle: „Mit félsz, mit reszketsz, talán a hideg lel?”
Jézus feleli: „Nem lel engem, nem is kívánom,
azt se lelje soha, aki az én keserves kínszenvedésemről,
halálomról megemlékezik,
ah hajnal, hajnal, piros szép hajnal.”
Engem vendégségbe hívtak, de én nem megyek,
elküldöm az én hideglelésemet.
Aki ezt elmondja háromszor a Nap fölkelte előtt
és három Miatyánkont és annyi Üdvözlégyet
és egy Hiszekegyet és egy följánlást
Jézus utolsó fázásáért tiszta szívből. (6)

Adatközlők

1. Hézső Mihály (1927) és Hézső Fajcsák Piroska (1935). Egyházaskéren születtek, földműves, vasutas családban. Földműveléssel foglalkozva éltek le életüket szülőfalujukban, emellett a családfő a falusi tanács tagja, illetve a falu községi képviselője volt.

2. Tűri Apró Piroska (1939). Hódegyházi születésű, földműves család gyermeke. Egyházaskérre ment férjhez tizenhat évesen, s itt alapítottak családot, alapozták meg jövőjüket. Vályogveréssel foglalkoztak.

3. Bálint Vénus Ilonka (1930). Egyházaskéren született. Paraszti származású háztartásbeli.

4. Keszég Surinya Eszter (1940). Egyházaskéren született. Paraszti származású háztartásbeli.

5. Ágoston Mihók Julianna (1936). Egyházaskéren született. Szegény-paraszti származású sokgyermekes földműves család gyermeke. Fiatalkorában az Egyházaskérre kihelyezett tanítóházaspár gyerekeinek dajkája. Jelenleg is az egyházi kórus tagja.

6. Bálint Mihók Margit (1933). Egyházaskéren született. Szegényparaszti származású, sokgyermekes földműves család gyermeke. Jelenleg az egyházi kórus tagja.

7. Vörös Ambrúzs Erzsébet (1938). Egyházaskéren született. Földműves családból való háztartásbeli. Az egyházi kórus tagja. A falu utolsó bábasszonyának unokája.

8. Kataró Csorba Katalin (1946). Egyházaskéren született. Földműves családból való háztartásbeli. Az egyházi kórus tagja.

9. Pantić Puskás Mária (1943). Egyházaskéren született. Földműves családból való háztartásbeli. Az egyházi kórus tagja. Bolti eladóként dolgozott. Néhány évet Szendrőn is élt.

10. Dékány Tűri Julianna (1940) és házastársa Dékány Mihály (1937). Egyházaskéren születtek. Tehetősebb földműves család leszármazottai. Mihály bácsi a lótenyésztés, a vásári kupeckodás szakértője.

11. Nagy Bata Ilonka (1953). Csókai születésű, Egyházaskérre ment férjhez. Az egyházi kórus tagja.

12. Bicók Rozália (1945). Bácspetrőcön született, majd fiatalon Egyházaskérre ment férjhez. Az egyházi kórus tagja. Háztartásbeli.

13. Fehér Hézsó Mária (1957). Egyházaskéri születésű. A falu nyugalmazott anyakönyvvezetője és a helyi közösség tanácsának tagja.

Adatközlőim a szegedi kertészcsaládok leszármazottai. A családok az egyházaskéri szikes fekete föld fokhagymatermő alkalmassága okán telepedtek le ezen a vidéken. Azóta is a fokhagymaeladás a falu legfőbb bevételi forrása.

Desiré Central Station 2012 – Apolitika

Fesztiválvároskánk újból helyet (azt) tudott biztosítani a 2012-es Desiré Central Stationnek. Habár anyagi szempontból már megint problémák körvonalazódtak, nagyjából 2012 szeptembere tájékán Urbán András mindenkit megnyugtatót, pontosabban azt üzent, hogy Desiré mindenképpen lesz. Lett is. A fesztivál hivatalos weboldala a start előtti másfél hétben lett aktív, addig csak a régi volt elérhető, bár már ekkor érkeztek olyan facebookos bejegyzések, hogy egy-két darabra máris elfogytak a jegyek. Annak ellenére, hogy a „nyári” programok támogatása körül sosem szokott gond lenni, itt a látogatottság, a nézősereg bizonyította: Szabadkának (is) kell ez a rendezvény. A tett és az akarat most is erősebb volt, így 2012. november 23-a és 30-a között már negyedik alkalommal fesztiválozhattunk Desirével!

A 2012-es fesztiválon jóformán a környező országokból érkeztek előadások. Szerbiát a belgrádi Atelje 212 Színház *Zoran Đinđić* című – fesztiválnyitó – darabja (rendező Oliver Frlić), az Újvidéki Egyetemi Kultúrközpont *Megölni Zoran Đinđićet* című alkotása (rendező Zlatko Paković), az „OFF Desiré program” keretében az Újvidéki Művészeti Akadémia színinövendékeinek performance-a, a *Vajdasági életérzések* (osztályvezető tanár László Sándor), a brezovici Tiszta Patakok Családja [kommuna – színház] *Szégylene* (rendező Božidar Mandić), valamint a házigazda, a Kosztolányi Dezső Színház „Pass-port”-jai képviselték: a *Démonok városa – Pass-port Subotica/Szabadka*, a *Maga az Ördög – Pass-port Szeged/Segedin* és a *Pass-port Europe* (Urbán András rendezésében). A belgrádi származású, jelenleg Berlinben élő Dragana Bulut táncos, koreográfus *Pass It On* című produkciója vagy a Rambo Amadeus-koncert is pusztán a „tájiság” miatt említhető ebben a sorban. Magyarországról a szegedi Metanoia Artopédia *Mutatványosok az Alkimisták utcájában* című

„meditációs objektuma” (rendező Perovics Zoltán), a budapesti Katona József Színház *A mi osztályunk* című darabja (rendező Máté Gábor) érkezett, de „itt” említhető meg Nagy József rendező-koreográfus *Woyzeck, avagy a szédület karcolata* című (Jel Színház) „szabad adaptációja” is. Szlovéniát két produkció képviselte a ljubljanoi Szlovén Ifjúsági Színházból: az egyik a Borut Šeparović rendezte *Osztályellenség (re-/de-/konstrukció)*, a másik az *Átkozott legyen, ki elárulja hazáját!* Oliver Frljic rendezésében. Ljubljanából még egy produkciót láthattunk, mégpedig a Jure Novak–Katarina Stegnar–Urška Brodar szerzőtrío *Ezért vagyok boldog* című alkotását (Glej Színház – Zavod Poza). Horvátországból a zágrábi Hotel Bulić Színház – Tvornica kulture érkezett az *Istenítélettel végezni – part one* Senka Bulić és Tomislav Čurković koncepciója alapján.

A 2012-es fesztivál – szakítva az eddigi hagyományokkal – most nem a valamely égtájjal összefüggésbe hozható alcímet kapta, hanem az *apolitikát*. Mint ahogy azt már fentebb érintettük, még véletlenül sem a konkrét „tájoltságon” van a hangsúly, hanem azon a közös tematikán, azon a politikai, társadalmi-szociális jelenvalóságon, amely elkerülhetetlenül és egyre intenzívebben működik mind a színház, mind a hétköznapi emberek világában.

Szakmai, tematikai vonatkozásban árnyaló, elmélyítő, újra-, el- és továbbgondolkodtató szerepben tűnt fel a fesztivál – immár elengedhetetlen – kísérőrendezvénye, a *Desiré Akadémia*, amelyen elsőként Rambo Amadeus énekes, dalszövegíró tartott előadást, de előadott Uršula Cetinski színház-igazgató; Máté Gábor rendező, színész, tanár; Božidar Mandić dramaturg, író, képzőművész és Mezei Szilárd zeneszerző, zenész is.

Az ún. offprogramok keretében Sirbik Attila kritikaíró műhelyt vezetett, így immár kritikai megközelítésekben (a *Desiré Critical Workshopok*-ban) újra terítékre kerülhettek a látott darabok. A *Desiré Central Station* fesztiválzáró programja a Kosztolányi Dezső Színház születésnapjára bulija volt, amelyen a *Sambansa DJ Set* lépett fel.

Hogy miért is sikerül a 2012-es *Desiré Central Station* alcímét sok esetben „apokaliptiká”-nak olvasni, az minden bizonnyal kiderül az alábbi ismertetőinkből, kritikáinkból.

Atelje 212 Színház (Belgrád): Zoran Đinđić (szerző és rendező Oliver Frljic, dramaturg Branislava Ilic)

Annak ellenére, hogy az idei *Desiré Central Station* fesztivál az apolitika alcímet kapta, hiba lenne az Oliver Frljic rendezte darabot pusztán „(a)politikainak” tartani, annál ugyanis jóval mélyebb problémák jutnak kifejezésre benne. Komoly, a társadalmat és a közéletet egyaránt lel-

tárba vevő, elemző, majdhogynem: szétmarcangoló alkotásról van itt szó. Tulajdonképpen az elmúlt húsz év hazai vonatkozású tragédiáiról, kényszerűségeiről, halálos, kegyetlenül véres eseményeiről, politikai „transzformációiról”, szinte már követhetetlen, kibogozhatatlan, önmagában is provokatív „tartalmairól”. Húsz év szenvedéseiből merít tehát a darab, és mint ahogyan az hamar kiderül: van is miből.

Az előadás rendkívül expresszív megnyilatkozásokkal indul: Branislav Trifunović, Ivan Jevtović, Vladislav Mihailović, Tanja Petrović, Milan Marić, Miloš Timotijević és Tamara Krcunović sorra veszi, feleleveníti az újabb kori „történelem” eseményeit úgy, hogy minden egyes történés a „zbog vas...” bevezető formulát kapja. Tehát hogy például „önök miatt...” „öltünk meg Srebrenicában nyolcezer muzulmánt”; „lőttük Dubrovnikot”; „gyújtottuk fel az amerikai nagykövetséget”; „néztük huszonnégy órán át Đokovićot, elterelve a figyelmet a komoly dolgokról”; „választottuk elnök-ké Dobricát”; „fogtuk el Miloševićet”; „lettek olyan tizenöt éves gyerekeink, akik azt hiszik, hogy minden siptár táborba való szar, hogy minden horvát usztasa, hogy minden boszniai muzulmán mohamedán paraszt, és hogy mindegyiket le kell gyilkolni” stb. Hétköznapi, közülnk való figurák szájából hangzanak el ezek a fokozatosan erősödő, végül már tomboló „létári anyagok”. Egyenesen felénk ordibálva, a szemünkbe mondva úgy, hogy a közönségből senki sem marad ki, mindenki megkapja őket. Nem is ülünk sötétben, így semmi sem garantálja a biztonságot. A látvány is bizarr: még mielőtt hozzáfognának a „beolvasáshoz”, egy „újabb kori szerb történelem” feliratú vörös, vérrel teli hordóba mindenki megmártja a karját, vérbe mártja kezét.

Így, könyékgig véres testekből hangoznak el tehát a monológok, amelyek mindegyike az „önök miatt öltük meg Zoran Đinđićet!” felkiáltással fejeződnek. Nem lehet tehát nem részese lenni a „történelemnek”. Olyan intenzív kifejezőerőt képviselnek a színészek, hogy majdnem lelkiismeret-furda lást élek át, de azt egyértelműen érzem, hogy mindennek részese vagyok, ha máshogy nem, akkor úgy, hogy jómagam is átéltem őket. A dicséretes előadásmód, a vérben forgó szemek tehát megszólítanak, az ember képtelen arra, hogy kimaradjon, hogy kirekessze magát. Hogy szemet hunyjon a történetek – pontosabban: az elhangzottak – fölött. Vagy úgy, hogy azt érzi, rajta csattan, csattant a „történelmi” ostor, vagy úgy, hogy a „zbog vas”-ok miatt hősként vallja részvételét. Nyilván sokunkban inkább az előbbi jut kifejezésre, a lényeg azonban az „érintettség”. Ebből adódóan már „méltóképpen” tudjuk átlátni a színpadi cselekményszálak kuszaságát.

A „kollektíve” megbüntetett nézők így – némi ellentmondással ugyan, de – az általuk vélt láthatatlan bűnösök ellenpontjává alakulnak, vagyis fe-

szültség keletkezik a megfoghatatlan és a megvádolt „bűnösök” között. Ez után a „kiegyenlítődség” után kap más értelmet, mintegy az átírt, semlegesített politikai szintér. Itt a Koštunica-per sem tud perként megvalósulni (a „színháziságára” történik is utalás), vagyis az immár „célzott” vádak tulajdonképpen nem is azok. Újra csak bűnlajstromok, újra csak a megtörténtek említése. A koštunicai tagadások szintén egy latens motiváció felé lesznek kénytelenek mutatni, amelynek eredménye ugyancsak a mentesség, ha úgy tetszik, az „alkotmányozó mentessége”. Ami továbbra is megmarad, az a „nézőtéri” kollektív bűnösség.

És ami nagyon fontos: a Zoran Đinđićbe torkolló „zbog vas”-ok képesek arra, hogy magának Zoran Đinđićnek a mítoszát is dekonstruálják. Mindez persze összefüggésben van Vojislav Koštunica „színházi” kihallgatásával, vagy épp Đinđićnek (?) a pravoszláv papokkal történő „búcsúztatásával” (Feđa Stojanovićyal kiegészülve). Egy súlycsoportba kerülnek: nem lehetnek soha többé érték kategóriák, választható, előrevivő tényezők.

Ilyen értelemben a már említett politikai szintér az ott felhozott fájdalomakkal, gyilkosságokkal, véres eseményekkel stb. együtt a Đinđić-féle családi gyász, a családi traumának sem tud reális táptalajt szolgálni, együttérzésünk felülíródik, sőt egyfajta groteszk mosollyal nyugtázhatjuk Ružica asszony nejlonzacsakózott könnyeinek látványát. Hogy azonban ehhez a nézői „beállítódáshoz” eljuthassunk, kizárólag a darab kontextusában kell maradnunk. Ilyen értelemben pedig ez a fajta gyász jóformán egy a több ezer közül. Az át- és leértékelttség a darab vége felé a maximumán van: Zoran Đinđić is csak egy név marad a több millió közül. Bár a konkrét motivációk – a „történelem” szégyenteljes ismétlődésének valódi okai – még itt is láthatatlanok.

A darab – a színészi alakításon kívül eső, bár azzal összefüggésben maradó – másik expresszív komponense a konkrét tárgyiasság vagy a tárgyiasság, a tárgyakká tétel, „targyakká tett”, azzá lett történelem: a másfél méteres Ustav-díszlet (egyetlen tartalma, a „kezünk véres, lelkünk tiszta” felirat, szépen látszik is a háttérben a bűnlajstrom-monológok közben), a pravoszlávtemplom-díszlet, a nemzetiszín „DEMOKRATIJA” felirat, de még a (szerb földdel „meghintett”) hullazsákok is. Mind-mind „ordítanak”. Végtelenül, de végtelenül egyszerűen sarkallnak arra, hogy nesze, itt vannak a szimbólumaid! Nézd meg! Fogd meg! Láss mögé! Fogd már fel!

E tárgyak átalakulása, más színben való feltűnése is fontos pillanat. Bár az átalakulás járható alternatívát szintén nem jelent, ha más nem, a „felboríthatatlan”, oly stabil D, E, M, O, K, R, A, T, I, J, A betűkkel való „játék” problémamentesen hoz létre olyan szavakat, mint amilyen a RAT vagy a RAJ, esetleg a KOMEDIJA. Ugyanilyen változáshelyzet, pontosabban:

változásnak tűnő helyzet alakul ki, amikor a pravoszláv papok politikussá, katonákká, Otpor-aktivistákká stb. vedlenek – egyik pillanatról a másikra. Elvileg ugyanazok, csak a kosztüm más. Hiába alakulnak át, nem képesek új jelentéssel bővülni. Értékkel semmiképp.

Végül egyáltalán nem meglepő, hogy a következőket kell konstatálnom: egy helyben toporgunk. Hogy nem is érzek kiutat ebből az állapotból. Hogy a változások csakis olyan transzformációk, amelyek nem reális alternatívák – nem is lehetnek azok –, hanem önmaguk változatlan (ál)-variánsai. És közben újra elém villan: te jó ég, Európában tényleg ez volt a kilencvenes években? Hogy egymást gyilkolták a nemzetek, hogy jóformán – azóta – semmi sem változott? Hogy a 2001-es rendszerváltás tulajdonképpen nem is az? Hogy az „arculatváltás” nem más, mint gyomorforogatóan ismétlődő történelem, csak nem száz- vagy ezeréves periódusokkal, hanem sokkal intenzívebb frekvenciákkal? Hogy végül is az annak idején szendvicsosztogatókból most köztársasági elnökök, miniszterelnökök, „szimbólumok” lettek? Miért nem meglepő, hogy a válasz talán abban a vörös hordóban leledzik? És ezt a ténytet nem eufemizálhatja, hovatovább: nem írhatja át semmilyen darabbeli szimbólum, semmilyen metafora, semmilyen kép, semmilyen átvitt értelem. Ez denotatív, konkrét „jelentés”. Ezt pedig hatványozottan képes kifejezésre juttatni a karakteres, ám mégis tiszta színészi jelenlét, a ráfordított, az összpontosított hatalmas erő. Így végezetül: a szerb zászló – zárlati – leokádása is már csak egy eltörpülő, jelentéktelen aktus.

Fesztiválnyitó darabként nem is funkcionálhatott volna jobban a belgrádi Atelje 212 produkciója. [brenner]

Szlovén Ifjúsági Színház (Ljubljana): Átkozott legyen, ki elárulja hazáját! (szerző és rendező Oliver Frlić)

Oliver Frlić másik Desiré-fesztiválon bemutatott előadása, az *Átkozott legyen, ki elárulja hazáját!* a kortárs dráma hármasságában észlelhető – a szerző, a színház és a kor, valamint a befogadói közeg korrelációja – esetleges interpretációs zavarokat, azaz a színház lényegi paradoxonát úgy oldja fel, hogy a legtöbbször még az interaktivitásban is magatehetetlenségre kárhoztatott publikumot tényleges terrorban tartja. Alacsonyan repülnek a vaktöltények: nézőkre ritkán zúdul ekkora golyózápor. A színészek ugyanis nemcsak egymást lövöldözik előszeretettel, hanem a közönséget is. Süt a gyűlölet a szemükből, ahogyan azt kiabálják: „Azt akarjátok, hogy szépen végigkövessetek egy előadást, azonosulni tudjatok a hőssel, és legyen főlemelő a vége, mi?!” A közönség azonban nem szimplán megszólított,

inkább egy laboratórium kísérleti alanya: mindvégig feszült, hiszen bármikor megszegényíthetik, kigúnyolhatják, pisztolyt szegezhetnek a fejéhez. A nézőtérén ülve az érzelmek széles skáláját fedezi fel a reakcióiban: a felháborodását, az egyetértését, a kárörömét. Az Oliver Frljić-féle színház tehát az állandó idegi készenlét, az intenzív nézői jelenlét teátruma.

A Szlovén Ifjúsági Színház teamje ideális társulat ennek érvényre juttatásához: az 1955-ben alapított műhely a nyolcvanas években olyan innovatív bázissá strukturálódott, mely munkáiban a civilizációs szétcsúszásokat tematizálja. Teszi mindezt a Peter Brook-i lázadó színház kódrendszerét felhasználva: üres, díszlettelen térben, a kompozíciónak nevezett progresszív konstrukcióktól elrugaszkodva, a kreativitást jelképező improvizációs technikákkal átmeneti formát létrehozva a jelmez nélküli, utcai ruhában fellépő színészek folyamatos részvételre kényszerítik a nézőt. Ez az a fajta színjátszás, amelyben az unalom a véget jelenti, hiszen az – ahogyan a módszer atyja is emlegette egyik előadásában – az ítélkezés fő kritériuma, afféle vészjelző lámpa. *Az Átkozott legyen, ki elárulja hazáját!* pedig teljesítette az elvárásokat: nem hagyott időt unatkozni, a közben uralkodó csönd – a közönségi visszacsatolás másik indexe – viszont fülsiketítő volt.

Oliver Frljić többi rendezéséhez hasonlóan ez az előadás is úgynevezett szerzői projekt, vagyis néhány ars poetica funkciójú utalástól eltekintve mellőzi az esetleges kiindulópontul szolgáló drámai vagy szépirodalmi művet, helyette a jobbára a színészek által gyűjtött dokumentarista szövegekből (cikkek, zenék, általuk rögzített interjúk) és az alkotók élményeiből merít. *Az Átkozott legyen, ki elárulja hazáját!* egy valódi non-fiction anyagból építkező ensemble-produkció. Önreflexivitása a propaganda határait súrolja: a darab elején a rendező felolvastatja egy újságból a saját haláláról szóló hírt. Utána egy igencsak merész húzással éri el, hogy a nézők figyelve egy percre se lankadjon: a titói testvériség–egység megavasodott ideájának utódjai, a multikulturalizmus és a híres vajdasági tolerancia kerülnek terítékre. Sorra veszik elő a Szabadrán élő etnikumok sztereotip jellemzőit, és röhögtenek ki őket egymással meg saját magukkal. Aztán nyilván előbukkan a nem is olyan régi délszláv háborúk emléke, és egy idő után már senki sem találja viccesnek a válogatás nélkül rá zúdított sértéseket.

A cím a *Hej, Sloveninek*, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság himnuszának az egyik sora. Közvetlenül előtte pokol mélyétől és mennydörgés tüzétől fenyegetett, mégis örökké élő szláv szellemről s a hegyszorosként még a földrengésben is szilárdan álló jugoszlávok dicsőségéről zeng az ének. Nem is kell egyéb adalék a nagy eszmék nevetségessé válásához, mint a történelem ismerete. *Az Átkozott legyen, ki elárulja hazáját!* felvállalja az egykorvult közös hazakép rekonstruálásának feladatát a nyilvánvaló

csőd ellenére is, de csak hogy bírálhassa az autokrata kormányzatot meg a nacionalistákat, és beszólhasson a neveletlen közönségnek. Ennyire képes. Felráz, kibillent, megnémít.

Ha egy szóval kellene körülírni ezt az előadást, az biztosan a provokáció lenne. A néhol erőszakkal politikai kontextusba helyezett popkulturális szimbólumokkal és nemzeti jelképekkel való játék, a kimondás szabadságától fűtött színpadi állítások, az igazság egyértelműségébe vetett naiv hit vadromantikus forradalmi hevületet idéz elő színpadon és nézőtéren egyaránt. Az ember másfél órára meggyőződik arról, hogy nem egyedül áll a világban, aztán hazasétál a korzón, és senki sem jön szembe vele. [em]

Kosztolányi Dezső Színház (Szabadka): Pass-port – a trilógia

A Desiré Central Stationon mutatták be először a nagyközönségnek egybefüggő előadásfolyamként – trilógiaként – a *Pass-port Szabadkát*, a *Pass-port Szegedet* és a *Pass-port Europe*-ot. E darabokról az idei januári számunkban¹ már beszámoltunk.

Katona József Színház (Budapest): A mi osztályunk (rendező Máté Gábor)

Egy exjugoszláv térségben szocializálódott néző számára meglepő, hogy a színházi nyelv radikális megújítására törekvő, Antonin Artaud kegyetlen színházának téziseit transzformáló, konceptuális művészetben edzett posztdramatikus színház több évtizedes gyakorlata mennyire nem tudott meghonosodni Magyarországon. A független műhelyek kivételével kevés alkotóközösség meri felvállalni a szöveg jelentőségének degradálódásával és az ezzel járó szabadsággal való kísérletezést. A budapesti Katona József Színház sem próbálkozott ilyesmivel, Máté Gábornak mégis sikerült olyan előadást színpadra állítania, amely arról tanúskodik, hogy kőszínházi keretek között, hagyományos elemekkel is létre lehet hozni érvényes és hiteles, aktuálpolitikai történésekre reagáló, mindennapi rögválóság jelenségeire reflektáló művet. *A mi osztályunk* a teátrum közéleti programjának egyik fontos darabja, olyan előadások sorába illeszkedik, mint a 2010-ben bemutatott *Cigányok*, melynek sztereotipikus romaábrázolása januárban arra készítette a Független Színház Peer Gynt-ösztöndíjasait, hogy nyílt levélben bírálják a szupervizori segítséget igénybe nem vevő dramaturgot.

¹ BRENNER János 2013. Pass-port – a trilógia (A Kosztolányi Dezső Színház előadásairól). *Híd* 1. 115–120.

A jócskán megkésett kritika által keltett kisebbfajta botrány ráirányította a figyelmet arra, mennyire nem érdekli egymás munkája az azonos területen működőket, és milyen ijesztően érintetlen marad a politikai szcéna a kulturálistól. Ennek a távolságnak az áthidalhatatlanságára hivatkozott a rendező is, amikor átvette tavaly a Színházi Kritikusok Céhének legjobb előadásért járó díját. Mint mondta, a premier idején remélte, hogy *A mi osztályunk* képes lesz majd indulatokat gerjeszteni, vitákat generálni, kimozdítani a közönséget a komfortzónájából, és bekapcsolni a közös gondolkodás áramába. Hogy ez mégsem történt meg, az talán a XX. századi világtörténelem egyik specifikus tapasztalatával magyarázható: amikor mindenki felmentést talál a maga és a szülei meg a nagyszülei számára a „parancsra tettem” logikájában, lehetetlen a saját felelősség felvállalására vagy legalábbis átgondolására bírni az embereket. Mindenki ártatlan, mindenki bűnös.

A szerző, Tadeusz Słobodzianek – akinek egyébként az *Ilja próféta* című drámájával fog tájolni az idén a Tanyaszínház – ennek a tipikusan modern kori, minden tettet relativizáló létfilozófiának a szemléltetésére egy szinte sztereotip például szolgáló eseményt választott, a holokausztot. Az erről folytatott diskurzusból ugyanis könnyen kivonatható, miként lesz a traumából frázis, hogyan válik gyilkosból áldozat, áldozatból gyilkos, miközben látszólag a körülmények színházának marionettbábja. A darab megtörtént eseményeket dolgoz fel: az 1941-es jedwabnei pogromot, melynek során a Varsótól mintegy száz kilométerre északra levő kisváros zsidó lakosait egy pajtába zárták, és elevenen elégették. A szomszédai. Amikor a 2000-es évek elején előkerültek az erre utaló bizonyítékok, a lengyel közvélemény teljesen felbolydult. Azt hitték, leszámoltak már a démonjaikkal, felépítették a maguk emlékműveit, berendezték a maguk múzeumait, megírták a maguk történelemlönyveit, magyarul: újradefiniálták a nemzeti identitásukat. Aztán kiderült, még ezt is át kell pozícionálniuk.

A mi osztályunk sorstabló: egy vegyes vallású, zsidó–katolikus mikroközösség tíz tagjának össze-összefonódó életútját követhetjük benne nyomon 1937-től csaknem hetven esztendeig. A szerző közhelyszerű szituációkat sorakoztat fel, és egyfolytában döntésekre kényszeríti a szereplőit. Ezekről a választásokról azonban nem folyamatukban értesülünk, hanem a narrációból: dialógusok alig vannak, helyettük végtelenített monológokat, üres beszédet hallgatunk, ebből következtetjük ki, mi történt a szereplőkkel. Akiknek a döntései mellelleg nagyon is kiszámíthatóak, mert egyetlen hős sem akad köztük, csupa egzisztenciáját féltő kisembert látunk a színpadon. Különösen az egy bandába tartozó, a fasiszta és a kommunis-

ta rezsimhez is verőlegényül szegődő Zygmunt (Bán János), a gyilkosságokban csak passzívan részt vevő szürke eminenciás, a később fényes papi karriert befutó Heniek (Szacsвай László), a németek és az oroszok között is reménytelenül előrelépni próbáló, folyton menekülő, s ezért saját gyermekét is megölő Wladek (Ujlaki Dénes) válik a környezete játékszerévé mániákus alkalmazkodási vágya miatt. A két legerőszakosabb alaknak, Menachemnek (Rajkai Zoltán) és Rysieknek (Takátsy Péter) eszét veszi a bosszú, kíméletlenül vonulnak fel egymás és egymás rendszerei ellen. A tartós érzelmi kapcsolatok nélkül vergődő, lassan teljesen érzéketlenné váló Zocha (Pelsőczy Réka) és a megmaradás érdekében férjhez menő, Mariannává keresztelkedő Rachelka (Bodnár Erika) története a hátországban élők hányattatásait és a nők lehetséges életmodelljeit mintázza. Az elsőként meggyilkolt Jakob (Dénes Viktor) és Dora (Pálos Hanna) sem teljesen ártatlanok, hiszen másságukkal és határozatlanságukkal szinte kihívják maguk ellen a többség haragját. Egyedül a „helyzetbe hozás” előtt Amerikába emigrált Abram (Haumann Péter) marad tiszta, bár az ő makulátlanságában sem lehetünk biztosak, hiszen fogalmunk sincs, az édesapját követve cipésznek készülő fiúból hogyan lett New York-i rabbi, mi mindent kellett ezért megtennie az Egyesült Államokban. És ez igazából nem is fontos, ebben az előadásban ugyanis csak akkor kap helyet az individuum, ha teljes mértékben a közösségtől függ. Nem mintha az USA-ban nem találhatnánk számtalan példát ilyen esetekre, de Tadeusz Słobodzianek ebből a szempontból is a legjellemzőbb helyszínt veszi elő: Kelet-Közép-Európát, a kollektívumokban gondolkodás imaginárius ígért földjét.

A mi osztályunk példázat arról, hogyan gyalogol át a történelem az emberen, aki csak túlélni igyekszik. A színészi játék is ezt az elképzelést tükrözi: noha a karakterek kivétel nélkül jól formáltak, nincsenek kimagasló szerepek, van ellenben bravúros csapatmunka. Erre van szükség ahhoz, hogy egyetlen nagyszabású albummá álljanak össze az egyes szereplők életéből kimerevített pillanatképek. Ezért a végtelenül leegyszerűsített jelmez (Füzér Anni) és a rafináltan redukált díszlet (Cziegler Balázs), mely ugyan mindvégig egy osztályterem marad, mégis képes arra, hogy érzékeltesse a háborús állapotokat vagy épp egy idősek otthona hangulatát: így lesz a vonalzóból pisztoly, a tolltartóból távirányító, a körzöből pedig kínzóeszköz. Ebből látszik: ebben a világban az összes gaztett csupán megbocsátható diákcsíny, nincs veszélye az ölésnek, a csalásnak, a hazugságnak. A saját szemében mindenki vétlen. Ezért is hangzik el az előadás végén az egyik legreználtabb szereplő szájából a kérdés: „Isten hol volt?” Hát így kell kisajátítani a történelmet. [em]

Glej Színház – Zavod Poza (Ljubljana): Ezért vagyok boldog

Először szelekciós hibának véltem, hogy a Glej Színház produkcióját beválogatták az Apolitika témamegjelölésű térségi mustrába. Ennek a lakásszínházi minielőadásnak ugyanis semmi köze sincs a rendszerkritikához. Legalábbis látszólag, amíg észre nem vesszük, hogy a betegség az abjekció egyik legáltalánosabb kifejezési formája. Így lehet a depresszió a rendszerkritika manifesztációja.

A Gyermekszínházban mindössze tízen várakoztunk az ajtónyitásra, méregettük egymást, el sem tudtuk képzelni, hol marad a Desiré ideje alatt megszokott, egyik helyszínről a másikra hömpölygő fesztiválózó tömeg. Miután betessékeltek bennünket, le kellett vetnünk a cipőnket, de kaptunk helyette szobapapucsot. A színpadon lakást rendeztek be, letisztult enteriőrrel, sok könyvvel, szerteszét heverő magazinokkal és lemezborítókka. Egy harmincas férfi várt bennünket fürdőköpenyben, és rögtön a kezünkbe nyomott egy-egy tesztlapot. Miközben ő bejáródott mozdulatokkal fokhagymát aprított, és némi olívaolajon aranyszínűre dinsztelte, mi olyan kérdésekre válaszoltunk, hogy éreztünk-e az elmúlt hónapokban levertséget, szomorúságot, kint vagy kétségbeesést, nehezünkre esett-e azokkal a dolgokkal törődni, amelyeket általában szeretünk csinálni. Arra gondoltam, biztosan ez a kérdőív az első találat a keresőben a „depresszió” szóra.

Mire felocsúdtunk, már ki volt töltve a vörösbor a poharainkba, kellemes klasszikus rock szólt, a házigazdánk pedig a rákokat készítette elő, és tésztát öntött a forró vízbe. Feszengve konstatáltuk, hogy vendégségben vagyunk, és ha tetszik, ha nem, itt fognak minket vacsorára. A férfi bemutatkozott, és egy hosszú tudományos-fantasztikus történet mesélésébe kezdett: részletezte, hogy milyen az az abnormális boldogságérzet, amely az agydaganatának az egyik tünete volt. Arról is beszélt, hogyan hatástalanították a rákos sejteket valamiféle vírussal, amely kiirtotta a boldogsághormonjait. Ezért arra kért bennünket, segítsünk neki olyan dolgokra lelteni, amelyek felidézhetik benne a boldogság érzését. Mi azonban csak bávatagon ültünk a fehérre húzott kanapéken, otthonosan elterülve, elkényeztetett érzékszervekkel, kváziboldogan, és hirtelen nem tudtuk, mi tehetne bennünket még boldogabbá. Ilyen egyszerű lenne? Vajon tényleg elég ennyi a boldogsághoz?

Jure Novak monodrámája a fesztivál többi előadására kontrázik rá: fellillantja, miként válunk apolitikussá, hogyan homályosítja el a kollektív

boldogság illúziója a valóságérzékelésünket. Így nyer létjogosultságot ennek az önéletrajzi performance-nak a beválogatása a Desiré programjába. [em]

*

Noha a fesztivált tavaly jóval szerényebb költségvetésből voltak kénytelenek megszervezni, a Kosztolányi Dezső Színház csapata ismét kiválóan teljesített. Politika és színház azonban nemcsak a rendezői koncepciókban feszül egymásnak, hanem a hétköznapiakban is. A pénzosztók ugyanis az idén sem kegyelmeznek a kultúrának: mint a nemrég nyilvánosságra hozott büdzsétervezetben olvasható, az önkormányzat mindössze két és fél millió dinárt – a kezdetben biztosított összeg harmadát – irányzott elő arra a rendezvényre, amely az utóbbi években a város egyik emblémájává vált, s amelyre számos színházlátogató zárandokol el a környező országokból. Urbán András csapata most a művelődési minisztérium és tartományi kulturális titkárság négymilliós támogatásában bízik, hogy a novemberben megtartandó ötödik Desirét zökkenőmentesen bonyolíthassák le. Reménykeltő, hogy honlapjukon már közzétették a felhívást a fesztiválprogramba való jelentkezésre. Jó lenne, ha ebben az esetben nem egy Oliver Frlić-féle forgatókönyv érvényesülne.

Egy kis New York Újvidéken

Bernstein–Laurents–Sondheim: *West Side Story*. Újvidéki Színház

„*Most már én is tudnék ölni!
Mert megtanítottatok gyűlölni!*”

Az *Opera ultima* után egy egészen más jellegű zenés produkcióval hívta fel magára a figyelmet az Újvidéki Színház. A *West Side Story*ról van szó, melyhez – műfajából adódóan – nagy reményeket fűzött az alkotócsapat. E színház is elsősorban a musicalektől vár olyan vonzást, melynek köszönhetően fenntarthatja a közönség érdeklődését. A „modern kor operája” egyre nagyobb érdeklődést vált ki a tömegáruhoz/tömegkultúrához szokott közönségben, és egyébként ismert tény, miszerint a hozzáértők egy része valójában a musicalt is a színház tömegtermékének tekinti. A felvétel, hogy tömegtermék-e vagy pedig „egyenrangú műfaj” a színházi paletta más műfajaival, bizonyára még sokáig eldönthetetlen diskurzust táplál majd. Annyi azonban világos, hogy a publikum nagy része – vidékünkön is – kizárólag a könnyed darabokra kíváncsi, a színháztól elsősorban szórakoztatást vár, a mindennapi gondok feledtetését és egyre kevésbé a mély gondolatok megfogalmazását vagy interpretálását.

A *West Side Story* azonban nem kizárólag egy szokványos szerelmi történet kifogyhatatlan buktatókkal és a biztosra vett boldog vagy boldogtalan beteljesüléssel, sokkal inkább a *másik* megközelítése, olvasata teszi figyelemre méltóvá, amely a társadalmi problémák egy területére fókuszál. Az Újvidéken bemutatott produkció is egy olyan rózsaszín ködben, élénk mozgással formálódó darab, mely nem tud szabadulni az állandóan jelen lévő tragikum vonzásából. Bár az előadás dinamikájának köszönhetően egy időre feledteti velünk a mögöttes tartalmat, végül mégis mindig megjelennek a tragikus képek. Egy szociális helyzetkép tárul elénk a bevándorlókról és az „őshonosokról”, különböző társadalmi csoportok konfrontációjáról. A darab mindvégig több síkon tárja elénk a világot. Nem kizárólag a nemzetiségi ellentéteket mutatja be, hiszen az (érdek)ellentétek nemcsak a különböző kulturális beállítottságúak között jelentkeznek,

hanem egyazon társadalmi csoportok között is. Adott esetben a darab a rendőri intézkedések mögöttes tartalmáról, vagy az állandóan jelen lévő szegénységről is beszél. Az utóbbi helyzetképet az újvidéki rendezés ki is hangsúlyozza: egy hajléktalant látunk a színpadon, aki az előadás első percétől az utolsóig jelen van, és bármi történik – akár szerelem, akár háború –, ócska kacatjaival, rongyaival háborítatlan részét képezi a színpadképnek. Az előadás végén ő is kilép statikus magányából, és megpróbálja megfékezni a tragikus eseményeket, mintha a világ másra már nem is számíthatna. Ő képviseli a háborgó konfliktusok mögött a külvilágot, ami csupa szegénység és magárahagyottság.

A zene alaphangulata sem egyértelműen kedélyes tartalmakat sugall. A *West Side Story* által hatalmas sikert arató Leonard Bernstein zenéje olykor a háborgó világ zaját rekonstruálja, máskor a szerelmi mámort tükrözi, és gyengéd dallamaival kommunikál a befogadóval. A stílusok konfúziójával alkotta meg a darab zenei nyelvét, így téve azt igazán jellegzetessé. Bernstein zenei világára egyébként is jellemző az, hogy gyökerei a legtágabban értelmezett zenei térből táplálkoznak. Ez a tulajdonság teszi leginkább egyedülállóvá a darabot. Nem a legnépszerűbb zenei formákat vonultatja fel, nem a szórakoztató, „fülbemászó” zenei elemeket helyezi előtérbe, hanem egy sajátos konfúziót teremt, melynek köszönhetően feléleszti bennünk az egyébként már szétszakadozott, darabjaiban élő világot. A különböző hagyományokból táplálkozó zenei világ az előadás alapproblémáját is tükrözi, hiszen az eltérő kulturális identitással élő emberekről és az ebből származó örök konfliktusokról esik szó.

Az előadás díszletelemei az amerikai nagyváros gettóját hivatottak felidézni. A színpadkép visszafogott marad. A játéktér nem hivatkozott, monumentális, inkább csak alapként funkcionál, és a koszos falak közé ágyazódott cselekménynek a zene mellett a fények teremtik meg az alaphangulatát. Így a díszlet önmagában nem tekinthető konkrét jelentéshordozónak, azonban – kiegészítve más effektusokkal – hangulatában alkalmas teret biztosított a tömeg örömteli táncának, de a gyilkosság beismerésének is.

Az újvidéki produkció zenei elemeinek keveredése, illetve a cselekmény bizonyos aspektusai a koreográfusi munkára is kihatottak. A színpadi mozgás is képviseli a különböző stílusok keveredését. Az érintkezési pontokat azonban áthidalják, ezért az előadás nem válik összefüggéstelenné, zavarossá. A táncelemek tükrözik a darab szereplőinek – a New Yorkban élő lengyel-amerikai Jetek, valamint a Puerto Ricó-i Cápák – kulturális jegyeit, ezért a koreográfiában fellelhetők többek között a mambó, a salsa és a flamenco stílusjegyei is. Gyenes Ildikó elképzeléseit váltotta valóra a

szokásosan dinamikus, fordulatos és erőteljes koreográfia, amelyet a színészeknek nem lehetett könnyű megvalósítani, de nagy sikerrel teljesítették az elvárásokat.

A *West Side Story* történetének szálai egészen a *Rómeó és Júlia*ig nyúlnak vissza. A tragikusan végződő szerelmi történet a hozzá kapcsolódó társadalmi konfliktusokkal számos újraértelmezést megélt már. A történetnek elsősorban azok a részek adnak múlhatatlan érvényességet, amelyek az osztályellentétek, a társadalmi konfrontációk köré szerveződnek. Az újvidéki rendezés legnagyobb kihívása a szembenállás mint állandó probléma érzékeltetése volt. Mindemellett a *West Side Story* a New York-i utca zenéjére hangolták, ezért fel kellett mutatni azokat a jellegzetességeket is, amelyeket az itteni környezet és az amerikai nagyváros közege is magáénak tudhat. Valójában csak a nézeteltérések forrása és alaptermészete azonos.

A Nagy Viktor által rendezett újvidéki produkció élménygazdag előadás volt, melynek legfőbb sikere a koreográfia és a zene gazdagságában, valamint az energikus, lelkes színészi munkában rejlik, amelyet már megszokhattunk az Újvidéki Színház társulatától. Ahogyan sok más produkcióban, úgy ebben is a csapatmunka érdemli a legnagyobb elismerést. Egyéni jellemábrázolások tekintetében pedig az énekteljesítményt kell kiemelni. A társulat tagjai elsősorban prózai szerepekhez szoktak, de a színésztől jogosan várja el közönsége, hogy tudjon énekelni is. Ezt az elvárást egyesek szerint a társulat nem minden tagja tudja teljesíteni, de a Mariát megformáló Szilágyi Ágotára és a Tonyt alakító Kőrösi Istvánra ez semmiképpen sem érvényes. Jellemábrázolásuk elismerésre méltó volt. Mellettük az előadás más szereplői is (Huszta Dániel, Papp Arnold, Virág György, Pongó Gábor, Sirmer Zoltán, Német Attila, Nésity Máté, Ferenc Ágota, Lőrinc Tímea, Jaskov Melinda, Szabó Eduárd, Elor Emina, Hajdú Tamás, Kucsov Borisz, Gombos Dániel, Dévai Zoltán, Rutonić Róbert, László Judit, Czumbill Orsolya, Nagyabonyi Emese, Giricz Attila, Magyar Attila, Balázs Áron, Krizsán Szilvia) igényes alakítást nyújtottak.

Rendező: Nagy Viktor m. v.

Magyar szöveg: Miklós Tibor

Koreográfus: Gyenes Ildikó m. v.

Fény: Majoros Róbert

Jelmeztervező: Horváth Kata m. v.

Díszlettervező: Csík György m. v.

Zenei alap: Pejtsik Péter m. v.

A homok titkai

Zentai Magyar Kamaraszínház: *Möbius*

A néző akkor találkozik először a színházi előadással, mikor farkasszemmet néz a plakáttal. Ilyenkor a színházlátogató fejtegeti az ott látottakat, következtet, silabizál, találgat. Vajon mit rejt és mit mutat a plakát? A Zentai Magyar Kamaraszínház *Möbius* című bemutatójának plakátjáról a következő információk olvashatók le: az évad második bemutatójának rendezője Hernyák György, a darabot Brestyánszki Boros Rozália írta Abe Kóbo *A homok asszonya* című regényének felhasználásával. Az előadás címe: *Möbius*. Ennyi és semmi több. Ősbemutató ismét. Olvastuk az újságban. A Nő szerepét Vicei Natália játssza, a Férfi Mészáros Árpád. A deus ex machina „szerepében” Bakos Árpád. Díszlettervező Saša Senković. Szinopszis: „Egy városi egyetemi tanárt kint ér az este a homokpusztaságban, miközben rovargyűjtési szenvedélyének hódol. De mégsem kell az éjszakát a szabad ég alatt töltenie, mert egy furcsa helybélire talál, aki szállást kínál neki, és kötélhágcsón leengedi egy homokkatlan mélyén álló házba, ahol egy nő él magányosan. Másnap reggel a férfi folytatná útját, ám a kötélletra eltűnt, és a katlanból kimászni nem lehet...”

De térjünk vissza a plakáthoz: egy szoborfej orrig temetve a homokban égkék szemekkel kacsint ránk. Valaki elmerült, vagy épp előbújik? Mereven néz, a szeme kéksége mégis étellel tölti fel a homokszínt szürke fejet, ugyanakkor a homok mellett a szem által a tenger kéksége is jelen van. Merthogy egyébként a tenger és a homok összetartoznak. Az egyik a kietlen sivatagot, a másik a keserű vagy inkább sós életet szimbolizálja. Mi a közös mégis bennük? A végtelenség, a határtalanság, a magány.

A kíváncsi színházlátogató utánanézés: ki vagy mi ez a Möbius? „A Möbius-szalag kétdimenziós felület, aminek különlegessége, hogy csak egyetlen oldala és egyetlen éle van. Felfedezője August Ferdinand Möbius német matematikus és csillagász.” Még nem tudni, hogy ennek köze van-e

az előadáshoz, de talán jó, ha tudjuk. A tudás sosem árt. Néha a néző képzelődik. Előjátssza magának az előadást, elképzeli a kosztümöket és a díszletet. Vajon mekkora lesz a homok? Mekkora teret hódít el magának a színpadon? Lehet, hogy mi is majd a homokba gázolunk, miközben a helyünkre vánszorgunk?

Belépünk, csalódunk. Egy kb. kétméteres átmérőjű körben van csak homok. És még bokáig sem ér. Valami van a közepén, de nem látjuk, hogy ki/mi az, mert fehér lepellettel van letakarva. Egy furcsa erődítmény van előtte. Bakos Árpád, az „isten a gépből” is jelen van, s angyali zenéjével végigkíséri az előadást, a szöveg és a zene összekapcsolódik, mint a Möbius-szalag. Valaki némán ül és vár. Egyszer megjelenik a Férfi (Mészáros Árpád), nem felülről, nem kötélhágcsón érkezik, hanem oldalról lép a történetbe. Sötét van, villanylámpával „tapogatózik”. Zavar a sötét, bántja a szememet a homály, nem látok semmit. Aztán lassan láthatóvá válnak az alakok, „felgördül a függöny”, s lehull a lepel. A Nő ül egy kis sámlin a lepel alatt. Azért van letakarva, mert a homok állandóan hullik, mindenhol ott van. De ezt csak később tudjuk meg. Ha az előadásban a szereplőknek nincsen nevük, az olyan általános. Bárki lehet. Olyan személytelen: lehet, hogy nem is léteznek. Mikor e két nem találkozik, adott a konfliktus. A két fél mást akar, (egy)mást, de még nem tudják. Vicei Natália a Nő, az első perctől nő: gondoskodik a vendégről, étellel kínálja, leülteti, teát főz neki. A Férfi a kezdetektől férfi: elfogadja, hogy kiszolgálják. Két ember bezárva egy katlanban. De ekkor még a Férfi nem sejt semmit. Tudós. Kívül-belül. Kosztümje is általános: szürke vagy bézsszínű (gondban vagyok a színekkel). Szemüveges, két táskát cipel magával, térdig feltűrt nadrág, túrabakancs, s természetesen van nagyítója is. Egy egyetemi tanár, aki kissé bogaras. Ugyanis bogarakat gyűjt. Ez a hobbija. Különös, ritka bogarak lapulnak a doboz mélyén. A gyűjtögetés örök szenvedély, szinte létszükséglet. Ahogy az uralkodás is. A Férfi a bogarak felett uralkodik, a Nő a Férfi felett, de felette is van egy magasabb hatalom (deus ex machina?). Lassan haladunk előre. Ha nem lenne az a néhány mondat, amit a színházba érkezésünk előtt itt-ott összeszedtünk, talán csak nehezen értenénk meg az előadást. De elvégre a nézőnek is készülnie kell, nemcsak a színészeknek. Folyamatosan bontakozik ki a dialógusokból a történet. A Nő munkája, feladata, élete értelme, hogy homokot lapátol. Ő ebből él és ezért él. Miért nem költözik el?, kérdezi a Férfi. Mert itt van otthon, gondolhatnánk. Vicei Natália összetörik, kicsit meghal, majd újraéled a színpadon. Újabbnál újabb maszkokat vesz magára, miközben a maszk a valódi arcával olvad össze. A megkeseredett, magányos Nőnek segítségre van szüksége. Nem bírja már egyedül. Férjét és gyermekét el-

temette a homok. Csak ő maradt. Egy hatalmas homokvihár alkalmával nem mert kimenni, behúzódott egy sarokba, s mire elcsendesedett az idő, már egyedül maradt. Talán elmehetett volna, de nem akart. Talán önmagát bünteti ezzel a sziszifuszi munkával, mert a homokot hiába lapátolja el minden éjjel, az másnapra újra rászáll mindenre. Nincs megállás, nincs vége soha. De ő hisz abban, hogy itt kell maradnia, a faluért, a fennmaradásért s talán a múltért. A tudós először megpróbál észérveket találni, hogy hogyan is lehetne megmenteni a falut, hogyan is lehetne a világ részesévé tenni, látványossággá, majd pedig ő maga is beletörődik a sorsába, s a Nő mellett marad. A drámának nincs igazán különös cselekménye. A szűk tér s a cselekmény vontatottsága a figyelmünket a Nőre és a Férfira irányítja. Mészáros Árpád fokozatosan jut el a beletörődésig, először csodálkozik, aztán megtudja, hogy rabbá vált. Majd dühöng, fenyegetőzik, a rab rabul ejti az asszonyt, majd beletörődik, elfogadja, végül megszokja, és élvezi is a helyzetet. A végsőkig szenved, keresi a kiutat, olykor logikusan gondolkodik, máskor kicsit megőrül, végül pedig az életösztön győzedelmeskedik, s ő maga is belekezd a reménytelen munkába. Lassan alakul át emberré, először csak egy biológus, tudós, külső szemlélő, kívülálló, végül pedig ő is katlanlakóvá válik. Róla szinte semmit sem tudunk meg, a külső életéről is csak szűkszavúan beszél. Nagy vágya, hogy megtalálja egy bogarat, melynek latin neve mellé majd odakerülhet a felfedező, azaz az ő neve is. Hírnévre vágyik. Elismerésre, arra, hogy a külső világ tudomást vegyen róla. Ezzel szemben a Nő csak egy tükörré vágyik, hogy megnézhesse azt, ami van. A tükör a jelent mutatja, a mulandót, az örök változót, a pillanatot. A Nő a pillanatra él, a pillanatot szeretné meglesni. Éppen ezért kiborul, mikor a Férfi lefotózza, mert a perc csak akkor valódi, mikor megtörténik, visszanézve már hazugság. A pillanatot nem lehet megérinteni és elzárni. A pillanatot csak egy pillanatra él. Ahogy a kés is mindig lefelé esik. Ez a dolgok rendes folyása. Ahogy a tükörnek, úgy a késnek is fontos szerepe van az előadásban. Az előző mondatot a Nő mondja ki, miután a katlanban baleset éri (beleesik a késbe), s kiemelik a katlanból, de később visszatér. A Férfi ekkor egyedül marad. Megszökhethetne, elmehetne. El is megy. De visszatér. Valami visszahúzza a Nőhöz. A katlanlétnek függőjévé vált. Mert mi van ott: homok, társ, biztonság. S odakinn? Minden más. Megértjük a Férfi döntését. Mikor egyedül marad, nincs monológja, csak a cselekményei által látjuk a gondolatait. Nem sokat hezitál, megindul régi élete felé. De aztán mégis visszatér. A Férfi és a Nő között az összezártság vagy a sors hatására szerelem alakult ki. Először a szexuális ösztön volt az, ami egymás felé vonzotta őket, később a testiségen átlépve már egy magasabb szintre léptek.

Két világ ütközik végig az előadásban: az egyetemet végzett, világot látott tudós világa s a magányos, bezártságban élő nőé. Férfi kontra nő. Ég és föld. Tenger és homok. Ellentét, nézetkülönbség, végzet, egymásra találás, az ellentétek feloldása, a deus ex machina fondorlatai. Erről szól az előadás, s talán még sok minden másról, amit a homok eltakar, befed. Mert, hogy mi van a homok alatt, azt senki sem tudja. Csak egy biztos: a megváltás mindig fentről érkezik.

P. S.: A Zentai Magyar Kamaraszínháznak eddig az volt a különlegessége, hogy társulat nélkül, azaz mindig vendégművészekkel dolgozott, s az adott szerepekre kérték fel a színészeket, vagy pedig az óhajtott művészekhez kerestek műveket. Októbertől a most végzett akadémisták lépnek majd színpadra a Zentai Magyar Kamaraszínház színeiben. Vajdaság legfiatalabb színháza tehát egy fiatal társulattal kezdi majd a következő évadot.

